

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Petr Horák

**ALTERNATIVY NEPODMÍNĚNÉHO TRESTU ODNĚTÍ
SVOBODY**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:

JUDr. Jaromír Hořák, Ph. D.

Katedra:

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 28. září 2013

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Holicích dne 28. září 2013

Petr Horák

Poděkování:

Rád bych na tomto místě poděkoval JUDr. Jaromíru Hořákovi, Ph. D., za jeho cenné rady a připomínky, jakož i vstřícný přístup, díky němuž se mi podařilo tuto diplomovou práci vypracovat.

Obsah

Úvod	1
1. Pojem a účel trestu.....	4
2. Historický vývoj alternativního trestání v českých zemích	8
2.1. Počátky alternativního trestání v českých zemích.....	8
2.2. Alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v letech 1918 – 1945....	10
2.3. Alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v letech 1945 – 1989....	12
3. Koncept restorativní justice	14
3.1. Negativa trestu odnětí svobody	14
3.2. Restorativní justice	16
3.3. Mediace	19
3.4. Probace a probační činnosti	21
3.5. Probační a mediační služba ČR.....	24
4. Alternativy v trestním právu	28
4.1. Obecná charakteristika a dělení alternativních forem řešení trestních věcí.....	28
4.2. Procesní alternativy – odklony v trestním řízení.....	30
4.2.1. Obecně k odklonům	30
4.2.2. Podmíněné zastavení trestního stíhání	32
4.2.3. Narovnání	34
4.2.4. Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání	37
4.2.5. Dohoda o vině a trestu.....	39
4.2.6. Odstoupení od trestního stíhání	44
4.3. Hmotněprávní alternativy k potrestání	45
4.3.1. Upuštění od potrestání.....	45
4.3.2. Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem.....	47
4.4. Alternativní tresty	49
4.4.1. Pojem alternativních trestů.....	49
4.4.2. Ukládání alternativních trestů.....	51
4.4.3. Alternativní tresty v zahraničních právních úpravách	52
5. Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody	56
5.1. Obecně k trestu.....	56
5.2. Podmínky uložení trestu	57

5.3. Konečné rozhodnutí soudu ve věcech podmíněného odsouzení	59
6. Trest domácího vězení	61
6.1. Obecně k trestu	61
6.2. Podmínky uložení trestu	62
6.3. Výkon trestu a jeho kontrola	64
6.4. Přeměna trestu	66
6.5. Využití trestu v praxi	68
7. Trest obecně prospěšných prací	70
7.1. Obecně k trestu	70
7.2. Podmínky uložení trestu a jeho výkon	71
7.3. Přeměna trestu	75
7.4. Využití trestu v praxi	77
Závěr	79
Přehled použitých zkratk	83
Seznam použité literatury a pramenů	84
Seznam příloh	89
Příloha č. 1	90
Příloha č. 2	91
Alternatives to unconditional imprisonment – Abstract.....	92
Alternativy nepodmíněného trestu odnětí svobody - Abstrakt.....	94
Klíčová slova	95
Key words	95

Úvod

Civilizovaná společnost je již od dávných věků konfrontována s požadavkem, jak co nejvhodnějším způsobem potrestat jedince, kteří svým chováním porušují její pravidla a normy do té míry, že tím ohrožují její stabilitu, životaschopnost a svým způsobem i samotnou podstatu existence. V průběhu svého vývoje lidstvo využívalo nejrozmanitější druhy trestů, jež více či méně úspěšně sloužily zejména k tomu, aby bylo pachateli škodlivého jednání zabráněno v jeho pokračování, byla mu uložena odpovídající sankce a v konečném důsledku bylo zajištěno dodržování nejzákladnějších právních norem a fungování daného sociálního celku. V západní kultuře se nakonec jako nejvýznamnější forma trestu prosadil trest odnětí svobody. Jeho uplatnění již v dnešní době odpovídá požadavkům zásad humanity a dodržování základních lidských práv a v kontextu toho, jak vypadala trestní represe a samotný výkon tohoto trestu v minulosti, se proto může odnětí svobody jevit jako poměrně vhodný způsob potrestání pachatelů závažné trestné činnosti. Poslední desetiletí však začínají ukazovat mnohé značné nevýhody s trestem odnětí svobody a jeho výkonem spojené. Jedná se zejména o negativní dopad pobytu ve věznici na osobnost odsouzeného, s nímž jsou spojeny i sekundární nepříznivé důsledky, které má uložení trestu odnětí svobody na nejbližší okolí odsouzeného, tj. zejména jeho rodinu, některé problémy vyvstávající osobě poškozeného trestným činem, a v neposlední řadě i otázka finanční a administrativní náročnosti, kterou uvěznění odsouzeného představuje pro státní aparát a která z hlediska aktuálního ekonomického klimatu na evropském kontinentu rozhodně netvoří marginální problém. Odborníci se proto stále častěji přiklánějí k názoru, že trest odnětí svobody zdaleka neplní svoji funkci¹ a že je třeba hledat řešení tohoto problému cestou vytváření alternativních řešení trestních věcí. Tyto specifické postupy a instituty nabízí širokou možnost revize dosavadního přístupu k řešení trestněprávních otázek a umožňují zhodnotit doposud získané poznatky o fungování systému trestní justice takovým způsobem, aby při hledání alternativních způsobů potrestání pachatelů trestné činnosti bylo možno nedostatky spojené s trestem odnětí svobody odstranit užitím jiných vhodnějších opatření.

¹ ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 19 a násl.

Téma diplomové práce „Alternativy nepodmíněného trestu odnětí svobody“ jsem si vybral především proto, že mne nejen daná problematika, ale i trestní právo jako celek velmi zajímá a rád bych se tomuto oboru po skončení studia v rámci svého praktického povolání věnoval i nadále. Zároveň si myslím, že je v současné době tento námět velice aktuální a co nejširší možnost využívání jednotlivých alternativ v trestním právu se jeví jako přinejmenším velmi žádoucí, ne-li nutná. Některé formy trestné činnosti, ať už se jedná o násilí páchané v souvislosti se sportovními utkáními, delikty v silniční dopravě či např. majtkové trestné činy přímo vybízí k ukládání alternativních trestů, které zajistí odpovídající dopad na pachatele, dosažení jeho nápravy a účinnou ochranu společnosti často mnohem efektivněji než odnětí svobody. Zároveň se v průběhu jednotlivých trestních řízení mnohdy objevují situace, kdy je pro jejich specifickou povahu účelnější uvažovat o vyřešení věci jiným způsobem než odsouzením pachatele. I zde přichází ke slovu alternativní řešení, které trestní právo nabízí. Ač byl náš právní řád dlouho pozadu oproti úpravě některých dalších evropských zemí, v posledních dvaceti letech dochází k masivnímu zavádění jednotlivých alternativ i do našeho trestního práva, a právě tento trend je ústředním motivem následujícího textu.

Vzhledem ke značnému rozsahu tématu práce není možné se do hloubky zabývat všemi instituty a problémy, které jsou s oblastí alternativ k trestu odnětí svobody spojeny. Proto se nebudu pokoušet o detailní rozbor všech otázek souvisejících s danou problematikou. Hlavním cílem této práce je poskytnout jejímu čtenáři souhrnný a ucelený přehled o tom, které alternativy české trestní právo zná, kdy a jakým způsobem se v trestním řízení uplatňují, o důvodech, které zákonodárce podnítky k jejich zavedení, výhodách i negativech, jež přináší jejich ukládání, o nejvýznamnějších milnících v dosavadním vývoji právní úpravy jednotlivých institutů, zajímavých poznatků ze zahraničních právních řádů, ale i o tom, jak se jejich využívání uplatňuje v rozhodovací praxi soudů. Zmíním se přitom i o některých alternativách stojících mimo systém trestního práva. Dále se pokusím zhodnotit stávající koncepci alternativ tak, jak ji na základě svých dosavadních znalostí osvojených důkladným studiem dané problematiky vnímám, a navrhnout její některé možné změny či doplnění. Přitom se zaměřím především na oblast alternativních trestů jakožto bezprostřední alternativu nepodmíněného trestu odnětí svobody. Neopominu však přiblížit ani jiné alternativní

prostředky řešení trestních věcí, kterými jsou hmotněprávní alternativy k potrestání a odklony v trestním řízení. Jakkoliv tyto instituty slouží většinou k řešení těch nejméně závažných trestních případů a často tak v praxi nemusí představovat přímou alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, nýbrž spíše k potrestání jako takovému, považují je za důležitý prvek moderní trestní justice a nedílnou součást systému alternativ v trestním právu obecně. Zmíněné problematice se budu až na některé výjimky v oblasti odklonů v trestním řízení věnovat takřka výhradně pouze z hlediska dospělých pachatelů, tj. dle úpravy trestního zákoníku a trestního řádu.

Na následujících stranách se budu zabývat v první řadě samotným smyslem a účelem trestu a významem trestního práva a trestněprávních sankcí pro mezilidské soužití. Pokusím se o určitou sondu do minulosti alternativního trestání v českých zemích a budu si všimnout zejména jeho vývoje a podobností mezi tehdejšími a současným systémem trestání. Dále zmíním početné nevýhody spojené s výkonem trestu odnětí svobody, které jsou hlavními příčinami toho, proč došlo k překonání klasického systému trestání a přechodu k novému pojetí tzv. restorativní justice. Právě její základní pojmy a principy popíšu a zhodnotím, neboť z nich úprava jednotlivých alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody vychází. Tento koncept je založen na myšlence, že prvotním cílem trestní spravedlnosti není potrestání pachatele, nýbrž náprava trestným činem narušených vztahů a pomoc oběti trestné činnosti. K pochopení základních aspektů ukládání zejména alternativních trestů je tedy nezbytně nutné vycházet ze zásad a postulátů, na nichž je tento pokrokový model vnímání úlohy trestní justice založen. V téže souvislosti se též budu věnovat nezastupitelné roli Probační a mediační služby ČR při realizaci jednotlivých alternativních řešení v praxi. Nastíním zákonitosti dělení jednotlivých alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a zároveň následně poskytnu i jejich komplexní výčet. Ve stěžejní pasáži mé práce se pak zaměřím na oblast alternativních trestů, jejichž uložení umožňuje česká trestněprávní úprava, přičemž se budu soustředit především na tři podle mého názoru nejvýznamnější alternativní tresty, tedy podmíněný trest odnětí svobody, trest domácího vězení a trest obecně prospěšných prací, a to zejména z pohledu zásadních změn v jejich postupném vývoji v našem právním řádu, stávající právní úpravy, četnosti ukládání, jejich pozitivních a negativních stránek a některých úvah *de lege ferenda*.

1. Pojem a účel trestu

Trestní právo a s ním spojené sankce v podobě trestů a ochranných opatření ukládaných pachatelům trestných činů zastávají ve společnosti nezastupitelnou úlohu. Zajišťují totiž fungující mezilidské vztahy a jsou zcela nezbytnými atributy pro životaschopný sociální systém. „*Jedním z prostředků, jak zajistit státem stanovený pořádek ve společnosti, je způsobení určité újmy tomu, kdo jej poruší.*“² Trestní právo však nastupuje až jako poslední a nejzazší možnost nápravy. Pokud lze konkrétní problém řešit za pomoci jiných institutů a prostředků, je nutné nejprve uplatnit je, a teprve v případě, kdy veškeré ostatní možnosti selhávají, dostává se ke slovu trestněprávní represe jako „ultima ratio“.

Samotný trest představuje především reakci státu a potažmo celé společnosti na protiprávní jednání, jejímž základním aspektem je zákonnost tohoto trestu. V duchu zásad „nullum crimen sine lege“ a „nulla poena sine lege“ mohou být ukládány pouze takové druhy trestů, jejichž uložení umožňuje zákon účinný v době, kdy se o trestném činu rozhoduje.³ O vině a trestu za trestné činy rozhoduje pouze soud. Jedná se o prostředek státního donucení, který má být ukládán výlučně pachateli trestného činu. K tomuto požadavku se následně přidávají některé zásady, které v demokratickém právním státě nemohou být při ukládání trestů opominuty. Jde v první řadě o zásadu humanismu a ekonomie trestní hrozby. Podle ní nesmí újma způsobená pachateli převyšovat míru nezbytně nutnou pro ochranu zájmů společnosti. Trest má být spravedlivý a pokud možno přiměřený spáchanému trestnému činu. Požadavku humanity pak odpovídá nepřípustnost uložení trestu smrti⁴ a zákaz mučení a krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení či trestu⁵. České trestní právo bylo dlouho založeno na principu výlučné individuální odpovědnosti fyzických osob, pachatelem trestného činu a zároveň subjektem, jemuž byl ukládán trest, proto mohla být pouze fyzická osoba. Tato tradiční zásada byla však prolomena přijetím zákona o trestní

² NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J. et al.: *Trestní právo hmotné*. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 248.

³ § 3 odst. 1. TZ.

⁴ Čl. 6. odst. 3. LZPS.

⁵ Čl. 7. odst. 2. LZPS.

odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim,⁶ nově lze proto v rámci trestního řízení postihovat i osoby právnické.

Smyslem a podstatou trestu je újma způsobená pachateli trestného činu na jeho osobní svobodě, majetku, cti či jiných hodnotách. Újmu by měl pachatel pociťovat citelně a měla by být motivem pro jeho nápravu. Tento princip hraje důležitou roli v oblasti alternativního trestání, kdy některé druhy alternativních trestů akcentují formu trestné činnosti pachatele a postihují jej v závislosti na tom, jaký právem chráněný zájem byl jeho jednáním porušen.⁷ Jako složitější se jeví otázka účelu trestu. Historicky se vyvinuly dvě hlavní teoretické koncepce jeho vnímání. Absolutní teorie zastoupená tzv. teorií odplaty, jejímiž stoupenci byli například Aristoteles, T. Akvinský, Kant či Hegel či představitelé klasické školy trestního práva, vychází ze zásady „punitur, quia peccatum est“, jež znamená, že trest je ukládán, protože bylo spácháno zlo, a funguje jako nutná odplata za něj. Tato teorie pracuje s pojmem ideální spravedlnosti, která je spáchaným bezprávím narušena a jejího obnovení může být dosaženo pouze za pomoci odpovídajícího a zaslouženého trestu. Pachatel se svobodně rozhoduje o tom, zda spáchá trestný čin, a pokud k tomu dojde, je si vědom rizika svého následného potrestání. Rozsah trestu odpovídá rozsahu spáchaného zločinu.⁸ V odborné literatuře je ovšem uplatnění teorie odplaty podrobena kritice hned z několika důvodů. Šámal například uvádí jako výrazné negativum stigmatizaci pachatele, který si své pochybení nese dál životem a je svým okolím zavrhnut, místo aby dostal šanci k nápravě a k opětovnému začlenění do společnosti, a zmiňuje též časté ukládání přísnějších trestů, než je vzhledem k osobě pachatele nezbytně nutné.⁹

Relativní teorie reprezentovaná teorií prevence či teorií odstrašení nevnímá trest jako odplatu, nýbrž jako prostředek ochrany společnosti před trestnou činností. Trest má mít zároveň preventivní účinek, a to jak na pachatele, tak i na celou společnost. Její idea spočívá na zásadě „punitur, ne peccetur“, tedy že se trestá, aby nebylo páčáno zlo.

⁶ Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, účinný od 1.1.2012.

⁷ Typickým příkladem může být peněžitý trest, který lze uložit tehdy, pokud pachatel získal či se snažil získat úmyslným trestným činem pro sebe nebo pro jiného majetkový prospěch.

⁸ JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 2.* vydání. Praha: Leges, 2010, s. 348.

⁹ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2.* vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 488.

Hrozba trestem má fungovat jako určitá forma psychologického donucení, která odrazuje pachatele od páchaní trestné činnosti. Podle toho, zda prevence směřuje vůči pachateli nebo společnosti, rozlišujeme teorii speciální prevence a teorii generální prevence. Pozornost je věnována spíše pachateli než škodlivosti trestného činu. Zločinné jednání se pachateli nesmí vyplácet, je proto nezbytné, aby přišel o veškeré výhody, jichž trestným činem dosáhl.¹⁰ Mezi nejvýznamnější představitele tohoto názorového proudu můžeme zařadit Lombrosa, Beccariu nebo von Liszta. Jistý kompromis mezi oběma výše uvedenými polarizovanými názory na účel a podstatu trestu představují teorie smíšené. Ty spojují prvky obou protikladných teorií a význam spatřují zejména v tom, aby výměra trestu odpovídala míře provinění pachatele. Jsou tak asi nejbližší vývojové tendenci současného trestního práva.

Účel trestu není aktuálně v trestním zákoníku výslovně zakotven. K jeho vymezení se tak nejčastěji užívají obecné zásady trestání ve spojitosti s trestní naukou a judikaturou. Vedle již zmíněných zásad zákonnosti a humanity se proto uplatňuje zásada přiměřenosti (§ 38 TZ), podle které je trestní sankce nutné ukládat s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a osobě a poměrům pachatele. Je tedy třeba brát v úvahu zejména jeho osobní, rodinné a majetkové poměry, dosavadní způsob života a možnost jeho nápravy, chování pachatele po činu, snahu nahradit škodu či odstranit jiné škodlivé následky činu a účinky, které lze od trestu očekávat pro budoucí život pachatele. Všechny tyto aspekty musí soud posuzovat vzhledem k okamžiku ukládání trestu, nikoliv k době, kdy byl trestný čin spáchán. Významnou úlohu při ukládání trestu hraje též zásada individualizace použitých sankcí. Podle ní musí soud dbát na to, aby druh a intenzita uložené sankce odpovídaly specifikům konkrétního případu, je povinen přihlédnout ke všem polehčujícím či přitěžujícím okolnostem, následné možnosti reintegrace pachatele do společnosti a zájmům poškozeného. Další podstatnou zásadu představuje zásada personaly sankcí. Uložený trest či ochranné opatření by měly působit újmu pouze pachateli a pokud možno v co nejnižší míře zasahovat jeho okolí, zejména rodinu. Trestní zákoník upravuje taktéž neslučitelnost ukládání některých druhů sankcí témuž pachateli.

¹⁰ KARABEC, Z.: *Účel trestání*. Kriminallistika. 2000, č. 2, s. 110.

Z uvedeného jasně vyplývá stále rostoucí význam alternativních trestů, jejichž využitím lze mnohdy daleko lépe postihnout zvláštnosti jednotlivých trestních kauz a účinněji zajistit dosažení účelu trestní represe.

S přihlédnutím k výše popsaným obecným zásadám trestání můžeme dovést několik hlavních cílů, k jejichž naplnění trestní sankce směřují. Jsou jimi:

- ochrana společnosti před pachateli trestných činů;
- zamezení odsouzenému v páchání další trestné činnosti;
- výchova odsouzeného k tomu, aby vedl řádný život;
- výchovné působení na ostatní členy společnosti.¹¹

Jednotlivé cíle jsou vzájemně provázány a je nezbytné přistupovat k nim ve vzájemných souvislostech. Prvotním a nejdůležitějším účelem trestu je bezpochyby ochrana společnosti, o jejíž zajištění orgány činné v trestním řízení usilují mimo jiné formou prevence. Ta prostřednictvím potrestání konkrétního pachatele působí i na ostatní jedince a hrozba trestu, která se v demokratickém právním státě a fungujícím justičním systému potenciálně delikventovi jeví býti při spáchání trestného činu neodvratnou, může sehrát důležitou roli při jeho rozhodování o tom, zda pro něho bude kriminální jednání skutečně výhodné. Naplnění účelu trestních sankcí v co nejširším měřítku proto podle mého názoru představuje důležitý prvek pro vybudování stabilní společnosti, jejíž členové budou mít pocit právní jistoty, budou věřit, že spáchané bezpráví bude znamenat zasloužený a spravedlivý trest, budou cítit oporu státu, který dokáže zajistit vymahatelnost práva a v okamžiku jeho porušení účinně zasáhnout, budou uznávat jeho autoritu a více si vážit jeden druhého. Soudy by tak měly být při svém rozhodování o ukládání ať už nepodmíněného trestu odnětí svobody, nebo jeho jednotlivých alternativ, vedeny zejména výše uvedenými hledisky a měly by usilovat o to, aby v kontextu daného případu aplikace konkrétního druhu trestu vždy zajistila co nejefektivnější ochranu společnosti a nápravu pachatele.

¹¹ JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část.* 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 353.

2. Historický vývoj alternativního trestání v českých zemích

2.1. Počátky alternativního trestání v českých zemích

Již od dob raného středověku patřil k nejvyužívanějším trestům za porušení norem uznávaných a vynucovaných aktuálně dominujícím společenským zřízením trest smrti. Kromě něho se v hojné míře uplatňovaly též tresty mrzačící, případně prodej do otroctví. Již v samotných počátcích samostatné české státnosti lze však vysledovat určité prvky, které můžeme považovat za předstupeň budoucího vývoje alternativních trestů. Je ovšem nezbytné si uvědomit, že v této době nelze ještě hovořit o alternativách k trestu odnětí svobody, neboť tato forma trestní sankce se rozvinula plně teprve v době stavovské. Jedná se spíše o určité alternativní sankce k jinak masově ukládaným hrdelním a tělesným trestům. Již Dekreta Břetislavova z r. 1039 jako jeden z prvních právních dokumentů na našem území vůbec obsahují trest peněžité pokuty a vyhnání ze země. Tato forma potrestání vychází z historických tradic pojímajících tzv. „vyhnanství“ jako určitý projev milosti, který dával provinilci možnost uniknout trestu odchodem ze země. V případě, že by se taková osoba v budoucnosti vrátila zpět, mělo tradičně dojít k výkonu trestu obvykle za spáchaný zločin ukládaného.¹²

V době předhusitské se mezi používané tresty zařazuje též konfiskace majetku, jež se později rozvine v jeden z nejužívanějších druhů trestů obvykle ukládaných pachatelům v souvislosti s trestem smrti. Další alternativou k převládajícím trestním sankcím se přibližně od 13. st. stává ztráta cti, přičemž určitou podobnost s tímto trestem lze vysledovat i u trestu vystavování na pranýř, jenž je spojen kromě určitých tělesných útrap především s veřejným zostuzením. V době vrcholného feudalismu a rostoucí moci panovníka hraje nemalou roli též trest vyhnání ze země spojený s propadnutím jmění králi.

¹² ADAMOVIČ, K.: *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě. Přehled vybraných otázek*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 112.

Významný milník v oblasti vývoje trestání představuje Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně z r. 1787 vydaný císařem Josefem II. Tento kodex vychází z myšlenek osvícenství a poprvé přichází s myšlenkou, že hlavním účelem trestu je v první řadě převýchova pachatele. Zákoník obsahuje mimo jiné též trest vypovězení ze země, který může být uložen pouze cizincům. Další kodifikace trestního práva je následně provedena novým trestním zákoníkem platným nejprve pouze pro území Západní Haliče, posléze v podobě Zákoníku o zločinech a těžkých policejních přestupcích též pro celou habsburskou monarchii. Tento předpis spojuje s uložením trestu smrti či těžkého a nejtěžšího žaláře ztrátu občanských práv nebo šlechtických, akademických či vojenských hodností, za některé přestupky pak umožňuje uložit trest vyhoštění z určitého místa či země nebo z celého státu (v takovém případě opět pouze cizincům).¹³ Trestní zákoník z r. 1852 poprvé připouští možnost uložení trestu domácího vězení (*...kromě těchto dvou stupňů vězení uznáno býti může také na vězení domácí buď jen na přípověď odsouzenec, že se nevzdálí, anebo tak, že se mu postaví stráž. Vězením domácím zavazuje se odsouzenec, že se pod nižádnou záminkou z domu nevzdálí pod trestem, že by ostatní čas vězení přestáti musil ve věznicí veřejné...*),¹⁴ zároveň zná i další z dnešního pohledu alternativní tresty, jmenovitě trest peněžitý, trest propadnutí zboží, věcí prodejných nebo náradí, ztrátu práv a daných povolení či vyhoštění, všechny tyto alternativní formy potrestání lze však uložit pouze za přečiny a přestupky.

Návrh osnovy nového trestního zákoníku z r. 1909 již upravuje i možnost alternativního stanovení trestů. Osoba, která se chtěla vyhnout trestu odnětí svobody, mohla namísto jeho výkonu zaplatit peněžitou pokutu. Také tento koncept se již ve svých podstatných rysech blíží dnešnímu pojetí alternativních trestů k trestu odnětí svobody. Jeho nevýhodou v úpravě osnovy však bylo nastavení výše pokut, které do značné míry diskriminovalo nemajetné osoby. Návrh trestního zákoníku nakonec nebyl přijat.

¹³ VLČEK, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 31.

¹⁴ § 246 zákona č. 117/1852 Ř. z., zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích.

Jakkoliv se u většiny výše zmíněných trestů nejedná vysloveně o alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody tak, jak je známe ze soudobé legislativy, můžeme v jejich úpravě podle mého názoru vysledovat mnohé prvky, které o staletí později sloužily pro zákonodárce jako inspirace a vodítko právě při tvorbě systému alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v jeho dnešní podobě, a to ať už se jedná například o tresty znamenající vyhoštění pachatele ze země, tresty postihující jeho majetek, případně čest a společenské postavení. Trestní zákoník z r. 1852 pak svojí úpravou druhů trestů ukládaných za přečiny a přestupky představuje jeden z prvních trestněprávních předpisů, který umožňuje širší uplatnění alternativních trestů a v němž lze spatřovat základ pro jejich pozdější vývoj i na poli sankcionování závažnějších kriminálních jednání.

2.2. Alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v letech 1918 – 1945

Vznik samostatné Československé republiky v říjnu 1918 nepřinesl v oblasti alternativního trestání žádné převratné novinky, neboť došlo k recepci právních předpisů z období monarchie a v platnosti tak zůstal i trestní zákoník z r. 1852. Již v roce 1919 však je přijat zákon č. 562/1919 Sb. z. a n., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění, který přichází s revoluční změnou v oblasti ukládání trestu odnětí svobody a nově umožňuje, aby soud odložil výkon peněžitého trestu nebo trestu odnětí svobody nepřesahující dobu jednoho roku, má-li na základě podstatných skutečností za to, že odsouzený povede řádný život a výkonu trestu tudíž není zapotřebí. Pokud se odsouzený ve zkušební době osvědčil, mělo se za to, že nebyl odsouzen.¹⁵ Zákon umožňoval uložit odsouzenému na zkušební dobu ochranný dozor a též některá omezení a povinnosti týkající se místa pobytu odsouzeného a způsobu jeho života, jakož i povinnost nahradit škodu.¹⁶ Výkon trestu mohl soud dle zákona nařídít nejen v případě, kdy odsouzený spáchal ve zkušební době další trestný čin, ale též například i tehdy, neplnil-li stanovené podmínky, nebo pokud propadl ve zkušební době alkoholismu, hráčství, nemravnému či zahálčivému životu. Je zde tedy naprosto zřetelná

¹⁵ § 1 odst. 1. a odst. 2. zákona č. 562/1919 Sb. z. a n.

¹⁶ § 4 zákona č. 562/1919 Sb. z. a n.

snaha státu upřednostnit výchovný charakter trestu a poskytnout pachatelům méně závažné trestné činnosti jakousi druhou šanci.

Neméně důležitou invenci představuje též institut podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Ten se v rámci díkce zákona č. 562/1919 Sb. z. a n. týkal odsouzených k trestu odnětí svobody delšímu než jeden rok, kteří si odpykali nejméně dvě třetiny uloženého trestu a u nichž byl na základě jejich chování v průběhu výkonu trestu, předešlého způsobu života a dalších hledisek předpoklad, že budou vést na svobodě řádný život. O podmíněném propuštění rozhodovala komise zřízená u soudu, v jehož obvodu si odsouzený trest odpykával a zkušební dobou byla zbývající doba trestu, nejméně však dva roky. To, co přinesl zákon o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění do československé legislativy jako novinku, však již dávno obsahovala recipovaná právní úprava uherská, která byla na Slovensku platná až do roku 1950.¹⁷

Jedním z nejvýznamnějších předpisů přijatých v oblasti trestního práva v době tzv. první republiky byl bezpochyby i zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky, jenž si dával za cíl ochranu samostatnosti, jednoty a demokratického zřízení mladé Československé republiky a obsahoval přísné postihy za některá kriminální jednání, která by proti těmto principům směřovala. Zákon umožňoval uložit kromě trestu odnětí svobody též trest peněžitý, trest zabavení jmění, trest zabránění a propadnutí věci, trest ztráty čestných práv občanských a trest vypovězení.¹⁸ Bezprecedentní prvky v sobě obnáší především úprava trestu ztráty čestných práv občanských. Tento trest je pojímán jako trest vedlejší a znamená nejen trvalou ztrátu vyznamenání, řádů, hodností a funkcí, akademických hodností či povolání a ztrátu způsobilosti k jejich nabytí, ale též ztrátu aktivního i pasivního volebního práva, a to na dobu tří let ode dne výkonu nebo prominutí trestu, případně promlčení jeho výkonu.

¹⁷ Uherský právní řád znal podmíněné propuštění a též tzv. pobyt v přechodném ústavu jakožto mezistupeň mezi vězením a pobytem na svobodě již od roku 1878, viz SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M.: *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, s. 48.

¹⁸ § 29 až § 33 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n.

Po dobu nacistické okupace a existence Protektorátu Čechy a Morava nebyl dán žádný prostor pro další vývoj českého či československého práva, v oblasti trestní legislativy platilo pro státní příslušníky „Třetí říše“ právo německé, pro protektorátní občany pak dosavadní právní úprava, přičemž však ze strany nacistických orgánů do ní bylo značně zasahováno a docházelo k jejím změnám podle potřeby diktátorského režimu. Zároveň byly v na území Protektorátu zavedeny i některé německé zákony týkající se zejména rasové problematiky a židovské otázky.¹⁹

2.3. Alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v letech 1945 – 1989

V období bezprostředně po skončení druhé světové války dominovalo v trestním právu téma potrestání válečných zločinců a kolaborantů. V atmosféře odsunu německého obyvatelstva a rostoucího vlivu Sovětského svazu na dění v obnoveném Československu nebylo příliš prostoru pro otázky související s alternativním trestáním. Teprve po komunistickém převratu v únoru 1948 nastává vzhledem k celospolečenským změnám a vzniku nové lidově demokratické republiky potřeba přizpůsobení trestního práva novým poměrům, tj. nutnost rekonstrukce téměř sto let starého a stále platného trestního zákoníku z roku 1852. V roce 1950 je tak v rámci tzv. právní dvoutletky²⁰ přijat zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon. Ten už je poplatný komunistické ideologii a jakkoliv přináší i novátorské a přínosné prvky, v některých zásadních otázkách odporuje principům demokracie, právního státu a ochrany základních lidských práv, čímž naši trestní justici vrací o mnoho let vývoje zpět. Tresty rozlišuje na hlavní a vedlejší. Vedlejší tresty mohly být uloženy pouze spolu s trestem hlavním. V jejich výčtu můžeme nalézt mnohé, jež v současné právní úpravě existují jako samostatné a pohlížíme na ně dnes jako na tresty alternativní k trestu odnětí svobody. Trestní zákon umožňoval uložení vedlejšího trestu ztráty čestných práv občanských, ztráty státního občanství, vyloučení z vojska, ztráty vojenské hodnosti, peněžitého trestu, propadnutí jmění či věci, zákazu pobytu, zákazu činnosti, vyhoštění či uveřejnění rozsudku. Nově byla soudům dána možnost uložit pachateli místo trestu odnětí svobody v délce trvání

¹⁹ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M.: *Systém českého trestního práva*. 1. vydání. Praha: Novatrix, 2009, s. 50.

²⁰ Období v letech 1949-1950, během něhož došlo k zásadní rekonstrukci všech základních odvětví práva v ČSR a jehož cílem bylo přizpůsobení právních předpisů zásadám socialistického zákonodárství.

nepřevyšující tři měsíce tzv. nápravné opatření, a to v případě, že pachatel jinak vedl řádný život pracujícího člověka a soud měl za to, že k jeho nápravě není třeba trestu odnětí svobody, ale postačí nápravné opatření. Nápravným opatřením se rozuměl výkon určených prací, změna zaměstnání nebo výkon dosavadního zaměstnání za sníženou mzdu, a tyto sankce tak byly vykonávány na svobodě.²¹

V souvislosti s přijetím nové ústavy v roce 1960 dochází o rok později k další rekodifikaci trestního práva prostřednictvím nového trestního zákona č. 140/1961 Sb. V oblasti alternativních trestů přinesl pouze menší změny oproti předchozí právní úpravě, z nichž lze jmenovat především možnost podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody nepřevyšujícího dva roky, kdy soud mohl přihlédnout k osobě pachatele, k jeho dosavadnímu způsobu života a prostředí, ve kterém žil a pracoval, a zároveň též k záruce společenské organizace za nápravu pachatele, jestliže „vzhledem k výchovné síle kolektivu“ měl za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu.²² Tato norma zůstala v platnosti téměř padesát let, až do 31.12.2009, a výrazně tak ovlivnila společenské dění nejen v šedesátých letech a době normalizační, ale s určitými úpravami též i po roce 1989.

²¹ KUKLÍK, Jan a kol.: *Vývoj československého práva 1945-1989*. 1. vydání. Praha: Linde, 2009, s. 154 – 155.

²² Tamtéž. s. 408.

3. Koncept restorativní justice

3.1. Negativa trestu odnětí svobody

Nepodmíněný trest odnětí svobody prošel dlouhým vývojem, a ačkoliv jde stále o jednu z nejvyužívanějších forem potrestání pachatelů trestné činnosti, která zaujímá v systému trestů nepostradatelnou pozici, jeho aplikace je spojena s celou řadou problémů. V posledních desetiletích se nejen u nás, ale i v celé západní Evropě začínají významně projevovat ty nejpalčivější z nich. Jedná se především o absolutní nedostatečnost kapacit nápravných zařízení, v nichž probíhá výkon trestu odnětí svobody. Vzhledem ke stále se snižujícímu objemu financí, které plynou z rozpočtů států do oblasti vězeňství, se akutně prohlubuje nedostatek peněžních prostředků, se kterým je mimo jiné neodmyslitelně spojena absence kvalifikovaného personálu, odpovídající zdravotní péče a časté nehumánní zacházení s vězňeny. Mnohé věznice se nachází v havarijním stavu, což znamená problém, nejen co se týká zajištění přiměřených podmínek pro odsouzené, ale i z hlediska bezpečnosti zbytku populace. Přeplněná nápravná zařízení jsou schopna pojmout nápor odsouzených jen s velikými obtížemi a důsledky z toho plynoucí mají výrazně negativní dopad na efektivitu ukládaných trestních sankcí. Nemalá část propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody se dříve nebo později do věznic vrací a ve společnosti se proto objevují pochybnosti o účinnosti nejen uplatňované sankční politiky, ale i systému trestní justice jako celku.²³

Jak již bylo řečeno výše, jedním z hlavních účelů trestu má být výchova pachatele k tomu, aby vedl řádný život. V souvislosti s jeho uvězněním však vyvstává několik aspektů, které dosažení požadovaného záměru přinejmenším velice ztěžují. Odnětí svobody pachatele slouží v zásadě nejen jako odplata ze strany veřejné moci za spáchání trestného činu, ale i jako prevence a ochrana před případnou další jím páchanou trestnou činností. Zároveň ovšem uvězněnou osobu absolutně izoluje od jejího dosavadního sociálního prostředí. Odsouzený ztrácí nejen možnost kontaktu se svojí rodinou, blízkými a přáteli, ale též i dosavadní zaměstnání. S tím je samozřejmě

²³ KARABEC, Z.: *Koncept restorativní justice*. In: KARABEC, Z. (ed.): *Restorativní justice: sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: IKSP, 2003, s. 5.

spojena skutečnost, že rodina odsouzeného tak přichází o část svých příjmů a do značné míry dochází ke zhoršení životní úrovně osob, které jsou na odsouzeného odkázané výživou.

S pobytem v nápravném zařízení je spojen též další významný problém, a to přítomnost značného množství osob s bohatými zkušenostmi v páchání trestné činnosti. Dlouhodobé setrvávání v jejich přítomnosti může vést ke zcela opačnému efektu, než jaký je ukládáním trestu odnětí svobody sledován – spíše než k nápravě odsouzeného může dojít k prohloubení jeho škodlivých návyků, vzorců chování a k získání nových znalostí či dovedností, které po návratu odsouzeného na svobodu mohou přispět k jeho recidivnímu chování. Zároveň je pozorován i nepříznivý vliv pobytu ve věznicí na osobnost a psychiku pachatele, na jeho povahové a charakterové vlastnosti, citové vnímání apod.²⁴ Pachatel ztrácí pocit odpovědnosti za své jednání a v krajních případech, kdy stráví ve vězení dlouhou dobu, může dojít dokonce i ke ztrátě způsobilosti k životu na svobodě.²⁵ Všechny tyto faktory výsledně vytváří jev souhrnně nazývaný jako „prizonizace“.

Nezbytnou podmínkou k tomu, aby bylo dosaženo nápravy pachatele trestného činu a tím i účelu trestu, je jeho úspěšné opětovné začlenění do společnosti. I v této oblasti lze ovšem spatřovat některá negativa trestu odnětí svobody. Již samotným obviněním určité osoby z trestného činu dochází mnohdy k nenapravitelné újmě na dobré pověsti a na způsobu, jakým dotyčného vnímá jeho okolí. Dojde-li však k jeho odsouzení, dostává pachatel v očích ostatních členů společnosti přímo jakýsi „cech kriminálního“. Je-li navíc odsouzení spojeno i s následným výkonem trestu odnětí svobody, situace odsouzeného po propuštění na svobodu se mnohdy stává ještě komplikovanější a jeho resocializace mnohem obtížnější. Společnost totiž k takovým osobám přistupuje značně rezervovaně či mnohdy přímo odmítavě. Odsouzený má tudíž velmi ztížený návrat do normálního života a často se opětovně uchyluje k páchání

²⁴ ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 21.

²⁵ KARABEC, Z.: *Koncept restorativní justice*. In: KARABEC, Z. (ed.): *Restorativní justice: sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: IKSP, 2003, s. 5.

trestné činnosti, neboť pro něho představuje snadnější cestu než souboj s předsudky ostatních.²⁶

Samostatný problém zosobňují krátkodobé tresty odnětí svobody. Za takové se obecně považují tresty odnětí svobody v délce trvání do jednoho roku. S těmito sankcemi, jež jsou v zásadě ukládány pachatelům méně závažných deliktů, jsou spojeny další specifické obtíže. Neumožňují například, vzhledem k nedostatku času, po který mohou kompetentní orgány s pachatelem pracovat, jeho dostatečně účinnou převýchovu. Navíc je pachatel podroben nepříznivým účinkům pobytu ve věznici, které se na něm mohou i za tak krátkou dobu negativně projevit. Preventivní účinky takových trestů jsou minimální a pachatel leckdy je ochoten podstoupit při páchání trestné činnosti riziko, že v případě dopadení a odsouzení stráví určitou omezenou dobu ve věznici. Jedná se o sankce do značné míry diskriminující, neboť jsou ukládány ve většině případů osobám, u nichž by nebylo možno případný peněžitý trest vymoci, ať už pro jejich nemajetnost, nebo z jiných důvodů. V neposlední řadě pak krátkodobé tresty zatěžují vězeňské rozpočty a významně redukuje počet volných míst v nápravných zařízeních.²⁷ Neúčinnost trestu odnětí svobody a negativa spojená s jeho výkonem vedly odborné kruhy k hledání nových efektivnějších východisek a řešení. Jedním z nich je koncepce restorativní justice.

3.2. Restorativní justice

Trestní justice byla tradičně vnímána jako systém odplatný, retributivní (odtud pojem retributivní justice). Toto pojetí vnímá jako primární oběť trestného činu stát a trestněprávní předpisy proto chrání především zájmy státu. Oběť se v rámci trestního řízení může účastnit spíše v roli pasivního přihlízejícího a má jen velmi omezené možnosti, jak do řízení zasahovat, určitá procesní oprávnění jsou jí přiznávána pouze v rámci tzv. adhezního řízení,²⁸ jinak má rozhodující postavení veřejný žalobce reprezentující veřejnou moc. Veškerá pozornost se soustřeďuje na osobu obviněného a

²⁶ VEJBĚROVÁ, A.: *Trest odnětí svobody a jeho vliv na recidivu*. In: JELÍNEK, J. (ed.): *O novém trestním zákoníku: sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnícké dny, květen 2009, trestněprávní sekce*. Praha: Leges, 2009, s. 187.

²⁷ KARABEC, Z.: *Krátkodobé tresty – jeden z problémů českého vězeňství*. *Trestní právo*. 2000, č. 4, s. 8.

²⁸ Řízení, jehož předmětem je náhrada škody způsobené trestným činem.

objasnění stavu věci je v rukou orgánů činných v trestním řízení. Případná iniciativa oběti směřující například k jejímu vyjádření se k otázkám viny a trestu se nejenže často mívá účinkem, ale v mnoha případech bývá kompetentními orgány považována dokonce za zbytečnou komplikaci.²⁹ V konečném důsledku dochází k situaci, kdy je sice pachatel trestného činu potrestán, ovšem trest neplní svoji výchovnou funkci, neboť odsouzený není konfrontován s následky svého jednání a není ničím podněcován k tomu, aby za ně převzal odpovědnost, oběť často postrádá efektivnější pomoc v situaci, do které se dostala následkem trestného činu a necítí dostatečné morální zadostiučinění.

V přímém protikladu k principům retributivní justice stojí zásady, na nichž je založena koncepce restorativní justice.³⁰ Jedná se o pojetí, v jehož zorném poli zájmu se nachází nikoliv stát, nýbrž oběť trestného činu. Spáchaný trestný čin je posuzován jako projev určitého sociálního konfliktu,³¹ který nastal mezi pachatelem a obětí trestného činu. Pozornost je ovšem věnována též tzv. sekundárním obětem, kterými se rozumí rodinní příslušníci oběti trestného činu, její přátelé, svědci dané události, atd. Systém restorativní justice se vyznačuje aktivní rolí obviněného i oběti v průběhu trestního řízení. Největší důraz je kladen na zájmy a potřeby oběti i dalších poškozených subjektů, na co možná nejúčinnější zmírnění nepříznivých dopadů trestného činu, na nápravu trestným činem narušených vztahů a vazeb. Významný vliv může mít již jen samotné veřejné projednání trestného činu. Reakcí na jeho spáchání může i nemusí být uložení trestu. Dochází k přímé konfrontaci mezi pachatelem a obětí, přičemž sledovaným cílem je přivést pachatele k tomu, aby se ke svému činu doznal, převzal za něho odpovědnost a především aby projevil snahu po nápravě. Její nejčastější formou bývá náhrada škody, jeden ze základních cílů restorativní justice. Přitom je za škodu třeba považovat nejen újmu materiální, ale i psychickou, případně společenskou (např. ztrátu zaměstnání, funkce, společenského postavení, apod.).³² Realizaci povinnosti

²⁹ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 8

³⁰ Z anglického „restore“ – obnovit, znovu zavést, vrátit, ozdravit, navrátit do původního stavu.

³¹ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 9.

³² KARABEC, Z.: *Koncept restorativní justice*. In: KARABEC, Z. (ed.): *Restorativní justice: sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: IKSP, 2003, s. 8.

nahradit škodu usnadňuje, pokud pachatel zůstane na svobodě. V takovém případě existují mnohem širší možnosti, neboť pachatel pokračuje ve své výdělečné činnosti a disponuje tak prostředky, které by při výkonu trestu odnětí svobody dozajista nebyl schopen získat. Zároveň se může aktivním způsobem podílet na nápravě škodlivých následků svého předešlého jednání. Významnou roli hraje v konceptu restorativní justice i pozitivní motivace pro pachatele, aby se snažil o nápravu a tím usnadnil své znovuzачlenění do společnosti.

Spolupráce pachatele a oběti a jednání mezi nimi je obvykle zprostředkováno třetí, nezávislou osobou, facilitátorem či mediátorem. Ten dohlíží na zdárný průběh dialogu, zajišťuje, aby se k sobě jeho strany chovaly s náležitou úctou, a vede je k nalezení optimálního řešení. Pro celý proces existuje soubor určitých pravidel,³³ přičemž k nejdůležitějším patří zásada, že účast pachatele na něm neznamená z jeho strany přiznání viny. Restorativní programy by měly být využívány zejména v případech, kdy existují dostatečné důkazy o vině pachatele a zároveň oběť vyjádří svůj souhlas s takovým postupem. Dohody může být dosaženo pouze na základě dobrovolnosti a svobodné vůle všech zúčastněných. Výsledky jednání mají být zveřejněny pouze v případě, pokud se na tom strany dohodnou, nebo vyžaduje-li to příslušný právní řád. Zároveň je vhodné, aby byly začleněny do soudních rozhodnutí, nebo jim byly postaveny na roveň. Pokud v restorativní fázi nedojde k uspokojivé dohodě stran, má pokračovat klasické trestní řízení před soudní stolicí. Blíže se tomuto procesu věnuji v následující podkapitole, jež pojednává o mediaci.

Jakkoliv je dominantním objektem zájmu restorativní justice oběť trestného činu a tento koncept cílí na alternativní řešení v rámci trestního soudnictví, jeho nedílnou součástí tvoří i práce s pachatelem odsouzeným k trestu odnětí svobody, a to jak po dobu případného výkonu trestu odnětí svobody, tak i po jeho skončení, přičemž kompetentní orgány by měly již v průběhu výkonu trestu připravovat pachatele na následný návrat do běžného života, zároveň spolupracovat i s jeho rodinou, případně dalšími osobami, se kterými přijde odsouzený po skončení trestu do styku, a po jeho propuštění pak

³³ Tamtéž, s. 14.

poskytnout pomoc při shánění ubytování, zaměstnání či při zařizování dalších záležitostí spojených s jeho opětovným začleněním do společnosti.

3.3. Mediace

Již v dobách dávno minulých existovaly v lidské civilizaci snahy o smírné řešení sporů. V tradičních přírodních kulturách často obstarávaly a umožňovaly kontakt mezi znesvářenými protivníky osoby všeobecně uznávané a respektované, jež stály v čele společenské hierarchie. A právě již v této jejich zprostředkovatelské činnosti lze spatřovat prapůvod dnešní mediace. Ta se v moderní podobě uplatňovala nejdříve jako prostředek řešení obchodních, pracovních či rodinných záležitostí. Teprve v sedmdesátých letech 20. století začala být ve vyspělých právních systémech (např. USA, Kanada) využívána i v rámci trestního soudnictví.³⁴ Mediace představuje proces, v jehož rámci je umožněna přímá konfrontace pachatele a oběti, a to za účelem dosažení rozumného kompromisu, kterým bude urovnán konflikt vzniklý spáchaným trestným činem a nalezeno řešení nepříznivých důsledků trestným činem vzniklých. Zároveň se předpokládá i snaha o odstranění příčin vedoucích pachatele ke spáchání činu, a tím i o zamezení případné další jím páchané trestné činnosti. Mediace je řízena nestranným a nezávislým zprostředkovatelem – mediátorem. Ten zjišťuje zájmy a potřeby obou stran vzniklé spáchaným činem a pomáhá hledat cestu k jejich uspokojení. Měl by to být člověk s dobrými komunikačními schopnostmi, znalý práva, se zkušenostmi z oboru psychologie a sociálních prací, který jako nestranná osoba dokáže naslouchat názorům a požadavkům obou stran, nalézt a navrhnout optimální řešení pro všechny zúčastněné.³⁵ Velkou výhodou mediace tvoří možnost zúčastněných hovořit o svých pocitech způsobem, jakým by to v rámci běžného řízení před soudem nebylo možné. Základním předpokladem k tomu, aby byl zahájen dialog mezi pachatelem a obětí, je ovšem dobrovolnost. Nikdo nemůže být k účasti na mediaci nucen, protože potom by postrádala smysl. U pachatele to znamená, že bude se svým činem srozuměn a bude za něj ochoten a schopen převzít odpovědnost, u oběti pak to, že nebude pasivně spoléhat na veřejnoprávní orgány a sama se zapojí do řešení situace. Před rozhodnutím o tom,

³⁴ FENYK, J., SOTOLÁŘ, A., SOVÁK, Z.: *Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti*. Trestní právo, 1998, č. 2, s. 4.

³⁵ ŽATECKÁ, E.: *Postavení a úkoly Probační a mediační služby*. Ostrava: Key Publishing, 2007, s. 33.

zda se mediace zúčastní, by měly být dotyčné osoby zpraveny o svých právech, povaze mediačního řízení a o důsledcích, které pro ně bude účast na mediaci znamenat, a to takovým způsobem, aby měly dostatečné informace pro svobodnou volbu, zda se do procesu zapojit či nikoliv. Platí, že účast pachatele neznamená z jeho strany doznání viny.³⁶ Otázky týkající se viny a dokazování jsou ponechány plně v kompetenci orgánů činných v trestním řízení. Tím, že mediace umožňuje jak pachateli, tak oběti, aby se aktivně účastnili na hledání východiska daného problému, posiluje zároveň jejich odpovědnost na výsledku celého procesu. Ačkoliv je uplatňována častěji ve fázi trestního řízení před vydáním rozhodnutí, v některých případech může být využita i po rozhodnutí ve věci samé. V naší legislativě je mediace v trestních věcech upravena zákonem č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, který ji definuje jako „*mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávanou v souvislosti s trestním řízením.*“³⁷

První fázi mediace představují samostatné pohovory s oběma stranami, které slouží právě k získání jejich stanovisek a ke stanovení cílů, jichž má být následně dosaženo. Pachatel, často neznalý podrobností o trestním řízení, je seznámen s tím, jaký postup v jeho rámci bude následovat, je dotazován na průběh trestného činu, jeho pozadí, okolnosti, za nichž byl spáchán, motiv. Mediátor by se měl snažit přimět pachatele k tomu, aby o činu přemýšlel, převzal za něho odpovědnost a snažil se o nápravu. Stejným způsobem se následně při odděleném jednání dotazuje i oběť, která má vyličit sled událostí a následky, které pro ni trestný čin přinesl, ze svého úhlu pohledu.³⁸

Teprve po individuálních pohovorech následuje samotné společné setkání, kterého se mohou za předem vymezených podmínek účastnit i další osoby, jichž se spáchaný

³⁶ ROZUM, J., KOTULAN, P., LUPTÁKOVÁ, M., SCHEINOST, M., TOMÁŠEK, J.: *Uplatnění mediace v systému trestní justice. I.* Praha: IKSP, 2009, s. 10.

³⁷ § 2 odst. 2 ZPMS

³⁸ ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. (eds.): *Probace a mediace: Možnosti řešení trestných činů.* Praha: Portál, 2010, s. 42-47.

čin určitým způsobem dotýká. V zahraničí se uplatňují rodinné skupinové konference³⁹ či projednávání deliktu se členy dotčeného společenství.⁴⁰ Dochází ke konfrontaci stanovisek, hledání kompromisů a možného řešení. Prvořadým úkolem mediátora je navodit atmosféru bezpečí a pokusit se oprostít oběť od jakýchkoliv pocitů ohrožení při přímém setkání s pachatelem. Ani pachatel se však nesmí cítit ohrožen například tím, že to, co v průběhu mediace řekne, bude proti němu následně použito v trestním řízení.⁴¹ Ideálním výsledkem celého procesu je dohoda, která obsahuje závazky pachatele směrem k oběti směřující k nápravě vzniklé situace. V některých případech, kdy se oběť s pachatelem odmítá osobně setkat, může být výsledná dohoda uzavřena i zprostředkovaně, bez přímé konfrontace stran, jedná se však spíše o výjimku. V důsledku toho, že mediace v naprosté většině případů probíhá paralelně s trestním řízením, může být její úspěšné vyústění podnětem nejen pro vydání rozsudku ve věci, ale též pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, případně pro aplikaci institutu narovnání.⁴²

3.4. Probace a probační činnosti

Probace⁴³ tvoří jeden z nejvýznamnějších prvků restorativní justice a zajímavou alternativu k trestu odnětí svobody. Jedná se o institut pocházející z anglosaského práva. Tento systém klade důraz zejména na převýchovu pachatele. Jeho součástí je dohled nad pachatelem, ale i pomoc k jeho návratu do společnosti a k tomu, aby vedl řádný život. Prakticky všechny státy již dnes mají probaci v určité její podobě ve svém právním řádu upravenou, a to včetně organizace probačních služeb, které zajišťují aplikaci probačních činností v praxi. Probační služby byly v počátcích svého vývoje (2. pol. 19. stol.) z velké části v rukou soukromých organizací a dobrovolníků, jimž nebyl

³⁹ Jedná se o zvláštní druh mediace, jejíž původ lze spatřovat v tradičních prostředcích řešení konfliktů mezi příslušníky domorodého maorského obyvatelstva Nového Zélandu a který byl poprvé legislativně upraven právě v této zemi v roce 1989 – blíže viz ZERNOVA, M.: *Restorative justice: ideals and realities*. Aldershot, Hants, England: Ashgate, 2007, s. 10-12.

⁴⁰ Tzv. „společné rozhodování“ představuje proces, kterého se účastní členové společenství, v jehož rámci byl trestný čin spáchán, nebo ze kterého se rekrutuje pachatel, a jehož smyslem je, aby pachatel i jeho okolí akceptovali rozhodnutí ve věci, viz KARABEC, Z.: *Nové možnosti pro trestní justici*. Kriminálnístika. 2003, č. 2, s. 92-93.

⁴¹ KARABEC, Z.: *Nové možnosti pro trestní justici*. Kriminálnístika. 2003, č. 2, s. 91.

⁴² ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. (eds.): *Probace a mediace: Možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 57-58.

⁴³ Z latinského „probare“ – zkoušet, ověřovat, dohlížet.

lhostejný osud vězňených osob. Jejich vývoj započal ve Skandinávii⁴⁴ a zpočátku byl zaměřen zejména na vězně. V našich podmínkách byla progresa v této oblasti díky soudobému státnímu zřízení dlouho obtížná i o století později, přesto můžeme prvky probace od konce šedesátých let dvacátého století najít i v činnosti sociálních kurátorů pro práci s tzv. sociálně nepřizpůsobivými občany nebo kurátorů pro mládež, ve věznicích pak v této době působili sociální pracovníci, kteří zprostředkovávali kontakty odsouzených s jejich rodinami.⁴⁵ Dynamický rozvoj následně zažil institut probace po roce 1989, kdy jeho jednotlivé prvky začaly být inkorporovány do našeho právního řádu. Dnes v širším smyslu zahrnují hlavní úkoly probačních služeb v mnoha zemích nejen pomoc pachatelů a dohled nad ním při současném uplatnění některé z alternativ k trestu odnětí svobody, ale též poskytování informací o obviněném soudním orgánům již v průběhu trestního řízení s cílem co nejvíce usnadnit vydání spravedlivého rozhodnutí, dále sociální a psychickou péči o odsouzené v průběhu i po skončení výkonu trestu odnětí svobody, prosazování a realizaci programů odklonů od trestního řízení, snahu o zabránění recidivě pachatelů, jejich vedení k životu nekolidujícímu s právními předpisy, přípravu odsouzených na jejich propuštění a následný dohled nad nimi, nebo pomoc rodinám odsouzených.⁴⁶ Ačkoliv je primárním objektem práce probačních služeb pachatel trestného činu, v poslední době dochází i k tomu, že probační úředníci spolupracují s organizacemi, jež podporují oběti trestné činnosti. Probační služba může v některých případech plnit i úlohu mediátora v procesu mediace mezi pachatelem a obětí.

Proces probace vyžaduje kromě jiného též zjišťování informací o společenském či rodinném zázemí pachatele, jeho zdraví, psychice, případně zájmech. Důležitou roli hrají aspekty týkající se spáchaného trestného činu, tj. například okolnosti, za kterých byl čin spáchán, pohnutka, jež pachatele k němu vedla, apod. Jednotlivé probační činnosti by se daly rozdělit do několika částí:

- zprávy soudům zahrnující charakteristiku obžalovaného, znalecké posudky, odborná vyjádření atd.;

⁴⁴ DERKS, J.: *Probace v Evropě*. Praha: IKSP, 2002, s. 11.

⁴⁵ ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. (eds.): *Probace a mediace: Možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 10.

⁴⁶ DERKS, J.: *Probace v Evropě*. Praha: IKSP, 2002, s. 15-16.

- vymáhání trestů a ochranných opatření - uplatňuje se zejména v rámci alternativních trestů;
- poradenství, podpora, péče - lze je poskytovat v jakékoliv fázi trestního řízení i po jeho skončení, jedná se o nejvýznamnější funkci probačních služeb;
- mediace – snaha o co nejrychlejší řešení konfliktu vyvolaného trestným činem a odškodnění oběti.⁴⁷

V užším smyslu lze probaci chápat jako určitý specifický typ soudního opatření.⁴⁸ K tomuto pojetí se přiklání i český právní řád. „*Probací se rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen „obviněný“), kontrola výkonu alternativních trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.*“⁴⁹ Z toho plyne, že probace je obvykle spojena s některým alternativním trestem, ať už se jedná o podmíněný trest odnětí svobody, trest domácího vězení nebo trest obecně prospěšných prací. Pachatel je v jeho rámci podroben dohledu probačního úředníka a teprve v případě, kdy neplní podmínky stanovené soudem, dojde k přeměně alternativního trestu v trest odnětí svobody. Podstatnými rysy probace v užším smyslu jsou tedy zejména odklad trestu odnětí svobody a dohled nad pachatelem. Trestní zákoník definuje dohled jako pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem Probační a mediační služby, spolupráci při vytváření a realizaci probačního plánu dohledu ve zkušební době a zároveň i kontrolu dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývajících ze zákona. Podle Jelínka se pak probačním plánem dohledu rozumí souhrn výchovných a léčebných postupů, jež jsou orientovány na změnu životních postojů odsouzeného a na odstraňování rizikových faktorů v jeho chování.⁵⁰ Cílem má být sledování chování pachatele, ochrana společnosti,

⁴⁷ Tamtéž, s. 15.

⁴⁸ ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 165.

⁴⁹ § 2 odst. 1 ZPMS.

⁵⁰ JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 2.* vydání. Praha: Leges, 2010, s. 373.

minimalizace nebezpečí vzniku recidivy, ale i odborné vedení a pomoc pachateli k tomu, aby vedl řádný život. K zajištění dosažení účelu dohledu ukládá zákon pachateli některé povinnosti spočívající především ve spolupráci s probačním úředníkem, plnění probačního plánu dohledu, pravidelném docházení k probačnímu úředníkovi, jakož i v další součinnosti s ním.⁵¹

Prvky probace nalezneme v trestním zákoníku u následujících institutů:

- podmíněné upuštění od potrestání s dohledem (§48 TZ);
- podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody s dohledem (§ 84 a násl. TZ) či výjimečné ponechání odkladu v platnosti za současného uložení dohledu [§ 83 odst. 1 písm. a) TZ];
- dohled v rámci trestu obecně prospěšných prací či při výjimečném ponechání tohoto trestu v platnosti [§ 65 odst. 4 písm. a) TZ].

Dohled může být uložen i v souvislosti s podmíněným propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody⁵² či při ukončení ochranného léčení, leč podle Ščerby se v těchto případech o probaci nejedná, neboť nejsou splněny některé její charakteristické znaky, tj. například nedochází k odložení výkonu trestu odnětí svobody, neboť je zřejmé, že k tomu, aby mohl být někdo z výkonu trestu podmíněně propuštěn, musí si nejprve alespoň část tohoto trestu odpykat.⁵³ Trestní zákoník zároveň umožňuje, aby pachatelům nacházejícím se ve věku blízkém věku mladistvých bylo uloženo výchovné opatření v podobě dohledu probačního úředníka podle § 16 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, a to po dobu výkonu trestu domácího vězení a obecně prospěšných prací.⁵⁴

3.5. Probační a mediační služba ČR

Ačkoliv již od roku 1993 docházelo k začleňování některých trestněprávních alternativ do českého právního řádu a ve druhé polovině devadesátých let minulého

⁵¹ Blíže viz § 50 TZ.

⁵² Takový případ bývá označován jako „parole“ – výraz pochází z francouzštiny a znamená „slovo“ či „výpověď“, v tomto kontextu pak slib odsouzeného propouštěného na svobodu, že se bude chovat řádně.

⁵³ ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 174.

⁵⁴ § 60 odst. 6 a § 63 odst. 3 TZ

století byly dokonce uzákoněny první instituty s probačními prvky,⁵⁵ dlouho neexistovala dostatečná právní úprava postavení osob zajišťujících jejich řádnou a účinnou aplikaci v praxi. Některé probační činnosti vykonávali pověřeni pracovníci okresních a krajských soudů dle zákona č. 189/1994 Sb., o vyšších soudních úřednících, kteří jednak často postrádali odpovídající právní vzdělání, především jim však také chyběly vhodné pracovní podmínky, neboť úkoly v rámci probace plnili nad rámec své běžné agendy u soudů. Právě tyto nedostatky byly jedním z hlavních motivů pro přijetí zákona č. 257/2000 Sb., jímž byla zřízena Probační a mediační služba ČR.⁵⁶ Jedná se o organizační složku státu přímo podřízenou Ministerstvu spravedlnosti, jejímž vrcholným orgánem je ředitel jmenovaný ministrem spravedlnosti. Samotná činnost PMS je pak vykonávána ve střediscích, která jsou situována v sídlech okresních soudů. Příslušnost těchto středisek při provádění jednotlivých probačních činností se řídí příslušností soudu, v přípravném řízení pak státního zástupce, v jehož obvodu dané středisko vykonává svoji působnost. V odůvodněných případech lze k provedení některých úkonů dožádat i středisko, v jehož obvodu má osoba, které se prováděný úkon týká, bydliště. Pokud v určité obci sídlí více okresních soudů, zákon umožňuje sloučení středisek, jež by jinak působila jednotlivě u těchto soudů. Střediska PMS mohou být rozdělena podle svého zaměření na oddělení pro mladistvé obviněné, obviněné ve věku blízkém věku mladistvých či některá další. Nedílnou součástí systému probačních činností představuje též Rada pro probaci a mediaci jako poradní orgán Ministerstva spravedlnosti. Její členy jmenuje ministr spravedlnosti z řad soudců, státních zástupců, úředníků PMS a dalších osob se zkušenostmi v dané problematice.

Organizace a činnost PMS se řídí nejen zákony, ale též Statutem PMS vydaným Ministerstvem spravedlnosti. Ten kromě podrobného popisu organizační struktury PMS obsahuje též požadavky týkající se vzdělávání jejích zaměstnanců. Úkoly zákonem svěřené PMS plní probační úředníci a probační asistenti, již jsou v pracovním poměru ke státu. Zákon vyžaduje u probačního úředníka vedle bezúhonnosti a způsobilosti k právním úkonům také vysokoškolské vzdělání ve společenskovědním oboru a úspěšné

⁵⁵ Jednalo se o podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem a podmíněné upuštění od potrestání s dohledem.

⁵⁶ Viz důvodová zpráva k ZPMS.

složení odborné zkoušky, pro pozici asistenta pak jsou i vzhledem k užšímu rozsahu jeho pravomocí zákonná kritéria týkající se vzdělání mírnější. Samotná činnost PMS je prakticky ve všech svých aspektech podřízena zásadám a cílům restorativní justice. Z logiky věci počíná již v přípravném řízení, ale uplatňuje se stejně tak i v řízení před soudem a následně případně i v řízení vykonávacím. Žatecká v této souvislosti dělí činnost PMS na fázi předrozsudkovou, porozsudkovou a vykonávací.⁵⁷ PMS se při svém působení neobejde bez široké spolupráce s policejními orgány a státními zastupitelstvími. Určujícími prvky pro plnění úkolů PMS jak v přípravném řízení, tak i v dalších fázích trestního procesu by měly být náprava pachatele, účast poškozeného na řešení věci a ochrana společnosti.⁵⁸ Práce probačních úředníků má směřovat k vytvoření podmínek pro uplatnění některé formy odklonu, využití trestu nespojeného s odnětím svobody, nahrazení vazby některým z alternativních opatření připuštěných zákonem. V přípravném řízení úředníci PMS usilují o nalezení nejoptimálnější cesty k nápravě škodlivých následků trestného činu, již ztělesňuje zejména možnost zprostředkování mediačního procesu, případně vypracování zprávy před rozhodnutím o využití některého z odklonů, která orgánům činným v trestním řízení přibližuje poměry pachatele a jeho stanovisko k případnému užití odklonů. Velkou roli hraje zapojení poškozeného, který může již od počátku trestního řízení uplatňovat svá stanoviska a návrhy právě prostřednictvím součinnosti s probačními úředníky. Nikoliv výlučně, ovšem ve značné většině případů v přípravném řízení se pak uplatní práce s obviněným v situacích, kdy došlo k nahrazení vazby některým opatřením podle trestního řádu. PMS však plní důležité úkoly i v dalším pokračování trestního řízení. „*Činnost PMS v rámci přípravného řízení a řízení před soudem směřuje k tomu, aby tresty vykonávané na svobodě (pod kontrolou nebo dohledem PMS) byly ukládány pachatelům, v jejichž případech jsou nejen splněny právní podmínky pro uložení těchto trestů, ale kteří jsou zároveň schopni a motivováni tento druh trestu úspěšně vykonat.*“⁵⁹ Z toho vyplývá klíčová úloha PMS při ukládání a výkonu alternativních trestů k trestu odnětí svobody, konkrétně trestů domácího vězení a obecně prospěšných prací. PMS v první řadě opatřuje podklady pro rozhodnutí soudu o tom, zda vůbec daný alternativní trest bude

⁵⁷ ŽATECKÁ, E.: *Postavení a úkoly Probační a mediační služby*. Ostrava: Key Publishing, 2007, s. 54.

⁵⁸ KROFTOVÁ, A.: *Probační a mediační služba – významný aktér při naplňování alternativního trestání*. Parlamentní zpravodaj. 2004, č. 10, s. 13.

⁵⁹ Tamtéž, s. 14.

možné a účelné uložit. Takto probační úředníci například v případě trestu obecně prospěšných prací zjišťují možnosti uložení trestu, stanovisko pachatele a jeho zdravotní způsobilost či sjednávají s obviněným a dotčenými institucemi případné pracovní umístění pachatele a podmínky výkonu trestu.⁶⁰ Neméně důležitým aspektem práce PMS je pak kontrola výkonu již uloženého alternativního trestu, kdy pachatel zůstává na svobodě a je nezbytně nutné sledovat, zda řádně plní soudem uložené podmínky. V opačném případě musí PMS iniciovat nápravu a informovat soud o zjištěném porušení podmínek výkonu trestu. Ve výčtu oblastí, v nichž vykonávají svou činnost úředníci PMS, nesmí chybět ani dohled nad chováním obviněného, a to jak při již zmíněném nahrazení vazby dohledem, tak při podmíněném zastavení trestního stíhání s dohledem, podmíněném upuštění od potrestání s dohledem, podmíněném odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem nebo podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (paroli).

Z výše uvedeného je jasně patrné, že v rámci obměny trestního práva po roce 1989 a stále silícímu vlivu zásad restorativní justice na českou trestněprávní legislativu byla po svém vzniku PMS vybavena širokým okruhem působnosti a zaujala pozici jednoho z nepostradatelných článků systému české trestní justice. Bohužel, její dosavadní činnost i přes veškerou snahu zatím stále spadá spíše do oblasti vykonávacího řízení, ačkoliv původně zamýšleným smyslem existence PMS byla najmě role na počátku trestního řízení, hledání co nejjednoduššího řešení, umožnění vyhnout se složitému soudnímu projednávání kauz, aplikace odklonů a dalších alternativ, které trestní právo nabízí. Velký problém navíc znamená též nedostatečný počet pracovníků, který má zvládat tak rozsáhlou agendu, jakou výkon probačních činností tvoří. I vzhledem k současnému nelichotivému stavu veřejných financí se asi nedá očekávat v tomto směru radikální zlepšení a k dosažení patřičné efektivity při práci probačních úředníků tak zřejmě povede ještě dlouhá a trnitá cesta

⁶⁰ ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 362.

4. Alternativy v trestním právu

4.1. Obecná charakteristika a dělení alternativních forem řešení trestních věcí

Vzhledem ke značné časové náročnosti tradičního formálního trestního řízení a přísnosti systému tradičně ukládaných trestů, o jehož účinnosti lze poměrně úspěšně pochybovat, se začaly objevovat snahy o hledání nových, alternativních forem řešení jednotlivých trestněprávních kauz, které by celý proces zjednodušily, zlevnily, urychlily a zároveň přinesly účinnější prostředky k nalezení spravedlnosti a napravení škodlivých následků způsobených spáchaným trestným činem. „*System alternativních opatření je možné vymezit jako souhrn institutů, jejichž primárním účelem je nahrazování nepodmíněného trestu odnětí svobody, jejich uspořádání a vzájemné vztahy mezi nimi.*“⁶¹ Určujícím východiskem při tvorbě těchto alternativ se staly zásady restorativní justice. Postupný vývoj alternativních opatření a sankcí v zahraničí ukázal některé jejich hlavní výhody, jež přináší jejich ukládání namísto trestu odnětí svobody:

- více místa ve věznicích pro pachatele závažnějších trestných činů,
- nižší náklady na výkon trestu,
- výraznější zapojení široké veřejnosti do procesu převýchovy a resocializace pachatelů,
- větší zainteresovanost občanů týkající se způsobu zacházení s pachateli,
- vytváření pocitu spoluzodpovědnosti za výkon za činnosti trestní justice.⁶²

Do českého právního řádu začaly být jednotlivé alternativní formy postupně vtělovány po roce 1989. Dnes můžeme v trestněprávní legislativě spatřovat dvě základní roviny alternativního řešení trestních věcí:

- a) alternativy v oblasti trestního práva
- b) alternativy mimo systém trestního práva.

Alternativy v oblasti trestního práva můžeme dále rozdělit na *alternativy hmotněprávní* a *alternativy procesní*. K hmotněprávním náleží alternativní tresty a

⁶¹ ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 30.

⁶² ROZUM, J.: *Vybrané problémy sankční politiky: ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativ: institut zabezpečovací detence*. Praha: IKSP, 2005, s. 13.

alternativy k potrestání. Hmotněprávní alternativy k potrestání představují instituty upuštění od potrestání a podmíněného upuštění od potrestání s dohledem. Procesními alternativami standardního trestního řízení se potom rozumí tzv. odklony v trestním řízení zahrnující podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání, podmíněné odložení podání návrhu na potrestání, dohodu o vině a trestu,⁶³ v řízení proti mladistvým odstoupení od trestního stíhání a podle některých autorů i trestní příkaz.⁶⁴

Nejvýznamnější alternativní postup uskutečňovaný mimo systém trestního práva ztělesňuje mediace, respektive výsledky, kterých je v jejím průběhu dosaženo. Definicí mediace, jak jsem již v této práci dříve uvedl, obsahuje zákon o Probační a mediační službě, jinak ovšem tento postup legislativně upraven není.⁶⁵ To v praxi znamená, že průběh mediace není sice nikterak zákonem omezen, na druhou stranu zde vyvstává otázka, jaký statut patří výsledné z mediace vzešlé dohodě mezi jejími stranami. Výsledek mediace se může promítnout do meritorního rozhodnutí, zákon ale takovou povinnost nenařizuje. Tato skutečnost podle mého názoru představuje významnou mezeru v právu, kdy je sice umožněna alternativní forma postupu mimo trestní řízení, ovšem nikde není zaručeno, že i když dojde k nalezení řešení, které by uspokojilo obě strany, soud k němu při tvorbě rozhodnutí přihlédne. Jakkoliv zajisté soudci v naprosté většině případů výsledek mediace berou při svém rozhodování v úvahu, určitá úprava postavení mediační dohody, její závaznosti a účinků v pozitivním právu se mi jeví být do budoucna nezbytnou.

Obecně lze na alternativní formy řešení trestních věcí nahlížet v užším nebo širším smyslu. V užším pojetí jsou to veškeré tresty nespojené s odnětím svobody, jejichž aplikace nastupuje v případě, kdy sice má být uložen trest odnětí svobody, leč vzhledem k osobě pachatele a okolnostem daného případu lze mít důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i uložením těchto alternativních sankcí. V širším pojetí pak

⁶³ Jakožto nejnovější typ odklonu byla zavedena zákonem č. 193/2012 Sb.

⁶⁴ Viz např. SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 16. Blíže se věnuji otázce zařazení trestního příkazu mezi odklony níže.

⁶⁵ Otázka, zda český právní řád obsahuje úpravu procesu mediace, byla dokonce předmětem diskuze v odborných kruzích, blíže viz SYROVÁTKO, P. J.: *Mediace – aneb lze řešit spory nově, pomocí hledání konsenzu?* [online]. c2004 [cit. 26. února 2013]. Dostupný z WWW: <<http://www.epravo.cz/top/clanky/mediace-aneb-lze-resit-spory-nove-pomoci-hledani-konsenzu-28055.html>>.

můžeme pod pojem alternativních forem podřadit takové tresty, které sice určitým způsobem zasahují do osobní svobody odsouzeného, taková intervence je však provedena pouze v nezbytně nutné míře, a zároveň též i alternativy trestního řízení.⁶⁶ V konečném důsledku tedy v užším smyslu hovoříme o alternativních trestech, v širším smyslu pak pojem alternativních forem řešení trestních věcí zahrnuje veškeré alternativy v trestním právu.

4.2. Procesní alternativy – odklony v trestním řízení

4.2.1. Obecně k odklonům

Odklon (diversion) znamená odchylku od klasického formálního trestního řízení, která je spojena s určitou formou mimosoudního vyřízení věci. Dojde-li k jeho užití, potom obvykle nedochází k vynesení standardního rozsudku a k odsouzení obžalovaného, ale celá věc se vyřeší jiným způsobem. V zásadě můžeme pojmenovat tři základní typy odklonů:

- určitá forma zkráceného řízení (typicky využití trestního příkazu);
- rozhodnutí státního zástupce či soudu, v němž není vyslovena vina ani uložen trest (např. podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání);
- mimosoudní řešení v rámci jiné formy řízení (např. správní řízení).⁶⁷

V souvislosti s odklony často dochází též k jistému výchovnému působení na pachatele, a to prostřednictvím pracovníků probačních služeb. V takových případech zpravidla aplikace odklonu neznamena definitivní skončení dané záležitosti, ale vede pouze k podmíněnému rozhodnutí, v jehož rámci je stanovena zkušební doba, během níž musí pachatel osvědčit, že vzhledem k jeho osobě, chování, snaze o nápravu a dalším souvisejícím aspektům lze takové vyřízení trestní kauzy považovat za dostatečné. Pokud se pachatel neosvědčí, pokračuje standardní trestní řízení. Neméně důležitým účelem odklonů je také snaha o nalezení východiska konfliktu, který vznikl mezi pachatelem a osobou poškozenou trestným činem. Jako velice vhodná volba se v těchto situacích jeví využití mediace, jež může často velmi usnadnit jednání mezi spornými stranami. Jde

⁶⁶ KALVODOVÁ, V.: *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 114.

⁶⁷ Tamtéž, s. 144.

totiž o nejsnadnější variantu, jak přispět k tomu, aby pachatel projevils nad svým činem lítost a na druhé straně poškozený mu spáchaný čin odpustil.⁶⁸

Odklonů lze využít pouze se souhlasem obviněného. Ten má právo požadovat, aby jeho záležitost byla projednána v klasickém trestním řízení. Proto jsou odklony koncipovány pouze jako alternativa k němu. Přitom je třeba zdůraznit, že v rámci trestního řádu jsou veškeré jím upravené druhy řízení považovány za rovnocenné. Jsou-li tedy splněny zákonné podmínky pro aplikaci některého procesního odklonu a obviněný k tomu udělí svůj souhlas, nic nebrání tomu, aby byla věc řešena tímto prostředkem. Vždy ovšem záleží na stanovisku soudu, popř. státního zástupce, který posoudí všechny okolnosti případu a na jejich základě stanoví způsob vyřízení věci.

Přínos odklonů od trestního řízení můžeme prakticky ztotožnit s výhodami, které poskytují ostatní alternativy v trestním právu. Zejména dochází k redukci počtu kauz, které musí řešit trestní justice, ta se proto může soustředit na ty nejzávažnější zločiny. Dále se výrazně zkracuje délka řízení, jsou snižovány náklady s tím spojené a je umožněno, aby se do trestního řízení aktivně zapojily veškeré subjekty, jejichž zájmy byly spáchaným trestným činem dotčeny. V současné podobě připouští český právní řád následující odklony: podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání, podmíněné odložení podání návrhu na potrestání, odstoupení od trestního stíhání a dohodu o vině a trestu. O tom, zda mezi odklony zařadit i trestní příkaz, nepaduje v odborných kruzích jednoznačná shoda. Zatímco Sotolář, Půry a Šámal, jak bylo již řečeno výše, řadí trestní příkaz mezi základní typy odklonů, Ščerba k této problematice zaujímá protikladné stanovisko, a to z toho důvodů, že trestní příkaz představuje svojí povahou odsuzující rozsudek a jeho vydání zákon nepodmiňuje žádnou iniciativou ze strany obviněného ani poškozeného, což se neslučuje se základními znaky odklonů.⁶⁹ Osobně se přikláním spíše k názoru Ščerbovu, proto tento institut v následujícím pokračování této práce mezi charakteristikami jednotlivých typů odklonů neuvádím.

⁶⁸ ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 47 - 48.

⁶⁹ Tamtéž, s. 60.

4.2.2. Podmíněné zastavení trestního stíhání

Podmíněné zastavení trestního stíhání zosobňuje jednu z prvních alternativ a první formu odklonu vůbec v našem trestním právu. Uzákoněna byla v roce 1993 a zahrnuje některé sankční prvky, za které můžeme považovat stanovení zkušební doby nebo případné uložení přiměřených povinností či omezení, zejména v případech, kdy existuje zájem na tom, aby byl obviněný podroben dohledu a byla mu poskytnuta odborná pomoc k nápravě a k normalizaci jeho osobních poměrů.⁷⁰ Zamýšlené využití podmíněného zastavení trestního stíhání se týká zejména situací, kdy probíhá stíhání prvopachatele pro spáchání méně závažného trestného činu a dá se předpokládat, že by v řízení před soudem došlo k uložení podmíněného trestu odnětí svobody (případně některého alternativního trestu nespojeného s odnětím svobody), přičemž by se pachatel s největší pravděpodobností ve zkušební době osvědčil.⁷¹ Základními předpoklady pro to, aby mohl soud či v přípravném řízení státní zástupce rozhodnout o podmíněném zastavení trestního stíhání, jsou dle § 307 odst. 1 TR následující skutečnosti:

- a) jedná se o řízení o přečinu,
- b) obviněný se k činu doznal,
- c) s podmíněným zastavením trestního stíhání souhlasí,
- d) nahradil škodu, jestliže byla trestným činem způsobena, případně uzavřel s poškozeným dohodu o náhradě škody, nebo učinil jiná potřebná opatření k její náhradě,
- e) vydal bezdůvodné obohacení, které činem získal, nebo s poškozeným uzavřel dohodu o jeho vydání, případně učinil jiná vhodná opatření k jeho vydání,
- f) vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a okolnostem případu je možné považovat takové rozhodnutí považovat za dostačující.

Obviněný musí dát svůj souhlas dostatečně určitým způsobem, který nevzbuzuje pochybnosti. Naopak stanovisko poškozeného není v této záležitosti rozhodující a podmíněné zastavení trestního stíhání tak může být užito i v případě, kdy s tím

⁷⁰ SOTOLÁŘ, A. a kol.: *Právní rámec alternativního řešení trestních věcí. Díl první*. Praha: Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti ČR, 2001, s. 403.

⁷¹ Viz důvodová zpráva k zákonu č. 292/1993 Sb.

poškozený nesouhlasí, pokud jsou jinak splněny podmínky, které vyžaduje trestní řád.⁷² Novelou trestního řádu č. 193/2012 Sb. došlo k rozšíření výčtu podmínek. Nově, jestliže je to odůvodněno povahou a závažností spáchaného přečinu, okolnostmi jeho spáchání nebo poměry obviněného, vyžaduje se k rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání závazek pachatele, že se během zkušební doby zdrží určité činnosti, v souvislosti s níž se dopustil přečinu, nebo složení peněžité částky určené státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti na účet soudu nebo v přípravném řízení státního zastupitelství, přičemž tato částka nesmí být zjevně nepřiměřená závažnosti přečinu. Toto nové opatření má sloužit zejména k řešení trestné činnosti související s provozem na pozemních komunikacích. Často totiž dochází k situacím, kdy by řidiči, kteří se v souvislosti s řízením motorového vozidla dopustili některého přečinu, splňovali podmínky pro podmíněné zastavení trestního stíhání, ovšem závažnost jimi spáchaného přečinu nahrává tomu, aby jim bylo napříště zamezeno v řízení motorových vozidel, takže jedinou alternativou pro soudce či státního zástupce bylo donedávna uložení trestu zákazu činnosti.⁷³ Aktuálně se tudíž naskytá příležitost, jak podobnou situaci vyřešit rychle a poměrně jednoduše formou odklonu, kdy závazek pachatele bude sloužit de facto stejným způsobem, jako uložení trest, neboť pokud by pachatel ve zkušební době porušil podmínky stanovené soudem nebo státním zástupcem, vedlo by to k pokračování trestního řízení. Součástí závazku obviněného je v tomto případě dle § 307 odst. 5 TŘ povinnost odevzdání řidičského průkazu. Zároveň předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce zašle opis rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností příslušnému podle místa trvalého pobytu obviněného. Obviněný tak vlastně ze zákona přichází v průběhu zkušební doby o řidičské oprávnění, které je mu vráceno po jejím skončení, případně i dříve, je-li rozhodnuto, že se neosvědčil. Pokud obviněný i přesto řídí ve zkušební době motorové vozidlo, dopouští se kromě porušení podmínek pro podmíněné zastavení trestního stíhání také přestupku.

Jak již bylo řečeno, charakteristickým rysem podmíněného zastavení trestního stíhání je stanovení zkušební doby. Její trvání se pohybuje v rozmezí od šesti měsíců do

⁷² ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní řád. Komentář. II. díl.* 6. vydání. Praha, C.H.Beck, 2008, s. 2319-2320.

⁷³ Viz důvodová zpráva k zákonu č. 193/2012 Sb.

dvou let, přičemž zkušební doba počíná běžet ode dne právní moci rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání. Toto rozhodnutí je vedeno v evidenci Rejstříku trestů. Jestliže došlo k uzavření dohody o způsobu náhrady škody nebo o vydání bezdůvodného obohacení, soud či státní zástupce uloží v rozhodnutí obviněnému, aby závazek pro něj z takové dohody plynoucí během zkušební doby splnil. Zároveň, je-li to účelné, stanoví i přiměřená omezení a povinnosti, které musí obviněný v průběhu zkušební doby dodržovat a jež mají za cíl, aby vedl řádný život. Pokud obviněný plní tyto povinnosti, dodržuje předepsaná omezení, nahradí škodu či vydá bezdůvodné obohacení nebo splní jinou povinnost, ke které se zavázal, a zároveň v průběhu zkušební doby vede řádný život, rozhodne příslušný justiční orgán po jejím skončení o tom, že se osvědčil. V opačném případě pokračuje trestní stíhání. Výjimečně je možné vzhledem k okolnostem případu a osobě obviněného ponechat podmíněné zastavení trestního stíhání v platnosti a prodloužit zkušební dohodu až o jeden rok, celkově však tato nesmí překročit pět let. Rozhodnutí o tom, že se obviněný osvědčil, má za následek zastavení trestního stíhání a účinky s tím spojené. Stejný následek nastává dle zákonné fikce i za situace, kdy bez viny obžalovaného nebylo do jednoho roku od skončení zkušební lhůty vydáno rozhodnutí o tom, zda se osvědčil.

4.2.3. Narovnání

Druhým typem odklonu zavedeným do českého právního řádu, konkrétně zákonem č. 152/1995 Sb., bylo narovnání. I tato procesní alternativa obsahuje mnohé prvky typické pro restorativní justici, její základ totiž představuje dohoda mezi pachatelem a obětí trestného činu. Důvodová zpráva k zákonu hovoří o nutnosti zavedení nových, alternativních forem trestního řízení, a to zejména z důvodu neustále rostoucího počtu pachatelů odsouzených k trestu odnětí svobody, s tím spojených přeplněných věznic a nedosahování žádoucího účelu trestu. Narovnání dle zákonodárce přináší možnost řešení některých případů méně závažné trestné činnosti, kde nad zájmem státu na potrestání pachatele převažuje zájem poškozeného či obecně široké veřejnosti na odškodnění a satisfakci ze strany pachatele. Trestný čin má podobu určitého sporu mezi pachatelem a obětí, a aby k jeho řešení bylo možno využít narovnání, musí být splněny některé základní podmínky:

- obviněný musí zaplatit škodu či odčinit jinou újmu vzniklou spáchaných trestným činem;

- podle povahy věci také musí přispět na veřejně prospěšné účely;
- takový způsob řešení věci může být považován za dostatečný.

Narovnání poskytuje příležitost oběma stranám sporu, tedy jak pachateli, tak oběti, zapojit se aktivně do hledání řešení situace nastalé spáchaným trestným činem. Nezbytným předpokladem pro aplikaci narovnání je způsobená škoda a existence osoby poškozeného. Pokud by se takový subjekt řízení s pachatelem neúčastnil, postrádalo by uplatnění narovnání smysl, neboť jeho hlavním účelem je odškodnit soukromoprávní újmy vzniklé v souvislosti s trestným činem. Zároveň by chyběla osoba, jež by s narováním vyslovila souhlas.⁷⁴

K úspěšnému uplatnění narovnání je v praxi nezbytné dosažení dohody pachatele a poškozeného. Konečné slovo ovšem patří vždy soudu, v přípravném řízení pak státnímu zástupci, který může i nemusí dohodu o narovnění schválit, přičemž ve svém rozhodování není vázán jednotlivými návrhy zúčastněných.⁷⁵ Narovnání lze užít v řízení o přečinu, a to v případě, kdy dojde ke splnění následujících podmínek obsažených v § 309 odst. 1 TR:

- a) obviněný prohlásí, že spáchal skutek, pro nějž je stíhán, přičemž nejsou dány důvodné pochybnosti o tom, že jeho prohlášení bylo učiněno svobodně, vážně a určitě;
- b) obviněný dále uhradí poškozenému škodu způsobenou přečinem nebo učiní potřebné úkony k její úhradě, popřípadě jinak odčiní újmu vzniklou trestným činem,
- c) vydá bezdůvodného obohacení získané přečinem či učiní jiná vhodná opatření k jeho vydání, a
- d) složí na účet soudu nebo v přípravném řízení na účet státního zastupitelství peněžitou částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti

⁷⁴ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 82.

⁷⁵ O schválení narovnání mohl původně rozhodovat pouze soud, v přípravném řízení na návrh státního zástupce, teprve od roku 2001 získal státní zástupce pravomoc v přípravném řízení sám schválit dohodu o narovnění.

podle zvláštního právního předpisu,⁷⁶ přičemž tato částka není zřejmě nepřiměřená závažnosti přečinu;

- e) takový způsob řešení věci lze vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu, míře, jakou jím byl dotčen veřejný zájem, osobě obviněného a jeho osobním a majetkovým poměrům považovat za dostatečný.

Podmínka složení peněžité částky dle písm. d) se původně týkala obnosu určeného konkrétnímu adresátovi k obecně prospěšným účelům. Teprve novelou č. 193/2012 Sb. byla s účinností od 1.7.2012 zavedena současná úprava, přičemž podle důvodové zprávy došlo ke změně především proto, že docházelo k problémům při specifikaci toho, co je možné považovat za obecně prospěšné účely, a zároveň bylo poukazování částky konkrétnímu adresátovi předmětem kritiky z hlediska výběru vhodného oprávněného subjektu a transparentnosti takové transakce. Tuto novelizaci osobně považují za přínosnou, neboť by měla znamenat stejné výchozí podmínky k získání peněžních prostředků pro všechny oběti trestné činnosti bez rozdílu, a zároveň přináší zpřehlednění nakládání s veřejnými prostředky, kterými de facto částky skládané pachateli v souvislosti s narovnáním jsou. Je také třeba dodat, že pokud obviněný příslušnou částku složí a soud nebo v přípravném řízení státní zástupce nerozhodnou o schválení narovnání, bude tato peněžité částka obviněnému vrácena.⁷⁷

Předtím, než soud nebo státní zástupce rozhodne o narovnání, poučí obě strany o jejich právech a povinnostech a podstatě tohoto institutu a vyslechne je, přičemž se jich dotazuje především na záležitosti týkající se dohody o narovnání, na to, zda s ní obviněný i poškozený souhlasí a zda k ní přistupují dobrovolně. Obviněný musí v této fázi, má-li zájem na uzavření dohody, prohlásit, že spáchal skutek, pro který je stíhán. Toto prohlášení v případě neschválení narovnání nesmí sloužit jako důkaz proti obviněnému v následném pokračujícím trestním řízení. Splní-li obviněný všechny náležitosti předepsané zákonem a souhlasí-li poškozený s dohodnutými podmínkami odškodnění, rozhodne soud nebo státní zástupce o schválení narovnání. Usnesení o schválení narovnání je meritorním rozhodnutím, se kterým je spojeno zastavení

⁷⁶ Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů.

⁷⁷ To platí obdobně i u skládání částky na pomoc obětem trestné činnosti v souvislosti s podmíněným zastavením trestního stíhání a podmíněným odložením podání návrhu na potrestání.

trestního stíhání pro předmětný trestný čin. Na pachatele se hledí, jako by nebyl odsouzen. Proti usnesení může podat stížnost s odkladným účinkem obviněný i poškozený, v řízení před soudem též státní zástupce.⁷⁸

Narovnání představuje podle mého názoru jistě zajímavou variantu řešení méně závažných deliktů. Určitý nedostatek legislativní úpravy lze spatřovat ve vymezení okruhu trestných činů, u nichž se tento institut může uplatnit. U některých druhů přečinů by totiž teoreticky bylo možné, aby došlo k aplikaci narovnání i přesto, že společenská nebezpečnost takového jednání může být v konkrétním případě natolik vysoká a veřejný zájem na potrestání pachatele tak intenzivní, že i tehdy, pokud by potenciální poškozený souhlasil s řešením věci prostřednictvím narovnání, bylo by žádoucí, aby soud rozhodl o potrestání pachatele, třeba formou uložení některého alternativního trestu. Ačkoliv se dá předpokládat, že u některých závažnějších jednání by soud či státní zástupce narovnání nepřipustili, bylo by možná vhodné podrobněji definovat okruh trestných činů, na které by se tato alternativa trestního řízení mohla vztahovat. Dále se ztotožňuji i s některými kritickými hlasy zástupců justice, podle nichž narovnání zvýhodňuje majetné pachatele, již si mohou poškozeného a tím i svoji beztrestnost svým způsobem „koupit“, a kteří též poukazují na to, že chybí lepší informovanost veřejnosti ohledně dané problematiky.⁷⁹

4.2.4. Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání

Ačkoliv se podmíněné odložení podání návrhu na potrestání v mnoha ohledech velmi podobá předchozím dvěma typům odklonů, především podmíněnému zastavení trestního stíhání, jednu jeho výraznou odlišnost od výše zmíněných procesních alternativ nelze pominout. Uplatňuje se totiž již v přípravném řízení, a to v jedné z jeho forem, tzv. zkráceném přípravném řízení. „*Cílem zkráceného přípravného řízení je v odůvodněných případech co nejefektivněji a nejrychleji postavit obviněného před soud a dosáhnout tak ve věci spravedlivého rozhodnutí v co nejkratší lhůtě.*“⁸⁰ Rozhodování

⁷⁸ Za stejných podmínek lze podat stížnost i proti usnesení o podmíněném zastavení trestního stíhání.

⁷⁹ ROZUM, J.: *Vybrané problémy sankční politiky: ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativy: institut zabezpečovací detence*. Praha: IKSP, 2005, s. 49.

⁸⁰ CÍSAŘOVÁ, J., FENYK, J., GRIVNA, T.: *Trestní právo procesní*. Praha: ASPI-Wolters Kluwer, 2008, s. 442.

ve zkráceném řízení se týká méně závažných trestných činů, konkrétně těch, o nichž přísluší konat řízení v první instanci okresnímu soudu a za něž trestní zákoník umožňuje uložit trest odnětí svobody s horní hranicí nepřevyšující pět let. Takové vymezení je novinkou, neboť do 31.12.2011 se zkráceného řízení užívalo pouze pro trestné činy, na něž trestní zákoník stanovil trest odnětí svobody s horní hranicí nepřevyšující tři léta.⁸¹ Tato změna je odůvodňována tím, že s účinností nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. došlo u velkého počtu trestných činů ke zpřísnění trestní sazby a mnoho těch, které mohly být podle starého trestního zákona z r. 1961 předmětem zkráceného přípravného řízení, nově takovým způsobem být řešeno nemohlo, což směřovalo proti směru, jímž se soudobé snaží trestní právo ubírat, tj. proti snaze co možná nejvíce zjednodušit a urychlit vyřizování trestních kauz, u nichž je to vzhledem k okolnostem možné.⁸² Pro to, aby mohlo být zahájeno zkrácené řízení, musí být též splněna podmínka, že podezřelý byl přistižen při činu nebo bezprostředně poté a v průběhu prověřování trestního oznámení nebo jiného podnětu k trestnímu stíhání byly zjištěny skutečnosti, které jinak odůvodňují zahájení trestního stíhání, a na jejichž základě lze očekávat, že podezřelého bude možné postavit ve lhůtě dvou týdnů ode dne, kdy policejní orgán obdržel trestní oznámení nebo jiný podnět k trestnímu stíhání, před soud.

K rozhodnutí o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání je příslušný státní zástupce. Podmínky, za kterých tak může učinit, jsou v zásadě stejné jako podmínky, za nichž se realizuje podmíněné zastavení trestního stíhání. Jediný rozdíl spočíval v otázce vypořádání náhrady škody mezi podezřelým a poškozeným, s touto vzhledem k obdobnému charakteru obou institutů poměrně neopodstatněnou diferencí se však již zákonodárce vypořádal.⁸³ Stejně jako u podmíněného zastavení trestního stíhání může státní zástupce vázat podmíněný odklad podání návrhu na potrestání i na

⁸¹ Podmínku týkající se příslušnosti okresního soudu obsahovala předchozí právní úprava také.

⁸² VICHEREK, R.: *Co je nového v trestním řádu od 1.1.2012 - III. část.* [online]. c2012 [cit. 14. března 2013]. Dostupný na WWW: <<http://www.epravo.cz/top/clanky/co-je-noveho-v-trestnim-radu-od-1-1-2012-iii-cast-80514.html>>.

⁸³ Novela TŘ č. 459/2011 Sb. přinesla změnu v oblasti podmínek, za nichž může dojít k podmíněnému odložení podání návrhu na potrestání, a to v oblasti náhrady škody podezřelým. V období před účinností novelizace totiž zákon striktně vyžadoval, aby podezřelý škodu způsobenou trestným činem nahradil přímo, aniž by existovala možnost uzavření dohody o náhradě škody tak, jak je tomu u institutu podmíněného zastavení trestního stíhání. Nyní lze tedy splnit podmínky podmíněného odložení podání návrhu na potrestání nejen přímým nahrazením škody, ale též uzavřením dohody o její náhradě nebo učiněním jiných potřebných opatření k její náhradě.

závazek podezřelého, že se během zkušební doby zdrží určité činnosti, v souvislosti s níž se dopustil trestného činu, případně na složení peněžitě částky ve prospěch státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti. V takovém případě může být zkušební doba stanovena až na pět let, obecně však činí šest měsíců až dva roky. I úprava dalších aspektů týkajících se této formy odklonu je pak v zásadě totožná s úpravou podmíněného zastavení trestního stíhání, přičemž z logiky věci o tom, zda se podezřelý ve zkušební době osvědčil, nerozhoduje soud, nýbrž státní zástupce.

Trestní řád připouští ještě jeden způsob řešení věci ve zkráceném přípravném řízení – odložení věci po schválení narovnání. Na základě § 179c odst. 2 písm. f) TŘ může státní zástupce odložit věc, jestliže současně rozhodl o narovnání. Od standardního narovnání se tento alternativní prvek liší pouze vymezením trestných činů, u nichž může být realizován,⁸⁴ a označením osoby, proti které je zkrácené přípravné řízení vedeno (podezřelý, nikoliv obviněný). Vzhledem k tomu, že oba instituty jsou prakticky totožné, není odložení věci po schválení narovnání považováno za samostatný druh odklonu v trestním řízení.⁸⁵

4.2.5. Dohoda o vině a trestu

Nejnovější a oproti ostatním typům odklonů dosti odlišný institut dohody o vině a trestu přinesl do českého trestního práva zákon č. 193/2012 Sb. V zahraničí se tento zvláštní způsob řešení trestních věcí využívá již dlouhou dobu, v anglicky mluvících zemích je nazýván „plea bargaining“. Jde vlastně o proces jednání, kterého se účastní minimálně čtyři osoby – veřejný žalobce, obhájce, soudce a žalovaný. Snahou je přimět obžalovaného, aby doznal vinu, k čemuž ho má podnítit možnost uložení mírnějšího trestu. Největší přínos tohoto odklonu je spatřován v úspoře času, které tímto způsobem mohou dosáhnout orgány činné v trestním řízení, není totiž nutné provádět kompletní dokazování, postačí, když dojde k prokázání základních aspektů daného případu, z nichž bude patrné, o jaký čin se jednalo a zda ho spáchal obviněný. Za další nezanedbatelnou výhodu lze považovat úsporu nákladů, s nimiž je spojeno projednávání

⁸⁴ Vzhledem k tomu, že dnes již lze rozhodovat ve zkráceném přípravném řízení i o trestných činech, za něž může být uložen trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby až pět let, dá se říci, že tato odlišnost již nemá velkého praktického významu, neboť zákonné vymezení přečinů je velmi podobné.

⁸⁵ ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 98.

věci v soudním řízení. Ačkoliv probíhá hlavní negociace mezi obviněným a státním zástupcem a někdy se dokonce hovoří o tzv. komercializaci práva,⁸⁶ neboť takto do trestního procesu pronikají i některé soukromoprávní prvky, rozhodující roli má stále soud, který může, ale také nemusí výslednou dohodu o vině a trestu schválit.

Státní zástupce zahajuje jednání o dohodě o vině a trestu buď na návrh obviněného, nebo i z moci úřední. Podmínkou je, aby dosavadní výsledky vyšetřování dostatečně prokazovaly fakt, že se předmětný skutek stal, že jde o trestný čin a že ho spáchal obviněný. Sjednávání dohody o vině a trestu je jedním z případů nutné obhajoby dle § 36 TR. Při aplikaci tohoto odklonu se totiž počítá s tím, že obviněný přednese dostatečně kvalifikovaný návrh trestu či ochranného opatření, jež mu má být uloženo, a návrh na náhradu škody či jiné nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení. K tomu však dozajista potřebuje mít určité znalosti v oblasti práva, které nelze u většiny obviněných předpokládat. Proto je nezbytné, aby byl zastoupen obhájcem.⁸⁷ Dohodu lze sjednat ohledně všech trestných činů vyjma zvlášť závažných zločinů.⁸⁸ Nepřípustná je i v řízení proti uprchlému či mladistvému. V souvislosti s dohodou neztrácí svá procesní práva ani poškozený, který se může jednání o ní účastnit a uplatnit nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích, která mu byla trestným činem způsobena, případně na vydání bezdůvodného obohacení, jež bylo na jeho úkor získáno. Jestliže je při jednání osobně přítomen, pak má právo vyjádřit se zejména k otázkám, které se bezprostředně dotýkají jeho oprávněných zájmů. V případě, kdy sice nárok na náhradu škody či nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení uplatní, ovšem jednání přítomen není, může státní zástupce ohledně těchto otázek až do výše uplatněného nároku uzavřít dohodu s obviněným sám.

Aby bylo sjednání dohody možné, musí obviněný prohlásit, že předmětný skutek spáchal, přičemž o pravdivosti jeho prohlášení nelze mít s ohledem na dosavadní

⁸⁶ KOLOMIČENKO, J.: *Dohoda o vině a trestu*. [online]. c2012 [cit. 17. března 2013]. Dostupný na WWW: < <http://www.epravo.cz/top/clanky/dohoda-o-vine-a-trestu-85854.html> >.

⁸⁷ Viz důvodová zpráva k zákonu č. 193/2012 Sb.

⁸⁸ Zvlášť závažnými zločiny jsou dle § 14 odst. 3 TZ ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně deset let.

výsledky přípravného řízení a opatřené důkazy důvodné pochybnosti. Jsou-li dle názoru státního zástupce splněny zákonné podmínky pro uložení ochranného opatření, musí být obviněný upozorněn na skutečnost, že i v případě, pokud nebude v dohodě uložení ochranného opatření sjednáno, může ho státní zástupce soudu samostatně navrhnout. Trestní řád pak v § 175a odst. 6 obsahuje výčet nezbytných náležitostí dohody o vině a trestu. Mezi nejpodstatnější patří popis skutku a okolností, za nichž byl spáchán, nezaměnitelným způsobem, jeho právní kvalifikace a prohlášení obviněného o tom, že takový skutek spáchal. V dohodě se zároveň musí objevit druh trestu (případně ochranného opatření), výměra a způsob jeho výkonu tak, jak ho mezi sebou sjednali státní zástupce a obviněný. Při dohodě o druhu a výměře trestu se přihlíží k tomu, zda obviněný získal nebo se snažil získat trestným činem majetkový prospěch. Dojde-li ke sjednání dohody o vině a trestu, státní zástupce podá soudu návrh na její schválení. Pokud zároveň s ní nedojde i k dohodě o náhradě škody nebo nemajetkové újmy či o vydání bezdůvodného obohacení, státní zástupce soud na tuto skutečnost upozorní. K návrhu připojí nejen text dohody, ale i další písemné podklady důležité pro rozhodnutí soudu. Tento návrh lze vzít zpět až do doby, než se soud odebere k závěrečné poradě. V případě zpětvzetí se věc vrací do přípravného řízení. Pokud nakonec ke schválení dohody o vině a trestu nedojde i přesto, že obviněný se k danému skutku doznal, platí i u tohoto odklonu princip, že na prohlášení viny ze strany obviněného nelze brát v dalším řízení zřetel.

Návrh na schválení dohody o vině a trestu přezkoumá předseda senátu, přičemž mohou nastat tři následující varianty:

- návrh odmítne z důvodů existence závažných procesních vad při jeho sjednávání,⁸⁹ věc se v takovém případě vrací do přípravného řízení;
- pokud neshledá důvody pro odmítnutí návrhu, nařídí veřejné zasedání a stanoví den jeho konání;
- nařídí předběžné projednání návrhu, má-li pochybnosti o příslušnosti soudu, o tom, zda by kauza neměla být postoupena jinému orgánu, zda nejsou dány

⁸⁹ Proti takovému rozhodnutí je přípustná stížnost s odkladným účinkem.

důvody pro zastavení či přerušení trestního stíhání nebo řešení formou jiného odklonu.

Pokud se obviněný nachází ve vazbě, soud je povinen rozhodnout i o jejím dalším trvání. O návrhu se koná veřejné zasedání, jemuž musí být přítomen obviněný a státní zástupce. Soud vyzve obviněného, aby se k návrhu vyjádřil, přičemž mu položí několik dotazů týkajících se zásadních bodů návrhu. Slovo dostane, účastní-li se zasedání, i poškozený. O skutku, jeho právní kvalifikaci, trestu či ochranném opatření může soud rozhodnout pouze v rozsahu dle dohody. Stejně pravidlo platí i v otázkách vypořádání nároků poškozeného, a to za předpokladu jeho souhlasu. Soud dohodu neschválí, jestliže není v souladu se zjištěným skutkovým stavem, pokud je nesprávná nebo nepřiměřená z hlediska druhu nebo výše navrhovaného trestu či ochranného opatření, došlo-li při jejím sjednávání k závažnému porušení práv obviněného nebo postrádá-li odpovídající a spravedlivé vypořádání nároků poškozeného. Potom se věc buď vrací do přípravného řízení, nebo soud sdělí státnímu zástupci a obviněnému své výhrady a umožní jim návrh dohody přepracovat. Obsahuje-li návrh dohody všechny předepsané náležitosti a nejsou-li dány důvody, pro které by nebylo možno jej schválit, vydá soud rozhodnutí o jejím schválení, které má formu odsuzujícího rozsudku. V něm uvede výrok o schválení dohody, výrok o vině a trestu, případně výrok o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích či o vydání bezdůvodného obohacení, a to v souladu se zněním dohody. Proti rozsudku je přípustné odvolání pouze tehdy, jestliže není v souladu se zněním dohody, jejíž schválení navrhl státní zástupce. Dále může podat odvolání poškozený, ovšem pouze proti výroku o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení, vyjma případů, kdy schválená podoba dohody odpovídá rozsahu a způsobu uspokojení jeho nároků tak, jak s ním vyslovil souhlas.

Institut dohody o vině a trestu přináší do naší trestní justice nové možnosti, jak urychlit vyřizování trestních věcí, ulevit přetíženému soudnictví a ušetřit veřejné prostředky do něho plynoucí. Tento odklon funguje v mnoha zemích, nejen s anglosaskou právní kulturou, ale i s tradičním kontinentálním pojetím práva. Znají ho naši sousedé v Německu i na Slovensku. Autoři ze států, kde se uplatňuje již dlouhou dobu, ovšem upozorňují na řadu nedostatků, které se v souvislosti s jeho využíváním

objevily. Velká část obviněných se kupříkladu doznává k méně závažným činům, než jaké skutečně spáchala. Vzhledem k tomu, že prakticky není připuštěna možnost aplikace opravných prostředků, chybí dostatečná kontrola nad rozhodnutími soudů, které jsou vlastně nepřezkoumatelné, nejsou-li zjevně v protikladu ke sjednaným dohodám. Další problém představuje častá absence skutečné snahy obhájců obviněných nalézt pro své klienty co možná nejoptimálnější řešení. Advokáti nejednou sledují hlavně své vlastní zájmy, usilují o co nejrychlejší ukončení případu a inkasování odměny a radí svým mandantům uzavírat pro ně nevýhodné dohody. Obvinění, kteří se odmítnou účastnit procesu jednání o dohodě o vině a trestu, mnohdy také v následném pokračování řízení přijímají mnohem tvrdší tresty a jsou tak nepřímo nuceni k účasti na dohodách i ze strany veřejnoprávních orgánů. Hovoří se dokonce i o tom, že aplikací dohod dochází k diskriminaci menšin a chudších vrstev obyvatelstva.⁹⁰ Někdy může využívání dohody o vině a trestu zakrývat špatné výsledky práce veřejného žalobce, který není schopen prokázat vinu ve standardním soudním řízení, a proto se uchyluje k nátlaku na obviněného, aby přistoupil ke sjednání dohody.⁹¹ I na základě těchto poznatků se proto někteří čeští odborníci či přímí zástupci z řad justice snaží přispět svými názory do diskuze o tom, jakou podobu by měl tento institut v našem právním řádu získat. Kučera a Ptáček například navrhuje, aby zákon stanovil povinnost zvýhodnit obviněné, kteří dobrovolně přistoupili na jednání o dohodě, v otázce druhu, výměry a způsobu výkonu trestu.⁹² Tento názor se mi jeví jako logický, neboť jinak vlastně neexistuje žádný podnět, který by měl vést obviněné k tomu, aby se účastnili odklonu ve formě dohody o vině a trestu a doznávali se ke spáchaným skutkům. Za nyní účinné úpravy není obviněnému nikterak garantováno, že přistoupí-li k dohodě, bude mu uložen mírnější trest než v opačném případě. Myslím si, že to může vést ke skutečnosti, že dohoda o vině a trestu nebude ze strany obviněných příliš vyhledávanou alternativou, a osobně bych proto navrhl jednoznačné legislativní vymezení výhod, které bude sjednání dohody pro osobu obviněného znamenat. Jak se však tento institut v našich podmínkách v praxi skutečně uplatní, na to přinesou odpověď teprve následující roky.

⁹⁰ WALKER, S.: *Taming the system: The control of discretion in criminal justice, 1950-1990*. New York: Oxford University Press, 1993, s. 83-86.

⁹¹ TONRY, M.H.: *Handbook of crime & punishment*. Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 468.

⁹² KUČERA, P., PTÁČEK, M.: *Několik úvah nad institutem dohody o vině a trestu v českém pojetí*. Trestní právo. 2009, č. 7-8, s. 5.

4.2.6. Odstoupení od trestního stíhání

Výčet odklonů v českém trestním právu doplňuje odstoupení od trestního stíhání. Jedná se o specifický druh odklonu, protože může být užit pouze v řízení s mladistvými. Jeho úpravu tak z logiky věci obsahuje zákon o soudnictví ve věcech mládeže.⁹³ Není to jediná alternativa, která může být uplatněna vůči mladistvým obviněným, zákon připouští též podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání. Procesní alternativy ve vztahu k mladistvým plní ještě významnější funkci než u dospělých pachatelů. Většinou jsou totiž obviněnými v trestním procesu jedinci, u nichž stále není zcela dokončen rozumový a mravní vývoj, a proto je na místě poněkud mírnější zacházení a citlivý přístup ze strany veřejné moci a důraz zaměřený na převýchovu těchto stále ještě poměrně „tvárných“ delikventů. Obecné podmínky pro aplikaci zvláštních způsobů řízení v trestních věcech mladistvých stanoví § 68 ZSM. Podezření ze spáchání provinění se musí jevit na základě dostatečně objasněného skutkového stavu jako zcela důvodné, mladistvý musí být připraven nést odpovědnost za spáchaný čin, vypořádat se s jeho příčinami a zasadit se o odstranění škodlivých následků provinění. Je-li to třeba, zákon umožňuje požadovat na mladistvém, aby se zavázal k chování, jež bude omezovat možnost další jím páchané trestné činnosti. Další nezbytné předpoklady, vztahující se již výlučně k odstoupení od trestního stíhání mladistvého, upravuje § 70 ZSM:

- a) jedná se o řízení o provinění, na které trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí nepřevyšující tři léta;
- b) chybí veřejný zájem na dalším stíhání mladistvého;
- c) trestní stíhání není účelné;
- d) potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchaní další trestné činnosti.

Pokud jsou splněny tyto podmínky a je-li to s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného provinění a osobě mladistvého možné, pak lze odstoupit od jeho trestního stíhání. Přitom je třeba mít na paměti, že odstoupení od trestního stíhání se užívá tehdy, došlo-li k naplnění účelu ZSM jinak, než projednáním věci ve standardním hlavním líčení a rozhodnutím o vině (např. odčinil-li mladistvý způsobenou újmu a urovnal-li

⁹³ Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů.

jeho vztah s poškozeným, změnil-li svůj životní styl apod.), nebo jestliže je možné dosáhnout tohoto účelu určitými opatřeními spojenými s odstoupením od trestního stíhání (např. stanovením určitých výchovných omezení či uložením povinnosti dodržet závazek, který na sebe mladistvý převzal).⁹⁴ Určitý doporučující charakter pak má ustanovení § 70 odst. 3 ZSM, podle něhož lze zejména odstoupit od trestního stíhání tehdy, pokud mladistvý úspěšně vykonal vhodný probační program, úplně nebo alespoň částečně nahradil způsobenou škodu, s čímž poškozený souhlasil, opět se souhlasem poškozeného úplně nebo alespoň částečně vrátil bezdůvodné obohacení, případně jestliže mu bylo vysloveno napomenutí s výstrahou. Takové řešení musí být z hlediska účelu řízení považováno za dostatečné. Usnesení o odstoupení od trestního stíhání může soud vydat kdykoliv před tím, než dojde k meritornímu rozhodnutí. Proti usnesení lze podat stížnost s odkladným účinkem. Poškozený, pokud se řízení účastní, se o odstoupení vyrozumí. Rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání představuje definitivní řešení věci a zakládá překážku věci pravomocně rozhodnuté. Obviněného tudíž nelze znovu pro týž trestný čin stíhat. Pokud však mladistvý do tří dnů ode dne, kdy mu bylo usnesení o odstoupení oznámeno, prohlásí, že trvá na projednání záležitosti, pokračuje se v trestním stíhání dál. V takovém případě soud, neshledá-li důvody ke zproštění mladistvého, v následném rozsudku pouze vysloví vinu, aniž by mladistvému uložil trestní opatření. Může však uložit mladistvému povinnost nahradit škodu nebo nemajetkovou újmu, vydat bezdůvodné obohacení, případně uplatnit vhodné výchovné nebo ochranné opatření.⁹⁵

4.3. Hmotněprávní alternativy k potrestání

4.3.1. Upuštění od potrestání

Základním předpokladem pro možnou aplikaci institutu upuštění od potrestání je existence situace, kdy k dosažení účelu trestu stačí fakt, že soud uzná obžalovaného vinným, aniž by mu současně uložil trest. Pokud by v takovém případě k uložení trestu

⁹⁴ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M., ŠÁMALOVÁ, M.: *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 3. vydání. Praha: C.H.Beck, 2011, s. 572.

⁹⁵ Tamtéž, s. 600.

došlo, znamenalo by to porušení zásady subsidiarity trestní represe.⁹⁶ Proběhlé trestní řízení, veřejné projednání celého případu a vyslovení odsuzujícího rozsudku má být dostačující zárukou, že odsouzený byl potrestán způsobem, který pro něho znamená újmu přiměřenou povaze a závažnosti spáchaného činu, jakož i dalším okolnostem, za nichž byl delikt spáchán, a zároveň že takové vyústění řízení bude dostatečným motivem pro nápravu odsouzeného. Upuštění od potrestání je výrazem zásady ekonomie trestní hrozby. Jestliže totiž vzhledem k okolnostem daného případu postačuje jako dostatečná sankce trestní stíhání pachatele a konstatování jeho viny, aniž by došlo k uložení trestu, pak není třeba, ba mohlo by být i nežádoucí, aby tento trest byl uložen.⁹⁷

Trestní zákoník umožňuje,⁹⁸ aby soud upustil od potrestání obžalovaného v následujících případech:

- a) jedná-li se o pachatele, který spáchal přečin,⁹⁹ jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a k dosavadnímu životu pachatele lze důvodně očekávat, že již pouhé projednání věci postačí k jeho nápravě i k ochraně společnosti;
- b) jde-li o pachatele označeného jako spolupracující obviněný, a to za předpokladu, že jsou splněny podmínky stanovené v § 178a odst. 1 a 2 trestního řádu a podal-li spolupracující obviněný jak v přípravném řízení, tak v řízení před soudem úplnou a pravdivou výpověď o skutečnostech, které jsou způsobitelné významně přispět k objasnění zločinu spáchaného členy organizované zločinecké skupiny, ve spojení s takovou skupinou či v její prospěch, přičemž takto nelze od potrestání pachatele upustit, jestliže trestný čin, který spáchal, je závažnější než zločin, k jehož objasnění přispěl, případně pokud se podílel na trestném činu, k jehož objasnění přispěl, jako organizátor nebo návodce, jestliže tímto trestným činem způsobil

⁹⁶ JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 421.

⁹⁷ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 634.

⁹⁸ § 46 TZ.

⁹⁹ Přečinem se dle § 14 odst. 2 TZ rozumí každý nedbalostní trestný čin a takový úmyslný trestný čin, na něž trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let.

úmyslnou těžkou újmu na zdraví či smrt nebo pokud jsou dány důvody pro mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody dle § 59;¹⁰⁰

- c) pokud pachatel přípravy nebo pokusu trestného činu nerozpoznal, že příprava nebo pokus vzhledem k povaze nebo druhu předmětu útoku, na němž měl být čin spáchán, anebo vzhledem k povaze nebo druhu prostředku, jímž měl být čin spáchán, nemohl vést k dokonání.

Všechny výše uvedené možnosti upuštění od potrestání se týkají příčetných pachatelů. Existují však i další dvě situace, kdy soud může upustit od potrestání pachatelů, kteří spáchali trestný čin ve stavu zmenšené příčetnosti či ve stavu vyvolaném duševní poruchou, jež si ovšem nezpůsobili, byť i z nedbalosti, vlivem návykové látky, a to tehdy, jestliže pachateli zároveň ukládá ochranné léčení či zabezpečovací detenci a má za to, že tato ochranná opatření zajistí nápravu pachatele a ochranu společnosti lépe než trest. Zcela speciální formou upuštění od potrestání je pak upuštění od uložení trestního opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, kterým se však v této práci nebudu dále zabývat, neboť se dle mého názoru nejedná vysloveně o alternativu nepodmíněného trestu odnětí svobody.

4.3.2. Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem

Zvláštní druh hmotněprávní alternativy k potrestání představuje podmíněné upuštění od potrestání s dohledem. Zahrnuje v sobě totiž probační prvky a je spojeno s uložení dohledu nad pachatelem. Podmínky pro možnost, aby soud rozhodl o podmíněném upuštění od potrestání s dohledem, jsou v zásadě stejné jako v případech, kdy soud rozhoduje o upuštění od potrestání příčetných pachatelů tak, jak bylo již popsáno výše. Soud však v případě, že se vysloví pro tuto alternativu k potrestání, stanoví zkušební dobu až na jeden rok a uloží pachateli dohled. Dále je možné pachateli uložit i přiměřená omezení a povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život, nebo povinnost nahradit podle svých sil škodu způsobenou trestným činem. Mezi takové lze dle § 48 odst. 4 trestního zákoníku zařadit zejména následující povinnosti:

- a) podrobit se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace,
- b) podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy,

¹⁰⁰ Tuto možnost upuštění od potrestání přinesla novela TZ č. 193/2012 Sb., která se týkala zejména dohody o vině a trestu a některých záležitostí spojených s institutem spolupracujícího obviněného, a to s účinností od 1.9.2012.

- c) podrobit se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením podle trestního zákoníku,
- d) podrobit se vhodným programům psychologického poradenství,
- e) zdržet se návštěv nevhodného prostředí, sportovních, kulturních a jiných společenských akcí a styku s určitými osobami,
- f) zdržet se neoprávněných zásahů do práv nebo právem chráněných zájmů jiných osob,
- g) zdržet se hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek,
- h) zdržet se požívání alkoholických nápojů nebo jiných návykových látek,
- i) uhradit dlužné výživné nebo jinou dlužnou částku,
- j) veřejně se osobně omluvit poškozenému, nebo
- k) poskytnout poškozenému přiměřené zadostiučinění.

Tato omezení se uplatní i u některých druhů trestů, pokud soud spolu s nimi ukládá pachateli přiměřená omezení a přiměřené povinnosti za účelem dosažení toho, aby vedl řádný život.¹⁰¹ Pokud se jedná o pachatele ve věku blízkém věku mladistvých, může mu soud v zájmu výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů uložit za podmínek zákona o soudnictví ve věcech mládeže i některá výchovná opatření dle tohoto zákona. Pro následující vývoj bude určující, jakým způsobem se bude pachatel chovat v průběhu zkušební doby. Pokud dodrží stanovené podmínky a vede řádný život, soud po skončení zkušební doby rozhodne o tom, že se osvědčil. V takovém případě se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen. Poruší-li pachatel jakýmkoliv způsobem podmínky dohledu, rozhodne soud o uložení trestu, a to i v průběhu zkušební doby. Dohled nad pachatelem vykonává pověřený úředník Probační a mediační služby. Ten ve spolupráci s pachatelem vytvoří plán dohledu, podle něhož následně i postupuje v průběhu zkušební doby. Zároveň kontroluje dodržování podmínek uložených pachateli soudem, jeho chování, poskytuje pachateli potřebnou pomoc a odborné vedení s cílem, aby v budoucnu opět vedl řádný život.

¹⁰¹ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 653.

4.4. Alternativní tresty

4.4.1. Pojem alternativních trestů

„Alternativní tresty lze v jistém smyslu považovat za základní typ alternativních opatření, přičemž východiskem pro toto konstatování je předpoklad, že spáchání trestného činu by zásadně mělo vyústit v odsouzení jeho pachatele, tj. vynesení výroku o vině a uložení trestu.“¹⁰² Tyto hmotněprávní alternativy můžeme vymežit ze dvou úhlů pohledu. Z širšího hlediska představují alternativní tresty veškeré tresty, které nejsou spojeny s odnětím svobody. Potom bychom do této skupiny mohli zařadit všechny druhy trestů (s výjimkou trestu odnětí svobody), jejichž uložení trestní zákoník v § 52 odst. 1 umožňuje, tedy:

- a) trest domácího vězení,
- b) trest obecně prospěšných prací,
- c) trest propadnutí majetku,
- d) peněžitý trest,
- e) trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- f) trest zákazu činnosti,
- g) trest zákazu pobytu,
- h) trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- i) trest ztráty čestných titulů nebo vyznamenání,
- j) trest ztráty vojenské hodnosti,
- k) trest vyhoštění.

Otázkou zůstává, kam zařadit podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Trestní zákoník je podřazuje pod pojem odnětí svobody,¹⁰³ ovšem vzhledem k tomu, že ani jedna z těchto sankcí není spojena s odnětím svobody jako takovým, nýbrž pouze s jeho hrozbou, patří obě formy podmíněného trestu odnětí svobody k alternativním trestům v širším pojetí. Mezi zvláštní druhy trestu je ostatně řadí i Jelínek.¹⁰⁴ V užším pojetí pak hovoříme o alternativních trestech jako o náhradě za nepodmíněný trest odnětí svobody a toto

¹⁰² ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 31.

¹⁰³ § 52 odst. 2 TZ

¹⁰⁴ JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 2. vydání*. Praha: Leges, 2010, s. 356.

kritérium by potom z výše zmíněných druhů trestů splňovaly pouze trest domácího vězení, trest obecně prospěšných prací, peněžitý trest a obě formy podmíněného odsouzení. Tyto tresty totiž trestní zákoník neumožňuje uložit současně s trestem odnětí svobody, přičemž peněžitý trest je s trestem odnětí svobody neslučitelný pouze za předpokladu, že je ukládán dle § 67 odst. 2 písm. b) TZ.¹⁰⁵

Snaha o co nejširší využívání alternativních trestů patří k současným trendům, jimiž se snaží trestní politika většiny států ubírat. Tyto sankce totiž oproti trestu odnětí svobody přinášejí celou řadu nesporných výhod. Nejsou kupříkladu spojeny s negativními vlivy, které zatěžují pachatele ve výkonu trestu odnětí svobody. Umožňují snížení finančních prostředků vynakládaných ze strany státu na potrestání pachatele. Akcentují pachatelovu osobnost, pozitivní vlastnosti, individualitu. Významně urychlují trestní řízení.¹⁰⁶ Uloží-li soud pachateli některý z alternativních trestů, dává mu tím určitou důvěru a naznačuje přesvědčení o tom, že se pachatel může tímto způsobem napravit, aniž by bylo nutné zbavovat ho osobní svobody. Dostává tedy jakousi druhou šanci, aby si urovnal své poměry a nadále žil již v souladu se zákonem. Přitom se soud snaží zdůraznit jeho kladné vlastnosti a spoléhá na výchovný vliv odborníků i široké veřejnosti.¹⁰⁷ Její aktivní zapojení do procesu převýchovy pachatele představuje další nesporně pozitivní rys alternativních trestů. Nejenže v jejich rámci může pachatel vykonávat v různé podobě veřejně prospěšnou činnost, zároveň je neustále podroben dohledu ze strany rodiny, přátel, spolupracovníků, a to jak v zaměstnání, tak v soukromém životě. Nedochozí k jeho izolaci, ztrátě pozitivních návyků, pracovní pozice, setrváním na svobodě a konfrontací s následky svého jednání může podle mého názoru mnohdy také snadněji dospět k pocitu odpovědnosti za své činy. Podle Osmančíka by měly být alternativní tresty aplikovány zejména ve vztahu k pachatelům, u nichž se nedá předpokládat, že by účelu trestu bylo dosaženo pouhým podmíněným odsouzením, ale u nichž také závažnost jimi spáchaného činu nevyžaduje jejich izolaci od společnosti. Základem pro to, aby se staly skutečnou a efektivní alternativou odnětí

¹⁰⁵ ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 31.

¹⁰⁶ ROZUM, J.: *Několik poznámek k problematice alternativ a kontrole jejich výkonu*. IN: OSMANČÍK, O. a kol.: *K problematice alternativních trestů a opatření*. Praha: IKSP, 1996, s. 15.

¹⁰⁷ SOTOLÁŘ, A., PŮRY, F., ŠÁMAL, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 275.

svobody, však musí být dostatečně intenzivní dohled nad pachateli, zajišťovaný příslušnými probačními pracovníky.¹⁰⁸

4.4.2. Ukládání alternativních trestů

Jestliže soud rozhoduje o tom, zda aplikovat některý alternativní trest, jeví se jako nezbytné, aby měl dostatečné množství relevantních informací o osobě obviněného. Alternativní tresty jsou totiž vždy spojeny s jistou mírou rizika, neboť pachatel zůstává na svobodě. Nutně tedy musí dojít k důkladnému posouzení případu a stanovení toho, zda lze celou věc takovým způsobem řešit.¹⁰⁹ Trestní zákoník proto u jednotlivých alternativních trestů umožňuje jejich uložení pouze za předpokladu, že vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a osobě a poměrům pachatele není zapotřebí uložení jiného trestu, tj. zejména trestu odnětí svobody. Legislativním východiskem pro ukládání trestů je především ustanovení § 53 TZ. Podle něj, jestliže trestní zákoník stanoví ve své zvláštní části za jednotlivé trestné činy několik trestů, je možné uložit každý z těchto trestů samostatně nebo i více těchto trestů vedle sebe. Zároveň lze kromě takových trestů uložit i jiné tresty obsažené ve výčtu § 52. Z uvedeného vyplývá, že trest odnětí svobody může být uložen za jakýkoliv trestný čin, neboť tuto možnost nabízí zvláštní část trestního zákoníku u všech trestných činů. Nutno však mít současně na paměti i dikci § 55 odst. 2. Ta váže uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody u trestných činů, u nichž horní hranice trestní sazby nepřevyšuje pět let, na podmínku, že vzhledem k osobě pachatele by uložení jiného trestu zjevně nezajistilo, aby vedl řádný život. Je zde tedy patrná snaha zákonodárce o to, aby méně závažná trestná činnost byla pokud možno řešena prostřednictvím alternativních sankcí. Trestů propadnutí majetku, propadnutí věci či jiné majetkové hodnoty a zákazu činnosti může být užito jako samostatných jedině tehdy, umožňuje-li jejich uložení trestní zákoník v jednotlivých ustanoveních své zvláštní části. Dle § 53 odst. 2 pak domácí vězení, obecně prospěšné práce, peněžitý trest, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, vyhoštění, jakož i zákaz pobytu může soud uložit samostatně i tehdy, pokud trestní zákoník na některý trestný čin takový trest ve zvláštní části nestanoví. Do zvláštní kategorie můžeme zařadit tresty ztráty čestných titulů a

¹⁰⁸ OSMANČÍK, O.: *Teze o alternativních trestech a probačních úřednících*. IN: OSMANČÍK, O. a kol.: *K problematice alternativních trestů a opatření*. Praha: IKSP, 1996, s. 9.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 12.

vyznamenání a ztráty vojenské hodnosti. Tyto tresty totiž vůbec nelze uložit samostatně, proto bývají označovány jako tresty vedlejší. Představují variantu zostření potrestání pachatelů úmyslných trestných činů spáchaných ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky, jimž je současně ukládán nepodmíněný trest odnětí svobody v délce trvání nejméně dvou let. Logicky se musí jednat o pachatele, kteří jsou držiteli některého čestného titulu či vyznamenání, popřípadě příslušníky ozbrojených sil.

Specifickou úlohu při ukládání trestů hraje otázka neslučitelnosti některých druhů trestů. Zákon nepřipouští jejich současné uložení především proto, aby nedocházelo k nadbytečné kumulaci jejich účinků a nevytratila se jejich alternativní povaha.¹¹⁰ Určité tresty také nemohou působit souběžně již ze samotné logiky věci. Těžko bude například odsouzený ve výkonu trestu odnětí svobody moci vykonávat zároveň trest obecně prospěšných prací. Z těchto důvodů tak není možné uložit domácí vězení vedle odnětí svobody a obecně prospěšných prací, obecně prospěšné práce vedle odnětí svobody, peněžitý trest vedle propadnutí majetku a zákaz pobytu vedle vyhoštění. Některé druhy trestů pak není možné uložit ve vztahu ke konkrétním pachatelům. Trest obecně prospěšných prací proto soud neuloží osobě, která je zdravotně nezpůsobilá k soustavnému výkonu práce, trest vyhoštění zase občanu České republiky. Existují ale i situace, kdy uložení konkrétního druhu trestu určitému pachateli může být z hlediska dosažení účelu trestu naopak žádoucí. S tím počítá trestní zákoník u pachatelů, kteří trestným činem získali majetkový prospěch. Soud v takovém případě musí k tomuto faktu přihlídnout a nevyklučuje to pachatelovy majetkové nebo osobní poměry, uloží mu některý trest postihující jeho majetkovou sféru, přičemž přihlídnou k výši jeho obohacení z trestného činu.

4.4.3. Alternativní tresty v zahraničních právních úpravách

Ačkoliv již v současné době nabízí české trestní právo poměrně početný katalog alternativních trestů, v zahraničních úpravách můžeme nalézt inspiraci k jeho případnému dalšímu budoucímu rozšiřování. Trestněprávní legislativa vyspělých zemí „západního světa“ se v oblasti výčtu trestních sankcí v zásadě podobá. Používané sankce lze rozdělit následujícím způsobem:

¹¹⁰ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 729.

Sankce zahrnující prvky dohledu a kontroly:

- probace a podmíněné odsouzení s dohledem;
- obecně prospěšné práce;
- domácí probace;
- otevřené, ambulantní nebo kontraktní (smluvní) léčení;

Sankce, u nichž není vyžadován dohled či kontrola:

Peněžité platby

- pokuta;
- kompenzační platba;
- narovnání;
- osobní odškodnění;
- konfiskace;

Zbavení práv

- dočasné odnětí oprávnění.¹¹¹

Podle jiné klasifikace se alternativní tresty užívané v mezinárodním měřítku, jež nejsou spojeny s odnětím svobody (ve smyslu pobytu pachatele v nápravném zařízení), člení v závislosti na tom, zda na jejich základě dochází k pouhému omezení práv pachatele, nebo obsahují i určité pozitivní vymezení jeho povinností. První skupina namátkou zahrnuje elektronický monitoring odsouzených uplatňovaný např. v Nizozemí či tzv. kontrolovanou svobodu, které se využívá ve Francii a Itálii. Druhá kategorie trestů pak ještě důsledněji naplňuje cíle restorativní justice, neboť se snaží přimět pachatele k pocitu odpovědnosti a ke snaze o nápravu škodlivých důsledků jeho činu tím, že mu ukládá povinnosti typu náhrady škody, jiné kompenzace oběti, narovnání apod.¹¹² Prvky alternativních sankcí tohoto charakteru lze ve větší či menší míře pozorovat v právních řádech většiny zemí západní Evropy. Mnohé evropské státy však také zavedly do své legislativy některé zvláštnosti a svébytné právní instituty. Za příklad může posloužit Portugalsko, kde funguje specifická forma víkendového trestu

¹¹¹ ZVEKIC, U., HARRIS, R.: *Probace – poznatky ze zahraničí: prosazování probace na mezinárodní úrovni*. Praha: IKSP, 2002, s. 10.

¹¹² VAN KALMTHOUT, A. M.: *Uplatňování alternativních sankcí – některé zkušenosti západoevropských zemí*. IN: OSMANČÍK, O. a kol.: *K problematice alternativních trestů a opatření*. Praha: IKSP, 1996, s. 125-126.

odnětí svobody.¹¹³ Ta sice samozřejmě nepředstavuje typickou alternativu ke klasickému trestu odnětí svobody, avšak přináší sebou některá pozitiva, se kterými jsou spojeny alternativní sankce známé i v našem trestním právu, zejména možnost, aby pachatel i nadále pracoval a staral se o svoji rodinu. V Německu zase soudy mohou spolu s trestem odnětí svobody uložit vedlejší trest spočívající v nezpůsobilosti vykonávat veřejný úřad a ve ztrátě aktivního i pasivního volebního práva.¹¹⁴ Britské zákony pak umožňují potrestání pachatele formou soudního zákazu vycházení, který je v závislosti na okolnostech případu ukládán na různý počet hodin denně a dnů v týdnu.¹¹⁵

Zajímavé sankce jsou kupodivu často využívány ve z našeho pohledu nepřilíš právně vyspělých státech. Mnohde totiž hrají významnou roli zakořeněné domorodé zvyklosti a tradiční forma potrestání představuje účinnější prostředek než využití trestu odnětí svobody. V Nigérii se třeba místo samotného trestního procesu často uplatňuje pouze mimosoudní odškodnění oběti trestného činu, a to i u nejzávažnějších forem trestné činnosti.¹¹⁶ V Thajsku zase existuje zvláštní modifikace trestu obecně prospěšných prací pro pachatele trestných činů souvisejících s řízením motorových vozidel pod vlivem alkoholických látek. Těmto delikventům není ukládán trest odnětí svobody, nýbrž právě tresty obecně prospěšných prací, a to na takových místech, kde si mohou velmi dobře uvědomit možné praktické důsledky svého jednání, takže například asistují obětem dopravních nehod, dochází vypomáhat do nemocnic, případně se účastní a jsou nápomocni při výjezdech záchranné služby.¹¹⁷ Stranou ale samozřejmě nezůstávají ani další mimoevropské státy s rozvinutým právním systémem. V USA využívají denní centra, v nichž se musí v pravidelných intervalech pachatelé hlásit, mohou využít poradenských služeb odborného personálu a zapojit se do nejrůznějších pracovních školení a kurzů. Pro mladistvé pachatele pak slouží výcvikové tábory zaměřené zejména na psychologickou práci s delikventy, disciplínu a vzdělávání. Kdesi na pomezí mezi alternativními tresty a probační činností se pak nachází společenská

¹¹³ Viz Art. 45° portugalského CP.

¹¹⁴ Viz § 45 německého StGB.

¹¹⁵ HOŘÁK, J.: *Domácí vězení a elektronická kontrola odsouzených*. Trestní právo. 2005, č. 12, s. 8.

¹¹⁶ VAN ZYL SMIT, D.: *Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření k uvěznění*. Praha: IKSP, 2010, s. 30.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 33.

nápravná centra, někdy označovaná i jako tzv. „domy napůl cesty“. Zde je pachatelům, ale i propuštěným z výkonu trestu poskytováno ubytování, zdravotní služby a přístup k pracovním nabídkám a vzdělávání.¹¹⁸ S důrazem na odstrašující funkci a generální preventivní účinek trestu pak v USA využívají poutání vězňů a jejich umístění na práci podél silnic, kde takováto scenérie posádkám projíždějících vozů připomíná důsledky případného kriminálního jednání. Podobný efekt mají i tzv. „šokující tresty“ užívané u mladistvých delikventů, kteří jsou odsouzeni za méně závažné činy. Ti musí strávit několik dnů ve věznici s přísným režimem a zbytek trestu si posléze odpykají na svobodě pod dohledem probačního úředníka. Právě zážitek z nápravného zařízení, kontakt s vězeňským prostředím a ostatními odsouzenými může hrát velkou roli v otázce případného recidivního jednání těchto mladistvých odsouzených.¹¹⁹

¹¹⁸ CAPUTO, G. A.: *Intermediate sanctions in corrections*. Denton, Tex.: University of North Texas Press, 2004, s. 11-12.

¹¹⁹ KARABEC, Z.: *Účel trestání*. Kriminalistika. 2000, č. 2, s. 110.

5. Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody

5.1. Obecně k trestu

Dnes s velkou převahou nejvyužívanější druh trestu (viz Příloha č. 2) má v našem právním řádu poměrně dlouhou tradici. Jak jsem již uvedl v části této práce zabývající se historickým vývojem alternativního trestání, uplatňuje se podmíněné odsouzení v české trestní justici od roku 1919, prakticky celé jedno století už tedy mají soudy možnost upřednostnit u méně závažných deliktů tuto svým způsobem preventivní sankci. Zákon č. 253/1997 Sb. navíc přišel s modifikovanou formou podmíněného odsouzení spojenou s institutem dohledu. V současné době tedy můžeme rozlišovat mezi:

- a) tzv. „prostým“ podmíněným odsouzením k trestu odnětí svobody a
- b) podmíněným odsouzením k trestu odnětí svobody s dohledem.¹²⁰

Tato trestní sankce představuje jednu z nejdůležitějších alternativ krátkodobých trestů odnětí svobody. „*Podstata podmíněného odsouzení spočívá v tom, že soud vynese odsuzující rozsudek a uloží trest odnětí svobody, ale jeho výkon odloží (přesněji řečeno výkon trestu odnětí svobody promine) pod podmínkou, že odsouzený se bude ve stanovené zkušební době řádně chovat a vyhoví uloženým podmínkám.*“¹²¹ Preventivní charakter trestu tak lze spatřovat v očekávání, že již pouhé trestní stíhání, jež musí pachatel podstoupit, projednání celé věci před soudem, s tím spojená možná společenská difamace a zejména hrozba případné ztráty osobní svobody bude dostatečným stimulem pro nápravu pachatele a není tedy třeba, aby došlo k samotnému výkonu trestu odnětí svobody. Pachateli se tímto způsobem projevuje určitá důvěra a dostává tak jakousi „druhou šanci“, tj. je mu umožněno, aby pokračoval, byť mnohdy s jistými omezeními a povinnostmi, v běžném životě a prokázal, že spáchaný čin byl pouhým excesem, který se už nebude opakovat. Zároveň, je-li to třeba, může využít i pomoci ze strany pracovníků PMS nebo zájmových sdružení občanů. Role těchto subjektů byla až do roku 2001 při ukládání podmíněného trestu odnětí svobody

¹²⁰ Ačkoliv je vymezení přesného charakteru institutu podmíněného odsouzení poněkud nejasné, trestní zákoník k tomu uvádí alespoň tolik, že jde o formu trestu odnětí svobody (§ 52 odst. 2) a podmíněný odklad výkonu tohoto trestu (§ 81 ve spojení s § 84).

¹²¹ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 276.

prakticky nezastupitelnou, neboť trestní zákon vyžadoval jako jednu z podmínek uložení tohoto trestu záruku za nápravu pachatele, a to právě ze strany zájmových sdružení občanů. Zákon č. 265/2001 Sb. však tuto úlohu omezil prakticky jen na jejich výchovné spolupůsobení a možnost převzetí záruky za převýchovu odsouzeného podle § 6 odst. 1 písm. b) TŘ.¹²²

5.2. Podmínky uložení trestu

Základním prvkem podmíněného odsouzení je odklad výkonu trestu odnětí svobody. Soud má možnost této alternativy využít u trestů odnětí svobody nepřevyšujících tři léta, a to za předpokladu, že vzhledem k osobě a poměrům pachatele, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, v němž žije a pracuje, a k okolnostem případu lze důvodně očekávat, že k výchovnému působení na pachatele a jeho nápravě není třeba trest odnětí svobody vykonat. Je ale třeba zohlednit i ostatní kritéria podstatná pro stanovení druhu a výměry trestu. Skutečnost, že pachatel spáchal trestný čin opětovně, nemusí být ještě sama o sobě (nejedná-li se o zvláště závažnou recidivu ve smyslu § 59 TZ) překážkou tomu, aby mu byl trest podmíněně odložen, vždy záleží na okolnostech konkrétní kauzy.¹²³ O tom, zda je přípustné, aby soud podmíněně odložil výkon trestu odnětí svobody, rozhoduje délka trestu uloženého v konkrétním případě, nikoliv zákonné rozpětí trestní sazby.¹²⁴ Svůj neopominutelný význam má i ustanovení § 55 odst. 2 TZ, podle něhož je možné uložit nepodmíněný trest odnětí svobody u trestných činů s horní hranicí trestní sazby nepřevyšující pět let pouze tehdy, pokud by vzhledem k osobě pachatele uložení některého z alternativních trestů zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život. Tato dikce nejenom že umožňuje, ale přímo i vybízí k tomu, aby namísto krátkodobých a střednědobých trestů odnětí svobody soudci využívali v co nejširší možné míře nejen podmíněného odsouzení, ale i ostatních alternativních sankcí.

¹²² ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1017-1018.

¹²³ Tamtéž, s. 1015-1016.

¹²⁴ JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 2. vydání.* Praha: Leges, 2010, s. 368.

Další důležitý aspekt rozhodování soudu představuje stanovení zkušební doby. Délka se pohybuje v rozmezí od jednoho roku do pěti let a počátek jejího běhu se váže na právní moc rozsudku. Jde o časový úsek, během kterého je pachatelovo chování soudem sledováno a jehož průběh může být „zostřen“ uložením přiměřených omezení a přiměřených povinností podle § 48 odst. 4 TZ. Současně má obvykle odsouzený povinnost podle svých sil nahradit škodu, odčinit nemajetkovou újmu způsobenou trestným činem, respektive vydat bezdůvodné obohacení trestným činem získané.¹²⁵ U pachatelů ve věku blízkém věku mladistvých umožňuje zákon v zájmu využití výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů též uložení některých z výchovných opatření dle ZSM. Vede-li odsouzený ve zkušební době řádný život a vyhoví-li uloženým podmínkám. V nezbytných případech lze dle § 329 odst. 1 TŘ pověřit výkonem kontroly nad chováním odsouzeného a nad tím, jak plní uložené podmínky, probačního úředníka. Ten potom pravidelně informuje předsedu senátu příslušného soudu o způsobu života odsouzeného a oznamuje mu případné porušení podmínek, které by mohlo vést k nařízení výkonu trestu odnětí svobody. Jinak sleduje chování odsouzeného předseda senátu sám, a to tak, že se přinejmenším každých šest měsíců přesvědčí o tom, zda odsouzený plní stanovené podmínky. Právě v průběhu zkušební doby je možné i výchovné spolupůsobení zájmových sdružení občanů činných na pracovišti či v bydlišti odsouzeného, která nabídla záruku za jeho převýchovu. Vyžadují-li okolnosti potřebu zvýšeného sledování a kontroly chování pachatele, případně potřebuje-li pachatel ve zkušební době odbornou péči nebo pomoc, vysloví soud současně s podmíněným odkladem trestu odnětí svobody i dohled nad pachatelem. Ne jeho výkon se užijí obecná ustanovení o dohledu, tj. § 49 až 51. Jinak se zákonné podmínky pro vymezení zkušební doby nebo uložení přiměřených omezení a povinností odsouzenému neliší od „prostého“ podmíněného odsouzení. Obě formy podmíněného odsouzení není možné vzhledem k § 53 odst. 1 ve spojení s § 52 odst. 2 TZ uložit vedle trestu domácího vězení a trestu obecně prospěšných prací. Pokud soud rozhodne o

¹²⁵ Skutečnost, že podmíněně odsouzený nesplnil povinnost dle § 82 odst. 2 spočívající v tom, aby podle svých sil nahradil škodu způsobenou trestným činem, odůvodňuje rozhodnutí soudu o výkonu podmíněně odloženého trestu odnětí svobody pouze za předpokladu, že podmíněně odsouzený zavinil nesplnění této povinnosti. Povinnost nahradit škodu způsobenou trestným činem „podle svých sil“ totiž znamená, že podmíněně odsouzený je povinen nahradit škodu pouze v takové době a výši, v jaké to umožňují jeho osobní, majetkové a výtěžné poměry. Soud proto při svém rozhodování musí brát tyto okolnosti v potaz. (viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. 03. 2009, sp. zn. 4 Tz 6/2009, uveřejněný pod č. 8/2010 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, dostupný na WWW: <www.nsoud.cz>).

podmíněném odkladu trestu odnětí svobody, ostatní tresty případně uložené vedle tohoto trestu tím nejsou dotčeny. Podmíněné odsouzení lze uložit ve standardním hlavní líčení nebo též trestním příkazem.¹²⁶

5.3. Konečné rozhodnutí soudu ve věcech podmíněného odsouzení

Jakási definitiva v otázkách podmíněného odsouzení, tj. rozhodnutí soudu, kterým je celá záležitost s konečnou platností vyřízena, může padnout jak ještě v průběhu zkušební doby, tak po jejím skončení. Vše závisí na tom, zda odsouzený vedl ve zkušební době řádný život a plnil soudem stanovené podmínky. Pokud tomu tak bylo, vysloví soud po uplynutí zkušební doby, že se odsouzený osvědčil. Znamená to jednak skutečnost, že trest odnětí svobody, jehož výkon byl odložen, již nemůže být vykonán, a současně se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen.¹²⁷ Právě fikce neodsouzení v sobě skrývá jeden z podstatných stimulů, který má přispět k nápravě odsouzeného, neboť ten získává jistotu, že pokud se osvědčí, jeho prohřešek nebude zaznamenán v Rejstříku trestů a negativní důsledky jím spáchaného trestného činu ho tak nebudou v budoucnosti omezovat například při hledání zaměstnání. Jiná situace nastane, nevyhoví-li odsouzený uloženým podmínkám. V takovém případě rozhodne soud o tom, že se trest odnětí svobody vykoná a současně určí i způsob jeho výkonu. Může tak učinit již v průběhu zkušební doby, pokud k tomu odsouzený svým chováním zavdá příčinu. Výjimečně pak, odůvodňují-li to okolnosti případu či osoba odsouzeného, lze ponechat podmíněné odsouzení v platnosti a zároveň stanovit nad odsouzeným dohled, přiměřeně prodloužit zkušební dobu (maximálně ovšem o dvě léta, přičemž nesmí být překročena nejvyšší přípustná horní hranice zkušební doby), eventuálně stanovit další dosud nevyužitá omezení či povinnosti. Takové rozhodnutí může soud učinit i po skončení původně stanovené zkušební doby, nejdéle však do jednoho roku ode dne, kdy její běh skončil.¹²⁸ Pokud soud nerozhodne ve lhůtě jednoho roku od uplynutí zkušební doby o tom, že se odsouzený osvědčil, nebo nenařídí-li výkon trestu odnětí svobody, má se za to, že se podmíněně odsouzený osvědčil. Jestliže však absenci včasného

¹²⁶ Pouze tehdy, jedná-li se o trest odnětí svobody do jednoho roku s podmíněným odkladem jeho výkonu (§ 314e odst. 2 písm. a) TŘ).

¹²⁷ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1043.

¹²⁸ Stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 05. 02. 2001, sp. zn. Tpjn 300/2003, uveřejněné pod č. 22/2004 Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek. Dostupné na WWW: <www.nsoud.cz>.

rozhodnutí zavínil (např. svým pobytem na neznámém místě v cizině) sám odsouzený, potom může dojít k jeho osvědčení se pouze na základě pravomocného rozhodnutí soudu a ustanovení § 83 odst. 3 TZ se neužije.¹²⁹ U podmíněného odsouzení s dohledem platí v zásadě stejná právní úprava, pouze při ponechání podmíněného odsouzení s dohledem v platnosti se logicky neužije dikce § 83 odst. 1 písm. a), soud ale může v rámci již uloženého dohledu stanovit odsouzenému další povinnosti nad rámec těch již existujících. Velmi důležitá je v těchto případech činnost probačních úředníků, mnohdy při výkonu dohledu spolupůsobí též orgány veřejné správy, zájmová sdružení občanů a další instituce a osoby. O konkrétních aspektech dohledu jsem jinak referoval již v předcházejícím textu této práce. Veškerá rozhodnutí týkající se ukončení obou typů podmíněného odsouzení vydává soud ve veřejném zasedání. Podkladem pro ně může být vyjádření zájmového sdružení občanů. Opravným prostředkem proti rozhodnutí je stížnost s odkladným účinkem.

¹²⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 01. 04. 2009, sp. zn. 11 Tz 117/2008, uveřejněný pod č. 24/2010 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek. Dostupný na WWW: <www.nsoud.cz>.

6. Trest domácího vězení

6.1. Obecně k trestu

Jednou z nejvýznamnějších novinek, které do českého trestního práva v roce 2010 přinesl nový trestní kodex, bylo zcela nepochybně rozšíření výčtu trestů o dva zcela nové druhy trestů - domácí vězení a zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Trest domácího vězení není ve světě zdaleka novým institutem, neboť počátky jeho využívání v praxi se datují až do 80. let minulého století. Domácí vězení začalo být ukládáno v USA. Jeho zrod byl motivován snahou o ekonomickou úsporu a uvolnění přetížených věznic a v tehdejší pojetí šlo o sankci, jež byla orientována na potrestání a omezení pachatele. V Evropě se sice tento trest rozšířil až později, zato však již v této době nebyla opomíjena ani jeho nápravná funkce a výchovné působení na odsouzeného.¹³⁰ Dnes představuje jednu z nejrozšířenějších alternativních sankcí a v různé podobě ho znají v mnoha evropských státech (např. Velká Británie, Francie, Nizozemí či Švédsko). Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku uvádí mezi hlavními přínosy spojenými se zavedením domácího vězení zachování pozitivních rodinných a pracovních vazeb a značné ekonomické úspory oproti výkonu trestu odnětí svobody. Zároveň má podle ní domácí vězení sloužit jako alternativa nepodmíněného trestu odnětí svobody, a to zejména v situacích, kdy je sice vzhledem k okolnostem případu nezbytné postihnout pachatele na svobodě, ale závažnost celé kauzy nevyžaduje přímo „klasické“ odnětí svobody v nápravném zařízení. Dle systematiky § 52 TZ lze trest domácího vězení považovat za nejpřísnější formu potrestání v případě, kdy není uložen trest odnětí svobody. Odsouzený v souvislosti s ním sice ztrácí neomezenou osobní svobodu, ale může i nadále docházet do zaměstnání a setrvává ve svém přirozeném sociálním prostředí, není tedy vystaven škodlivým vlivům pobytu ve vězeňském prostředí. Současně toto řešení mnohdy vítají i poškození trestným činem, neboť pravděpodobnost, že jim pachatel nahradí způsobenou škodu, se dosti výrazně zvyšuje. Pachatel zůstává výdělečně činný a rozhodně získá potřebné prostředky snadněji, než kdyby byl izolován ve věznici.¹³¹ Základním

¹³⁰ HOŘÁK, J.: *Domácí vězení a elektronická kontrola odsouzených*. Trestní právo. 2005, č. 12, s. 8.

¹³¹ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 818.

aspektem trestu domácího vězení je tedy omezení osobní svobody odsouzeného. Ten má totiž povinnost se po dobu jeho výkonu zdržovat v určeném obydlí nebo jeho části v určité soudem stanovené době, pokud mu v tom nebrání důležité důvody, jimiž se rozumí zejména výkon zaměstnání nebo povolání či v případě onemocnění nebo úrazu poskytnutí zdravotních služeb u jejich oprávněného poskytovatele. Jedná se o demonstrativní výčet, ale výslovné uvedení těchto výjimek v textu zákona značí, že pokud nastanou jiné důvody, pro něž odsouzený nemůže dodržet podmínky výkonu trestu, musí to být důvody nepředvídatelné a svojí povahou mimořádné, které v době rozhodování soudu o uložení domácího vězení ještě neexistovaly.

6.2. Podmínky uložení trestu

Okruh trestných činů, za které lze uložit trest domácího vězení, je vymezen kategorií přečinů. Soud ho může uložit tehdy, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele lze mít důvodně za to, že jeho uložení postačí, a to buď samostatně (potom zákon vyžaduje, aby uložení jiného trestu nebylo s ohledem na okolnosti konkrétního případu třeba), nebo vedle jiného druhu trestu. Může být uložen i trestním příkazem, ovšem pouze v maximální délce trvání do jednoho roku a za předpokladu, že si soud nejprve vyžádá zprávu probačního úředníka, která mu přiblíží možnosti výkonu trestu spolu se stanoviskem obviněného. K této zprávě musí soud při svém rozhodování přihlídnout. Trest domácího vězení je neslučitelný s tresty odnětí svobody a obecně prospěšných prací. Další podmínku, bez které není možné domácí vězení uložit, představuje povinnost vyžádat si pachatelův písemný slib, kterým se zaváže k dodržování podmínek výkonu trestu a k součinnosti při jeho kontrole. Otázka souhlasu pachatele s uložením trestu domácího vězení byla často skloňována a rozhodně ji nelze opomíjet zejména s ohledem na efektivitu této alternativní sankce. *„Při negativním postoji pachatele k samotnému výkonu trestu domácího vězení se dá důvodně předpokládat, že by jeho postoj byl již od počátku překážkou v jeho výkonu, což by časem mohlo vést k tomu, že samotný trest domácího vězení se stane pouhou formalitou, po které bude dříve nebo později nutno přistoupit k nařízení náhradního trestu odnětí svobody.“*¹³² Požadovaný písemný slib proto

¹³² KYSELA, K., VOLEVECKÝ, P.: *Trest domácího vězení*. Trestní právo. 2011, č. 7-8, s. 8.

zaručuje srozumění pachatele s uložením domácího vězení a dává mu též možnost podílet se na rozhodování o konkrétních aspektech výkonu trestu, tj. např. na jakém místě a v jaké době se bude muset povinně zdržovat.

Neméně důležitou otázkou, jíž se musí soud při ukládání trestu domácího vězení zabývat, je určení obydlí nebo jeho části, kde má odsouzený povinnost se po dobu jeho výkonu zdržovat. Trestní zákoník definuje obydlí v § 133 jako „*dům, byt nebo jinou prostorou sloužící k bydlení a příslušenství k nim náležející.*“ Toto vymezení však s ohledem na úpravu některých zvláštních zákonů, například zákona o vlastnictví bytů,¹³³ není zcela jednoznačné, čehož si všímají i někteří autoři.¹³⁴ Místo výkonu trestu stanoví předseda senátu v obydlí odsouzeného v místě trvalého pobytu či v místě, kde se odsouzený zdržuje, a to nikoliv již v odsuzujícím rozsudku, nýbrž až při nařízení výkonu trestu. Přihlédne při tom k jeho osobním a rodinným poměrům, případně i k tomu, kde je zaměstnán, a k možnostem dopravy do zaměstnání. Primárním vodítkem pro určení konkrétního obydlí by měl být jeho charakter, to, zda v něm bude možné trest skutečně vykonat. Soud by si měl proto všimát takových otázek, jakými jsou existující vybavení obydlí, jeho technický stav nebo počet osob, které jej užívají. Pokud vzhledem k těmto faktorům nepůjde trest efektivně vykonat v dotyčných prostorách a neexistuje-li žádná náhradní varianta řešení, neměl by být trest domácího vězení vůbec uložen.¹³⁵

Až do 30.11.2011 poskytoval trestní zákoník soudům jakési vodítko pro stanovení doby, po kterou byl odsouzený povinen se v rámci výkonu trestu domácího vězení zdržovat v určeném obydlí, neboť podle dikce § 60 odst. 3 tato doba měla činit ve dnech pracovního klidu a pracovního volna celý den, v ostatních dnech potom od 20:00 hodin do 05:00 hodin. Zároveň však ponechával možnost, aby soud rozhodl jiným způsobem. Podle důvodové zprávy k zákonu č. 330/2011 Sb. toto vymezení mělo sloužit pouze jako příklad možného rozhodnutí soudu, v praxi jej však soudy začaly víceméně automaticky používat, místo aby posuzovaly konkrétní okolnosti daného případu a teprve na jejich základě určily předmětnou dobu. Výše zmíněná novela tudíž příslušné

¹³³ Zákon č. 72/1994 Sb., kterým se upravují některé spoluvlastnické vztahy k budovám a některé vlastnické vztahy k bytům a nebytovým prostorům a doplňují některé zákony.

¹³⁴ KYSELA, K., VOLEVECKÝ, P.: *Trest domácího vězení*. Trestní právo. 2011, č. 7-8, s. 13.

¹³⁵ ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 326.

ustanovení změnila a nově tak již soud musí o této otázce rozhodnout výhradně sám, a to v návaznosti na okolnosti projednávané věci. Přitom musí ale přihlédnout k pracovní době odsouzeného, času potřebnému k cestě do zaměstnání, péči o nezletilé děti a k potřebě vyřizování nutných osobních a rodinných záležitostí. Časové období by mělo být nastaveno tak, aby na jedné straně odsouzený byl schopen zajistit veškeré nezbytné potřeby své i svojí rodiny, na straně druhé však také výkon trestu musí působit odpovídající újmu odsouzenému.¹³⁶ Důraz by proto měly dle mého názoru soudy klást na důsledné postizení volného času odsouzeného, tedy období víkendů, svátků (samozřejmě v případě, že odsouzený nepracuje i v jejich průběhu), ale i času po návratu ze zaměstnání, večerních a nočních hodin. Trestní zákoník obsahuje i zvláštní druh výjimky, na jejímž základě může soud povolit odsouzenému návštěvu pravidelných bohoslužeb či náboženských shromáždění, a to i ve dnech pracovního klidu a pracovního volna. Je ovšem třeba posoudit, nakolik se této náboženské činnosti odsouzený věnoval již v době předcházející rozhodnutí soudu.¹³⁷ Maximální možná výměra trestu domácího vězení činí dva roky. Dobu výkonu trestu lze „zostřít“ prostřednictvím některých přiměřených omezení či přiměřených povinností dle § 48 odst. 4 TZ, u mladistvých odsouzených může soud za určitých podmínek využít i některých výchovných opatření dle ZSM.

6.3. Výkon trestu a jeho kontrola

Podrobnosti týkající se výkonu trestu domácího vězení upravuje jednak trestní řád, jednak vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 456/2009, o kontrole výkonu trestu domácího vězení. Okamžikem vykonatelnosti rozhodnutí soudu, podle něhož má být trest vykonán, vzniká povinnost předsedy senátu nařídit jeho výkon a v tomto nařízení stanovit počátek výkonu trestu a místo, kde má k výkonu dojít. Nařízení je nutno zaslat odsouzenému a příslušnému středisku PMS. Počátek výkonu trestu má být stanoven tak, aby měl odsouzený čas zařídit si potřebné záležitosti, standardně by však takto určená doba neměla být delší než 14 dní.¹³⁸ O místě, kde má být trest vykonáván, jsem se již zmínil výše. Na návrh odsouzeného, státního zástupce, probačního úředníka nebo i bez

¹³⁶ Viz novelizované znění § 60 odst. 4 TZ.

¹³⁷ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 827.

¹³⁸ ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 326.

něj může předseda senátu z důležitých důvodů rozhodnout o změně místa výkonu trestu nebo doby, po kterou se odsouzený musí v určeném obydlí zdržovat, případně přiměřených omezení a přiměřených povinností, které byly odsouzenému stanoveny. Nelze ale v jeho neprospěch změnit počet hodin v týdnu, po které je povinen se zdržovat v určeném obydlí, ani rozsah souvisejících omezení a povinností. Bez zbytečného odkladu rozhodne předseda senátu o změně výkonu trestu i v případě, kdy dojde k vykázání odsouzeného ze společného obydlí dle zvláštního právního předpisu.¹³⁹ Z důležitých důvodů též může předseda senátu na potřebnou dobu odložit nebo přerušit výkon trestu. Potom se tato doba nezapočítává do doby výkonu trestu. Jakmile důvody, pro které bylo rozhodnuto o odkladu nebo přerušení výkonu trestu, pominou, předseda senátu toto rozhodnutí odvolá. Byl-li odsouzený vydán nebo má-li být vydán do ciziny nebo předán jinému členskému státu EU na základě evropského zatýkacího rozkazu, případně byl-li nebo má-li být vyhoštěn, může ministr spravedlnosti upustit od výkonu trestu nebo jeho zbytku. Jestliže však následně ke skutečnosti, která zavedla příčinu pro upuštění od výkonu trestu, nedojde, soud rozhodne o tom, že se trest nebo jeho zbytek vykoná. Dalším důvodem pro případné upuštění od výkonu trestu je nevléčitelná životu nebezpečná či nevléčitelná duševní nemoc odsouzeného. Proti rozhodnutím o odkladu a přerušení, změně či upuštění od výkonu trestu připouští zákon stížnost s odkladným účinkem.

Kontrolou výkonu trestu odnětí svobody je pověřena PMS. Ta má při plnění tohoto úkolu buď spolupracovat s provozovatelem elektronického kontrolního systému umožňujícího detekci pohybu odsouzeného, nebo provádí namátkovou kontrolu prostřednictvím probačních úředníků. Odsouzený je povinen umožnit úředníkovi přístup do svého obydlí. Konkrétní podmínky kontroly upravuje vyhláška č. 456/2009 Sb. Elektronický monitoring odsouzených není ve světě žádnou novinkou. Jako první byl používán počátkem 80. let 20. století v USA a i v současnosti plní důležitou roli zejména v Anglii a Walesu. Jeho předchůdcem byla prostá hlasová kontrola uskutečňovaná prostřednictvím pevné telefonní linky. K tomu, aby byl podobný způsob zajištění kontroly odsouzeného skutečně efektivní, bylo však zapotřebí velmi dobré

¹³⁹ § 44 a násl. zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, případně § 76b zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu.

znalosti odsouzeného ze strany kontrolujících osob, zejména pak jeho hlasového projevu. Dnes existují v zásadě dva druhy elektronického sledování – elektronický náramek spojený s řídicí jednotkou umístěnou v obydlí odsouzeného a satelitní sledování prostřednictvím technologie GPS. První způsob monitoringu využívá signálu vysílaného náramkem připevněným na těle odsouzeného a přijímaného řídicí jednotkou umístěnou v obydlí určeném pro výkon trestu. Díky tomuto důmyslnému systému lze velice snadno zjistit, pokud odsouzený opustí vymezený prostor, neboť řídicí jednotka o tom okamžitě informuje kontrolní středisko, jež může ihned zareagovat. Tato forma monitorování se již osvědčila v mnoha zemích. To kontrola prostřednictvím satelitního sledování se v praxi zatím příliš neužívá.¹⁴⁰ Stále se totiž nepodařilo zcela odstranit některé nedostatky s ní spojené, tedy zejména nedostatečné pokrytí sledovaného území signálem ze satelitu či problémy s odesíláním dat o pohybu odsouzeného probační službě (satelit totiž dokáže údaje pouze přijímat a není tedy dořešeno, jak o nich informovat příslušný kontrolující orgán).¹⁴¹ Obecně se ve světě ukazuje jako vhodné svěřit výkon kontroly soukromému subjektu, který disponuje potřebným vybavením i personálem.

6.4. Přeměna trestu

Podle § 61 TZ může soud v případě, že se pachatel v období od odsouzení do skončení výkonu trestu domácího vězení vyhýbá nástupu výkonu trestu, bez závažného důvodu poruší sjednané podmínky výkonu trestu, jinak maří jeho výkon nebo trest zaviněně nevykonává, rozhodnout, a to i během doby stanovené pro výkon trestu, o přeměně trestu domácího vězení nebo jeho zbytku v trest odnětí svobody a současně i o způsobu jeho výkonu.¹⁴² Přitom se každý, byť i jen započatý jeden den nevykonaného trestu domácího vězení pro účely přeměny počítá jako jeden den trestu odnětí svobody. Tato úprava nebyla původní součástí trestního zákoníku, jenž do našeho právního řádu

¹⁴⁰ NAVRÁTILOVÁ, J.: *Trest domácího vězení*. Bulletin advokacie, 2009, č. 10, s. 96.

¹⁴¹ HULÁN, P.: *Trest domácího vězení v novém trestním zákoníku*. [online]. c2011 [cit. 11. června 2013]. Dostupný na WWW: <<http://www.e-advokacie.cz/cz/clanky/trest-domaciho-vezeni-v-novem-trestnim-zakoniku.html>>.

¹⁴² Dle pozitivní právní úpravy již nelze přesně vymezit náhradní trest odnětí svobody přímo v odsuzujícím rozsudku, jelikož v době, kdy je trest ukládán, ještě nelze určit, zda ho obviněný vykoná celý, nebo zda dojde k jeho zmaření a v jakém časovém úseku (viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 03. 2012, sp. zn. 7 Tz 25/2012).

institutu trestu domácího vězení vtělil, byla až předmětem jeho novelizace, zákona č. 330/2011 Sb. Původně totiž odsouzenému hrozil při porušení podmínek domácího vězení náhradní trest odnětí svobody až na jeden rok. Jakkoliv se to zdá být z pohledu aktuálně účinného znění takřka neuvěřitelné, již i tato maximální výměra se některým odborníkům nejevila jako dostatečně přísná.¹⁴³ Bohužel, o důvodech, které zákonodárce k tomuto opatření vedly, můžeme pouze spekulovat. Původní vládní návrh zákona totiž s takovou změnou nepočítal, do textu novely byla vtělena až v rámci pozměňovacích návrhů v Poslanecké sněmovně. Na každý pád považuji současné vymezení náhradního trestu odnětí svobody jako absolutně nedostačující a příliš mírné. Ačkoliv má být domácí vězení v zásadě nejpřísnější alternativou nepodmíněného trestu odnětí svobody, pokud odsouzenému za porušení podmínek jeho výkonu hrozí trest odnětí svobody prakticky pouze v rozmezí několika dnů, rozhodně nelze mít za to, že by pro odsouzeného taková hrozba představovala nějaký zásadní motiv pro řádný výkon domácího vězení. Osobně si myslím, že nynější vymezení velmi zužuje okruh trestných činů, za něž soudy budou moci domácí vězení ukládat, a v kombinaci se zatím nefungujícím systémem elektronické kontroly tak tato jistě zajímavá a v mnoha ohledech přínosná alternativa ztrácí svůj efekt. O přeměně trestu rozhoduje předseda senátu na návrh probačního úředníka nebo i bez něj, a to ve veřejném zasedání. Proti rozhodnutí je přípustná stížnost s odkladným účinkem. Zákon nově upravuje i možnost, aby soud přeměnil zbytek trestu odnětí svobody, který byl uložen pachateli přečinu, v trest domácího vězení, a to za předpokladu, že odsouzený vykonal nejméně polovinu uloženého nebo dle rozhodnutí prezidenta ČR zmírněného trestu odnětí svobody a zároveň svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a je tedy možné očekávat, že v budoucnu povede řádný život. Pokud k takové přeměně dojde, pak se každý den nevykonaného zbytku trestu odnětí svobody počítá za jeden den trestu domácího vězení, přičemž soud není vázán maximální možnou výměrou trestu domácího vězení dle § 60 odst. 1.¹⁴⁴ Soud rozhodne na návrh státního zástupce nebo ředitele věznice, ve které je trest vykonáván, a to na žádost odsouzeného, nebo i bez ní.

¹⁴³ Viz ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 323.

¹⁴⁴ Viz § 57a TZ, který do TZ včlenila novela č. 390/2012 Sb.

Trestu domácího vězení lze zároveň využít i při porušení podmínek výkonu trestu obecně prospěšných prací a peněžitého trestu.¹⁴⁵

6.5. Využití trestu v praxi

Prozatím zásadním negativem a brzdou širšího využití trestu domácího vězení je dozajista především fakt, že ani více než tři roky od jeho legislativního zavedení v praxi stále neexistuje systém elektronického sledování jeho výkonu. To nutně vede k tomu, že soudy tento trest zdaleka nevyužívají v takové míře, aby se stal skutečnou alternativou k nepodmíněnému trestu odnětí svobody (viz Příloha č. 1). Ačkoliv již dokonce byla vyhlášena veřejná zakázka na elektronický monitoring odsouzených, v souvislosti s novoroční amnestií prezidenta republiky byla i v duchu úspor ve veřejném sektoru přehodnocena, původní záměr byl zrušen a nyní se čeká na nový.¹⁴⁶ Nezbyvá tedy než doufat, že kompetentní orgány začnou konečně konat rozhodné kroky a že se v brzké době dočkáme toho, že soudci budou moci ukládat trest domácího vězení bez obav o následné zajištění řádné kontroly nad jeho výkonem. V současnosti tudíž kontrolu odsouzených provádí namátkově pracovníci PMS a tento stav není dlouhodobě udržitelný, ať už z hlediska nedostatečných personálních kapacit této instituce, nebo s přihlédnutím k charakteru takového sledování, kdy ani při nejlepší vůli nelze mít stoprocentní povědomí o tom, zda odsouzený skutečně řádně plní stanovené podmínky. Ve státech, kde se již domácí vězení vžilo, se však objevily i některé další problémy. Zejména se jedná o často diskutovanou otázku zásahu do základních lidských práv odsouzeného, tj. práva na ochranu osobnosti, soukromí nebo lidské důstojnosti při využití elektronického monitoringu. K tomu bych uvedl snad jen tolik, že každý trest svým způsobem postihne osobu, jíž je určen, vždyť to je ostatně i jeho smyslem. Myslím si, že domácí vězení rozhodně nepředstavuje pro odsouzeného takovou újmu, jako kdyby měl vykonat trest odnětí svobody. Existují však i jiné a podle mého soudu relevantnější otázky s domácím vězením související. Hovoří se například o tom, že v průběhu výkonu trestu nedochází k dostatečnému resocializačnímu působení na odsouzeného, neboť způsob výkonu trestu umožňuje pouze velice omezený kontakt

¹⁴⁵ Viz § 65 odst. 2. písm. a) a § 69 odst. 2 písm. a) TZ.

¹⁴⁶ MINISTERSTVO SPRÁVEDLNOSTI ČR, TISKOVÝ ODBOR. *Závěrečná zpráva a ekonomické zhodnocení pilotního projektu*. [online]. c2013 [cit. 11. června 2013]. Dostupný na WWW: <<https://www.pmscr.cz/verejna-zakazka-elektronicky-monitoring/>>.

mezi odsouzeným a pracovníkem ústavu pro výkon trestu, který by se na resocializaci měl aktivně podílet. Proto se jako vhodní adepti pro uložení trestu domácího vězení jeví pouze ti pachatelé, kteří nemají sklony k násilí či zneužívání návykových látek, případně zvláštní skupiny pachatelů, např. těhotné ženy, tělesně či duševně postižené osoby, jedinci trpící závažnou chorobou nebo starší delikventi. Další nevýhody podle některých představují nemožnost aplikace trestu u bezdomovců či jeho nedostatečná odstrašující funkce.¹⁴⁷ Jedna z podle mého názoru klíčových otázek spojených s domácím vězením se ovšem netýká odsouzeného, nýbrž jeho nejbližšího okolí, respektive osob, které společně s ním sdílí domácnost. Podle zásady personality sankce má totiž trest postihnout výlučně pachatele trestného činu, na jehož okolí a zejména rodinu by měl být dopad ukládané sankce pokud možno minimální. Jestliže je však pachateli uložen trest domácího vězení, postihnou jeho důsledky osoby spolubydlící s pachatelem poměrně výrazně, neboť se jich budou týkat mnohá omezení související s kontrolou výkonu trestu, nehledě na skutečnost, že pachatel bude v domácnosti trávit naprostou většinu času, což v některých nefungujících rodinách nemusí být zanedbatelným problémem. V této souvislosti bych proto rozhodně *de lege ferenda* uvažoval o podobné úpravě, jaká existuje například ve Švédsku, kde proto, aby mohl být uložen trest domácího vězení, zákon vyžaduje nejen souhlas poškozeného, ale i osob společně s ním sdílejících domácnost.¹⁴⁸

¹⁴⁷ NAVRÁTILOVÁ, J.: *Trest domácího vězení*. Bulletin advokacie, 2009, č. 10, s. 97.

¹⁴⁸ HOŘÁK, J.: *Domácí vězení a elektronická kontrola odsouzených*. Trestní právo. 2005, č. 12, s. 8.

7. Trest obecně prospěšných prací

7.1. Obecně k trestu

Již v roce 1972 byla ve Spojeném království zákonem „Criminal Justice Act“ zavedena trestní sankce označovaná jako „community service“. To byl počátek rozmachu trestu obecně prospěšných prací, který se postupně rozšířil nejenom po starém kontinentu. Čeští zákonodárci tento institut zakomponovali do trestního práva teprve novelou č. 152/1995 Sb., a to s účinností od 1.1.1996. Obecně prospěšné práce představují určitý druh nucené bezplatné práce ve stanoveném rozsahu ve prospěch společnosti, přičemž musí být vykonány v zákonem určené lhůtě. Ačkoliv mezinárodní lidskoprávní dohody zakazují nucenou práci, obecně prospěšné práce ukládané jako trest nahrazující trest odnětí svobody tvoří výjimku z tohoto pravidla, která je vyjádřena i v čl. 9 odst. 2 písm. a) LZPS. Jedná se tedy v tomto případě o legální výkon nucené práce. Jako citelná újma se pro odsouzeného v souvislosti s tímto trestem nejeví pouze pracovní povinnost, ale i zásah do jeho volného času. Důvodová zpráva k zákonu č. 152/1995 Sb. hovoří o tom, že obecně prospěšné práce by měly být primárně užívány v souvislosti s méně závažnou trestnou činností, kdy není třeba ukládat trest odnětí svobody ani není vhodná aplikace peněžitého trestu. Zejména pak zmiňuje projevy vandalství, výtržnictví a méně závažné majetkové trestné činy. Minimálně v prvopočátku tak byl tento trest zamýšlen hlavně jako alternativa ke krátkodobým trestům odnětí svobody, postupem času se však, i s ohledem na přijetí nového trestního zákoníku a některé změny v právní úpravě trestu obecně prospěšných prací, možnosti jeho aplikace rozšířily i pro závažnější trestné činy. V některých zahraničních úpravách pak obecně prospěšné práce nezosobňují pouze alternativní trest jako takový, ale též povinnost uloženou soudem při podmíněném zastavení trestního stíhání nebo podmíněném odsouzení.¹⁴⁹ Trestní zákoník obsahuje v § 62 odst. 3 demonstrativní výčet činností, které mohou být v rámci trestu vykonávány jako obecně prospěšné práce. Jde o údržbu veřejných prostranství, úklid a údržbu veřejných budov a komunikací nebo jiné činnosti ve prospěch obcí a dalších zákonem vyjmenovaných obecně prospěšných

¹⁴⁹ SUCHÝ, O., VÁLKOVÁ, H.: *Obecně prospěšné práce jako alternativa trestu odnětí svobody v mezinárodním srovnání*. Právní rozhledy. 1996, č. 4, s. 151.

institucí. Zároveň vyslovuje striktní podmínku, že práce nesmí sloužit výdělečným účelům odsouzeného. Pojem obecná prospěšnost definuje Šámal jako „*užitečný výsledek, který musí sloužit širšímu okruhu lidí, tj. uspokojování určitého obecného zájmu*“.¹⁵⁰ Ze zákonné dikce vyplývá, že obecně prospěšné práce jsou konány buď ve prospěch obcí jakožto územních samosprávných celků, nebo pro jiné státní i nestátní instituce, jež určitým způsobem zajišťují obecné zájmy. Existují však i názory, podle kterých by mělo být výkonu obecně prospěšných prací využíváno i ve prospěch některých fyzických osob, např. invalidů či starých lidí, kteří mají sníženou schopnost samostatného zajištění svých životních potřeb, protože i v tomto případě nechybí obecný zájem na tom, aby o takové osoby bylo odpovídající formou postaráno.¹⁵¹ Z mého pohledu je to jistě zajímavá úvaha, na druhou stranu si myslím, že péče o tyto osoby vyžaduje mnohdy nejen odborné znalosti, ale i značnou míru empatie a pocitu sounáležitosti. Přitom lze s úspěchem pochybovat o tom, zda by těchto pocitů byli mnozí odsouzení schopni. Navíc by zde v případě nedostatečného plnění uložených pracovních povinností hrozilo značné riziko zdravotní i jiné závažné újmy, což dozajista nelze srovnávat s tím, když odsouzený řádně nepečuje kupříkladu o veřejnou zeleň. V důvodové zprávě se dále uvádí, že smyslem právní úpravy trestu obecně prospěšných prací není snaha o redukci počtu volných pracovních míst, nýbrž o jejich vhodné doplnění tam, kde o určité činnosti není dostatečný zájem nebo objem vykonávané práce není tak rozsáhlý, aby na jeho základě mohl vzniknout pracovní poměr. V praxi však i přesto dochází k limitování počtu možností uložení trestu obecně prospěšných prací, a to proto, že výkon některých prací nejčastěji v rámci trestu ukládaných je mnohdy nařizován i na základě jiných právních předpisů, např. dle zákona o zaměstnanosti v souvislosti s činností uchazečů o zaměstnání vedených v evidenci Úřadu práce.¹⁵²

7.2. Podmínky uložení trestu a jeho výkon

Trest obecně prospěšných prací může být uložen pachateli přečinu, a to jako trest samostatný i vedlejší. Ukládá-li soud obecně prospěšné práce jako trest samostatný, pak

¹⁵⁰ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 842.

¹⁵¹ KOTULAN, P.: *K pojmu obecné prospěšnosti při ukládání trestu obecně prospěšných prací*. Právní praxe. 1998, č. 4, s. 226.

¹⁵² ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 838.

pouze za předpokladu, že vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele není uložení jiného trestu zapotřebí. Trestním příkazem lze uložit trest obecně prospěšných prací pouze tehdy, vyžádá-li si soud nejprve zprávu probačního úředníka, na jejímž základě si ověří možnosti výkonu trestu, zdravotní způsobilost obviněného i jeho stanovisko k uložení trestu. K této zprávě je pak povinen při ukládání trestu přihlédnout. Obecně prospěšné práce nelze uložit vedle trestů odnětí svobody a domácího vězení. Vymezení okruhu trestných činů, na něž je možné tento trest aplikovat, prostřednictvím kategorie přečinů přinesla rekodifikace trestního práva hmotného. Trestní zákon totiž umožňoval uložení obecně prospěšných prací u trestných činů s horní hranicí trestní sazby nepřevyšující pět let. Nově tak došlo k rozšíření možnosti užití této alternativní sankce (u některých nedbalostních trestných činů spadajících do kategorie přečinů zákon stanoví i vyšší trestní sazby), což ovšem vyvolalo poměrně silnou vlnu kritiky napříč odbornými kruhy, a to v souvislosti s další novinkou, již přinesl nový trestní zákoník. Současně byla totiž snížena maximální možná výměra trestu obecně prospěšných prací na 300 hodin, přičemž se změnily i podmínky pro přeměnu obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody. Stávající situace se tak mnoha autorům nezdá jako vyhovující, neboť dává pachatelům závažnějších přečinů příležitost, jak si prostřednictvím obecně prospěšných prací zajistit mírnější postih, protože i v případě, kdy trest nevykonají a dojde k jeho přeměně, doba, kterou v takovém případě stráví ve vězení, bude nepoměrně kratší, než kdyby jim byl trest odnětí svobody uložen přímo.¹⁵³ Jednoznačně pozitivněji než výše uvedenou změnu lze vnímat další novinku, kterou přinesl trestní zákoník v podobě pravidla, podle něhož soud zpravidla neuloží trest obecně prospěšných prací pachateli, jemuž byl v době předcházejících tří let tento trest přeměněn na trest odnětí svobody. Tím má být zajištěno, aby již jednou neúčinný trest nebyl stejnému pachateli ukládán znovu, zároveň je zde však ponechána možnost, aby soud zvážil případné změny v chování či postoji pachatele, a pokud by tyto aspekty odůvodňovaly, obecně prospěšné práce i přes předcházející řádné nevykonání trestu uložil znovu. Měl by tak být vyřešen i

¹⁵³ Blíže viz KUCHTA, J.: *Trest obecně prospěšných prací – přítomnost a budoucnost*. In: *Days of public law: sborník abstraktů příspěvků z mezinárodní konference*. Brno: Masarykova univerzita. Právnická fakulta, 2007, s. 3-4, nebo ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 277-278.

problém, na který upozornil např. Barbořík,¹⁵⁴ jenž spočíval v tom, že soudy před přijetím této nové právní úpravy často ukládaly trest obecně prospěšných prací nevhodným typům pachatelů, ať už recidivistům, nebo nezaměstnaným, u nichž nebylo možno očekávat jejich pozitivní přístup a účinnou snahu řádně trest vykonat.

Jak již bylo zmíněno, účinná právní úprava stanoví možnou výměru obecně prospěšných prací v rozsahu od 50 do 300 hodin.¹⁵⁵ Současně může soud uložit pachateli na dobu trestu i přiměřená omezení či povinnosti dle § 48 odst. 4 TZ, jež mají přispět k tomu, aby pachatel vedl řádný život, a zpravidla i povinnost, aby podle svých sil nahradil škodu nebo odčinil nemajetkovou újmu způsobenou spáchaným přečinem, případně vydal bezdůvodné obohacení tímto přečinem získané. U pachatelů ve věku blízkém věku mladistvých může soud využít výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů a uložit i některá výchovná opatření dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

Předmětem mnoha odborných diskuzí se stala otázka souhlasu obviněného s trestem obecně prospěšných prací, neboť v některých zemích je tento souhlas vyžadován (např. Velká Británie, nepřímo i Francie). Jádrem sporů se nachází zejména v tom, zda lze považovat obecně prospěšné práce vykonávané bez souhlasu obviněného za legální formu potrestání. Karabec a Rozum k tomu uvádějí, že ani souhlas obviněného daný v trestním řízení nemusí znamenat, že se obviněný rozhodl svobodně, jelikož nad ním spočívá hrozba trestu odnětí svobody, který bude uložen v případě, že souhlas k obecně prospěšným pracím neposkytne.¹⁵⁶ Podle jiných názorů by v případě, kdy by byl vyžadován souhlas obviněných, docházelo z jejich strany ke zneužívání tohoto práva a ke snaze vyhnout se závažnějšímu trestu odnětí svobody. Zároveň by obviněný případný souhlas dával bez podrobných znalostí toho, jak bude výkon trestu

¹⁵⁴ BARBOŘÍK, M.: *Trest obecně prospěšných prací – aktuální problémy a jejich řešení*. Trestní právo. 2006, č. 5, s. 10.

¹⁵⁵ Až do 31.12.2009 činila horní hranice 400 hodin.

¹⁵⁶ KARABEC, Z., ROZUM, J.: *K problematice souhlasu pachatele s uložením trestu obecně prospěšných prací*. Právní praxe. 1998, č. 4, s. 227-228.

probíhat.¹⁵⁷ Na každý pád český trestní zákoník zatím souhlas obviněného s uložením trestu nevyžaduje a stanoví pouze, že soud při rozhodování přihlédne ke stanovisku pachatele. Zároveň má povinnost zohlednit i jeho zdravotní stav a možnosti uložení trestu. Tímto se trest obecně prospěšných prací výrazně odlišuje od trestu domácího vězení, pro jehož uložení je naopak nezbytný písemný slib pachatele týkající se dodržování stanovených podmínek výkonu trestu, tj. de facto pachatelův souhlas. Trest obecně prospěšných prací ovšem nesmí být uložen, jestliže pachatel není zdravotně způsobilý k soustavnému výkonu práce. Obecně prospěšné práce je odsouzený povinen vykonat:

- a) osobně,
- b) bezplatně,
- c) ve svém volném čase,
- d) ve lhůtě dvou let ode dne nařízení výkonu trestu soudem.¹⁵⁸

Odsouzený vykonává obecně prospěšné práce zpravidla v obvodu okresního soudu, kde se nachází jeho bydliště. Pokud s tím ale souhlasí, může to být i jinde. O druhu prací a místě, kde budou vykonávány, rozhoduje okresní soud, který trest uložil, a to na návrh probačního úředníka. Ten by měl ve svém návrhu zohlednit především dva aspekty:

- potřebu výkonu prací v obvodu příslušného soudu, a
- vzdálenost od bydliště odsouzeného.

Není asi třeba dodávat, že výkon obecně prospěšných prací by měl probíhat tam, kde je potřeba těchto prací nejintenzivnější, a zároveň i co nejbližší místu bydliště odsouzeného. Ten je povinen se do 14 dnů od oznámení rozhodnutí soudu dostavit na příslušné středisko Probační a mediační služby, kde s probačním úředníkem, jenž má na výkon trestu dohlížet, projedná jeho konkrétní podmínky. Probační úředník posléze stanoví den, kdy se má odsouzený dostavit na obecní úřad nebo jinou instituci, v jejíž

¹⁵⁷ KUCHTA, J.: *Trest obecně prospěšných prací – přítomnost a budoucnost*. In: *Days of public law: sborník abstraktů příspěvků z mezinárodní konference*. Brno: Masarykova univerzita. Právnická fakulta, 2007, s. 5.

¹⁵⁸ Do této doby se nezapočítává doba zdravotních nebo zákonných překážek, pro které nemohl odsouzený obecně prospěšné práce vykonávat, ani doba, po kterou byl ve vazbě či ve výkonu trestu odnětí svobody, naopak se již neuplatňuje překážka pobytu v cizině, kterou uznával trestní zákon č. 140/1961 Sb.

prospěch bude obecně prospěšné práce vykonávat, za účelem nástupu výkonu trestu. Soud o těchto povinnostech, jakož i o následcích jejich nesplnění, musí odsouzeného řádně poučit. O veškerých záležitostech týkajících se odsouzeného pak soud zpravuje i dotčené středisko Probační a mediační služby. Probační úředník postupuje při výkonu dohledu v součinnosti s obecním úřadem nebo institucí, v jejíž prospěch jsou obecně prospěšné práce vykonávány, a informuje soud o podstatných okolnostech průběhu výkonu trestu, zejména pak o tom, že odsouzený řádně trest vykonal, nebo naopak že neplní odpovídajícím způsobem podmínky jeho výkonu. Při výkonu trestu obecně prospěšných prací lze využít i výchovného spolupůsobení zájmového sdružení občanů.¹⁵⁹ Trestní řád upravuje též situace, kdy především s ohledem na zdravotní stav odsouzeného a jeho dočasnou či trvalou neschopnost obecně prospěšné práce vykonávat může soud výkon trestu odložit, přerušit nebo dokonce od zbytku jeho výkonu upustit.¹⁶⁰

7.3. Přeměna trestu

V § 65 odst. 2 TZ jsou obsaženy podmínky, za nichž soud může rozhodnout o přeměně trestu obecně prospěšných prací v jiný druh trestu. Soud tak učiní, a to na návrh probačního úředníka dohlížejícího na výkon trestu, jestliže pachatel v době od odsouzení do ukončení výkonu trestu:

- nevede řádný život,
- vyhýbá se nástupu výkonu trestu,
- bez závažného důvodu poruší sjednané podmínky výkonu trestu,
- jinak maří výkon trestu, nebo
- zaviněně trest ve stanovené době nevykonává.

Pokud nastane jeden z výše uvedených předpokladů, nabízí zákon soudu tři možnosti přeměny – v trest domácího vězení, v peněžitý trest se stanovením náhradního trestu odnětí svobody,¹⁶¹ nebo v trest odnětí svobody. Dojde-li k pravomocné přeměně trestu obecně prospěšných prací na trest odnětí svobody a zároveň se zjistí, že odsouzený již

¹⁵⁹ Např. odborové organizace, organizace zaměstnavatelů, občanská sdružení, církve, náboženské společnosti, právnické osoby věnující se charitativním činnostem.

¹⁶⁰ Blíže viz § 339, § 340 a § 340a TR.

¹⁶¹ Náhradní trest nesmí být přísnější než trest, který by pachateli hrozil v případě přeměny trestu obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody.

trest obecně prospěšných prací vykonal, vykonaný trest se na základě užití § 92 odst. 2 TZ započte do přeměněného trestu odnětí svobody.¹⁶² V případě přeměny v trest domácího vězení nebo odnětí svobody představuje každá i jen započatá jedna hodina nevykonaného trestu obecně prospěšných prací jeden den domácího vězení, respektive odnětí svobody. Ačkoliv nový trestní zákoník zpřísnil výměru náhradního trestu, když předchozí úprava počítala s jedním dnem odnětí svobody za každé dvě i jen započaté hodiny nevykonaných obecně prospěšných prací, a přinesl i možnost přeměny v nový druh alternativního trestu, tj. v domácí vězení, nezdá se mi hrozba takové sankce pro odsouzené dostatečně odstrašující. Stejně jako u přeměny trestu domácího vězení bych proto jednoznačně do budoucna navrhoval zpřísnění stávajících podmínek způsobem, který by zaručoval, že dojde-li k uložení obecně prospěšných prací, odsouzený bude mít dostatečně silnou motivaci daný trest řádně vykonat.

Výjimečně zákon připouští, aby soud vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného ponechal trest obecně prospěšných prací v platnosti i tehdy, poruší-li odsouzený některou z podmínek jeho výkonu a zavadá tak příčinu k přeměně trestu. Soud pak může prodloužit dobu výkonu trestu až o šest měsíců a zároveň stanovit nad odsouzeným dohled, uložit mu některé přiměřené povinnosti nebo přiměřená omezení, nebo, jde-li o pachatele ve věku blízkém věku mladistvých, uložit některá z výchovných opatření dle ZSM. Velkou výhodou pro odsouzeného k obecně prospěšným pracím znamená možnost, že pokud si trest vykoná řádně, v zákonné lhůtě a v souladu se stanovenými podmínkami, hledí se na něho, jako by nebyl odsouzen. Fikce neodsouzení nastane dokonce i tehdy, dojde-li k úplnému výkonu trestu až poté, kdy již soud rozhodl o přeměně trestu obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody a takto vykonaný trest obecně prospěšných prací byl započten do nařízeného trestu odnětí svobody.¹⁶³ Tento motivační prvek by měl vést k tomu, aby odsouzení získali vstřícnější přístup k trestu a snahu o zdárný výkon jim uložených prací. Na druhou stranu ne vždy lze považovat za vhodné, a to zejména u závažnějších přečinů, jichž se může aplikace trestu obecně prospěšných prací týkat, aby jejich pachatelé po vykonání trestu z celého případu vyšli tak říkajíc s „čistým štítem“, bez záznamu v Rejstříku trestů. Proto bych

¹⁶² Viz usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 26.7.2011, sp. zn. 8 To 294/2011.

¹⁶³ Viz usnesení Nejvyššího soudu ze dne 12.1.2010, sp. zn. 8 Tdo 1430/2009.

v tomto případě de lege ferenda uvažoval buď o zúžení počtu případů, u nichž může být trest obecně prospěšných prací aplikován, případně o jejich diferenciaci tak, aby u závažnějších deliktů bylo zahlazení odsouzení, podobně jako např. u domácího vězení, spojeno také s určitou dobou po vykonání trestu, po kterou by pachatel musel vést řádný život.¹⁶⁴

7.4. Využití trestu v praxi

Přestože byl trest obecně prospěšných prací legislativně zakotven již v roce 1996, trvalo určitou dobu, než se jeho realizace v praxi odpovídajícím způsobem rozšířila. Počáteční nesnáze se netýkaly pouze malé ochoty soudců ukládat nový druh trestu, optimálně se nedařila ani spolupráce s obcemi, které měly přicházet s nabídkami vhodných pracovních pozic. O efektivitě nové trestní sankce nevypovídal ani fakt, že ačkoliv se mělo jednat o přímou alternativu krátkodobých trestů odnětí svobody, jejich počet se dlouho nesnižoval, a to ani s postupným rozšiřováním využívání trestu obecně prospěšných prací. Zásadní změna nastala poté, kdy byla omezena možnost ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody za méně závažné trestné činy a zároveň došlo k vyloučení varianty uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody prostřednictvím trestního příkazu. Zmíněné novinky přinesl zákon č. 265/2002 Sb., jehož přijetí vedlo k výraznému nárůstu počtu ukládaných trestů obecně prospěšných prací.¹⁶⁵ V roce 2002 tak poprvé nastala situace, kdy počet uložených trestů obecně prospěšných prací přesáhl počet uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody. Tento trend postupně pokračoval, přičemž i podíl využívání obou druhů trestů vzhledem k celkové sumě všech uložených trestů zůstával víceméně konstantní, a to až do roku 2010, jenž přinesl poměrně dramatický pokles počtu uložených trestů obecně prospěšných prací (viz Příloha č. 2), což lze přičíst podle mého názoru hned několika faktorům. Prvním z nich je dozajista nová právní úprava podmínek ukládání trestu, kdy nový trestní zákoník významným způsobem omezil možnost, aby jej soudy aplikovaly u recidivistů, u nichž se již v minulosti (konkrétně v době předcházejících tří let) ukázal jako neúčinný. Zároveň byla snížena maximální možná výměra trestu a nepochybně tím

¹⁶⁴ Trestní zákoník totiž u trestu domácího vězení pro zahlazení odsouzení vyžaduje nejen jeho řádný výkon, ale též odpovídající chování pachatele v následně jednoroční lhůtě, viz § 105 odst. 1 písm. e).

¹⁶⁵ HÁKOVÁ, L., KOTULAN, P., ROZUM, J.: *Několik poznámek k trestu obecně prospěšných prací*. Trestní právo. 2005, č. 4, s. 10.

došlo ke zmírnění újmy, jakou pro pachatele představuje jeho výkon. To mohlo mnohé soudce vést k tomu, aby se při svém rozhodování v otázce ukládané trestní sankce u mnohých závažnějších přečinů přiklonili spíše k některému pro pachatele citelnějšímu postihu. V neposlední řadě pak nelze opominout ani fakt, že trestní zákoník rozšířil výčet alternativních trestů o trest domácího vězení. Ačkoliv ani tato další alternativa k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nebyla zpočátku nikterak hojně využívána a přetrvávající problémy spojené s elektronickým monitoringem odsouzených ještě i dnes představují do značné míry limitující překážku pro její efektivní využití, rostoucí význam trestu domácího vězení v praxi má nepochybně vliv na počet uložených trestů obecně prospěšných prací a vzhledem k tomu, že oba tresty mají postihovat podobný okruh pachatelů, myslím si, že do budoucna bude lepší etablování trestu domácího vězení v systému naší trestní justice, které je pouze otázkou času, znamenat další pokles počtu ukládaných trestů obecně prospěšných prací.

Závěr

Je nepochybné, že dlouho všeobecně přijímané a rozšířené retributivní pojetí trestní justice spojené s dominantní úlohou trestu odnětí svobody již v aktuálních společenských, ekonomických a kulturních podmínkách nehraje rozhodující roli. Tuto skutečnost ostatně dokazuje i statistika ukládaných trestů v letech 1996-2011, jež tvoří Přílohu č. 2 této práce. Trest odnětí svobody sice v dnešní podobě systému trestů stále nachází své nezpochybnitelné místo, nicméně už rozhodně nezastává pozici standardního řešení trestních kauz. Postupem času se totiž ukázala celá řada problémů s ním spojených. Za nejvýznamnější z nich lze považovat nejen přeplněnost vězeňských zařízení, přetížení soudní soustavy a neblahý dopad na veřejné rozpočty, ale zejména fakt, že prostá aplikace trestu odnětí svobody bez hlubší analýzy konkrétních okolností daného případu nejenže nevede k dosažení jednoho ze základních účelů trestání, tj. k nápravě pachatele, ale mnohdy dokonce působí zcela opačně. Stinné osobnostní stránky a negativní vzorce chování mnohých pachatelů se totiž často v průběhu výkonu trestu spíše ještě prohloubí a velká část pachatelů se dříve nebo později ke kriminálnímu jednání a tudíž i do věznic vrací. Koncepce restorativní (obnovující) justice proto přišla se zcela odlišným přístupem k problematice trestání, když se snaží navrhnout nové varianty odstranění negativ spojených s trestem odnětí svobody. Do popředí se v jejím rámci dostává zejména náprava narušených společenských vztahů, nahrazení škody způsobené trestným činem a v případech, kdy to podmínky umožňují, i navrácení v předešlý stav. Pozornost je věnována nejen pachateli, ale také poškozenému, který se účastní trestního řízení a má k uplatňování a prosazování svých zájmů k dispozici mnohá procesní oprávnění. A právě restorativní justice a zásady, na nichž je založena, představují základní stavební kámen alternativních řešení trestních věcí. Význam těchto institutů spočívá v první řadě ve snížení finančních prostředků vynakládaných ze strany státu na oblast trestní justice a vězeňství a v redukci počtu případů, jimiž se musí soudy v rámci své činnosti zabývat. Justiční orgány tak mohou zaměřit svoji pozornost na závažnější kauzy a přenechat řešení některých jednodušších záležitostí například státnímu zástupci nebo probačním úředníkům. Pokud se přece jen celá věc dostane až k soudní stoličce, lze ji prostřednictvím některých procesních trestněprávních alternativ vyřídit mnohem rychleji, než by tomu bylo v rámci standardního trestního řízení. Dále je kladen důraz na osobnost pachatele, jeho individualitu, postoje, chování, prostředí,

v němž žije, možnosti jeho nápravy. V souvislosti s alternativními způsoby trestání se u pachatelů neprojevují škodlivé vlivy izolace od společnosti a pobytu ve věznici, nedochází k narušení sociálních vztahů s jeho okolím, pachatel může i nadále pracovat, jeho trest nemá tak výrazný dopad na jeho rodinu a osoby, jež jsou na něho odkázány výživou. Velmi podstatný aspekt spatřuji v tom, že pachatel se může aktivně podílet na nápravě škody a ukázat, že svého činu lituje a je ochoten ho odčinit.

Důležitost alternativ v trestním právu není vázána pouze na samotnou fázi trestání, nýbrž se projevuje již v předsoudním stadiu řízení. Zejména zde lze nejlépe rozpoznat význam a přínos odklonů v trestním řízení, kdy jejich vhodná realizace může ulevit soudu, jenž následně konkrétní záležitost buď vůbec nemusí projednávat, dojde-li např. již v přípravném řízení k podmíněnému zastavení trestního stíhání, schválení narovnání, podmíněnému odložení podání návrhu na potrestání nebo odstoupení od trestního stíhání, nebo se jeho činnost omezuje na pouhé schválení či odmítnutí již existujícího řešení, jako je tomu u dohody o vině a trestu. Velmi pozitivně hodnotím i možnost užití mediace, jež poskytuje příležitost k tomu, aby všechny zainteresované strany zasedly společně k jednacímu stolu a pokusily se celou záležitost vyřídit smírně a co nejvhodnějším způsobem. Myslím si, že vždy je lepší, pokud se osoba, o jejíž zájmech se v řízení rozhoduje, na tomto rozhodování může podílet přímo, a tuto možnost alternativní formy poskytují, ať už prostřednictvím odklonů, nebo mediace. Negativní stránkou a určitým legislativním deficitem je ovšem absence podrobné úpravy institutu mediace v našem trestním právu. Ačkoliv jsem si vědom faktu, že bezprostřední alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody představují zejména alternativní tresty a že odklonů, potažmo alternativ k potrestání bývá užíváno povětšinou v případech, kdy by k uložení trestu odnětí svobody nedošlo, ani pokud by proběhlo klasické trestní řízení, rozšiřují podle mého názoru tyto trestněprávní alternativy možnosti soudů při řešení některých trestních věcí a nelze je tedy opomíjet ani ve vztahu k ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody.

V řízení před soudem hrají z alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody dominantní úlohu alternativní tresty. I zde lze samozřejmě přistoupit k užití odklonů, ale jejich skutečný efekt spatřuji opravdu spíše v přípravném řízení, jelikož jinak se vytrácí

jeden z jejich nejvýraznějších pozitivních prvků, kterým je odbřemenění soudů od některých méně závažných a jednodušších trestních kauz. Z širšího úhlu pohledu zahrnují alternativní tresty veškeré druhy trestů nespojených s odnětím svobody odsouzeného. K jejich využívání soudy vede jak současný směr, jímž se ubírá trestní politika většiny evropských států, tak i pozitivní právo, neboť podle trestního zákoníku by měl být za trestné činy s horní hranicí trestní sazby nepřesahující pět let ukládán trest odnětí svobody pouze výjimečně, pokud okolnosti případu nedovolují jinak. Náš právní řád dnes již nabízí poměrně široký výčet alternativních druhů trestů. V této práci jsem se detailněji zabýval těmi z nich, které považuji z pohledu jejich schopnosti efektivně nahradit trest odnětí svobody za nejvýznamnější, tedy podmíněným odsouzením k trestu odnětí svobody, trestem domácího vězení a trestem obecně prospěšných prací. Všechny tyto alternativní sankce mají z mého pohledu nezastupitelnou pozici v systému trestů. Podmíněné odsouzení jako opatření s důrazem kladeným především na individuální prevenci, kdy se odsouzenému poskytuje příležitost k tomu, aby svým chováním a snahou po nápravě ukázal, že spáchání trestného činu bylo ojedinělým prohřeškem, za nějž ho tudíž není třeba dále postihovat a který se už v budoucnu nebude opakovat. Trest domácího vězení zase naplňuje požadavky restorativní justice z hlediska ponechání odsouzeného v jeho přirozeném prostředí, zachování jeho rodinných a dalších sociálních vazeb, jakož i pracovního poměru, díky čemuž se například zvyšuje schopnost odsouzeného nahradit škodu. Opominout nelze ani značnou materiální úsporu oproti trestu odnětí svobody. Trest obecně prospěšných prací pak kromě svého výchovného charakteru působí i jako prevence pro ostatní členy společnosti, neboť odsouzený zpravidla bývá při výkonu trestu ostatním lidem „na očích“ a ti si tak zcela jistě mnohem lépe dokážou představit případné následky jejich kriminálního jednání. Význam zmiňovaných trestů ostatně dokazuje i soudní praxe. Podmíněné odsouzení je s převahou nejukládanejším ze všech druhů trestů, i trest obecně prospěšných prací ještě v nedávné době představoval více využívanou sankci než trest odnětí svobody. U trestu domácího vězení prozatím brání jeho hojnější aplikaci problémy s kontrolou odsouzených, v této oblasti však snad již brzy nastane posun a jsem přesvědčen o tom, že i tento trest se zanedlouho stane široce využívanou formou potrestání pachatelů méně závažné trestné činnosti.

Jakkoliv pozitivní rysy jmenovaných alternativních trestů převažují, shledávám v jejich současné právní úpravě i některé nedostatky, které brání ještě větší efektivitě alternativního trestání. V první řadě zastávám názor, že by úprava některých alternativních trestů měla být zpřísněna. Na mysli mám např. aktuální vymezení podmínek přeměny trestu domácího vězení na trest odnětí svobody. Jestliže totiž odsouzenému, který poruší podmínky výkonu trestu domácího vězení, hrozí za jeden den nevykonaného trestu pouze jeden den odnětí svobody, nepovažuji to za adekvátní hrozbu a myslím si, že takový odsouzený není dostatečně motivován k řádnému výkonu trestu. V tomto ohledu byla dle mého soudu přínosnější předcházející úprava, kdy odsouzenému hrozil náhradní trest odnětí svobody v délce až jednoho roku. Za obdobný problém považuji i stanovení maximální možné výměry trestu obecně prospěšných prací v délce pouhých 300 hodin. U některých závažnějších přečinů totiž mohou nastat situace, kdy pachatelům i v případě přeměny trestu obecně prospěšných prací na trest odnětí svobody bude hrozit o poznání mírnější trest, než pokud by jim soud rovnou uložil trest odnětí svobody. I zde bych se proto zasazoval o zpřísnění současných pravidel. V otázce podmíněného odsouzení bych navrhoval explicitní vyloučení možnosti, aby byl odsouzenému v průběhu stanovené zkušební doby uložen za jiný jeho trestný čin další podmíněný trest. Podle mého soudu totiž taková recidiva odsouzeného jednoznačně dokazuje, že pouhé podmíněné odsouzení není dostatečným opatřením, které by zajistilo nápravu odsouzeného, aniž by bylo třeba využít jiného trestu. Obecně bych kladl důraz na koncipování alternativních trestů, a to zejména trestu obecně prospěšných prací, takovým způsobem, aby odsouzení byli přímo konfrontováni s následky svých činů, mohli se aktivně zapojit do jejich nápravy a zároveň měli šanci si skutečně uvědomit, co svým jednáním způsobili. To se při strohém soudním projednání a následném výkonu např. některých úklidových prací povede jen stěží. Velmi se mi proto zamlouvá thajská úprava sankcionování pachatelů trestných činů spáchaných v souvislosti s řízením motorových vozidel, kterou jsem popsal ve čtvrté kapitole této práce. De lege ferenda by u mladistvých a prvopachatelů šlo uvažovat i o využití taktéž již zmíněných „šokujících trestů“, kdy i pouhý několikadenní pobyt ve věznicí a následný dohled probačního úředníka může často sám o sobě u jedinců nezatížených kriminální minulostí, u nichž je obzvláště třeba klást důraz na resocializaci a výchovný účinek trestu, s úspěchem zajistit jejich nápravu.

Přehled použitých zkratk

TZ	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
LZPS	ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod
TŘ	zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
ZSM	zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)
Sb. z. a n.	Sbírka zákonů a nařízení
Ř. z.	Říšský zákoník
PMS	Probační a mediační služba ČR
ZPMS	zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě
CP	portugalský trestní zákoník Código Penal Português
StGB	německý trestní zákoník Strafgesetzbuch
GPS	satelitní systém Global Positioning System

Seznam použité literatury a pramenů

Učebnice a příručky:

- 1) CÍSAŘOVÁ, Dagmar, Jaroslav FENYK a Tomáš GRIVNA. *Trestní právo procesní*. Vyd. 1. Praha: ASPI-Wolters Kluwer, 2008, 822 s. ISBN 978-80-7357-348-5.
- 2) JELÍNEK, Jiří, Karel BERAN, Jana NAVRÁTILOVÁ a Jiří ŘÍHA. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vyd. Praha: Leges, 2010, 904 s. ISBN 978-80-87212-49-3.
- 3) NOVOTNÝ, František a Josef SOUČEK. *Trestní právo hmotné*. 3. rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, 379 s. ISBN 978-80-7380-291-2.
- 4) VAN ZYL SMIT, Dirk. *Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření k uvěznění*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, 70 s. ISBN 978-80-7338-093-9.

Monografie a další publikace:

- 1) ADAMOVÁ, Karolina. *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě: přehled vybraných otázek*. 1. vyd. Praha: Beck, 2000, 155 s. ISBN 80-7179-282-9.
- 2) CAPUTO, Gail A. *Intermediate sanctions in corrections*. Denton, Tex.: University of North Texas Press, c2004, 230 p. ISBN 978-1574411867.
- 3) DERKS, Jack. *Probace v Evropě*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2002, 162 s. ISBN 80-7338-007-2.
- 4) KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002, 272 s. ISBN 80-210-3025-9.
- 5) KUKLÍK, Jan. *Vývoj československého práva 1945-1989*. Praha: Linde, 2009, 727 s. ISBN 978-80-7201-741-6.
- 6) ROZUM, Jan, Petr KOTULAN, Marina LUPTÁKOVÁ, Miroslav SCHEINOST a Jan TOMÁŠEK. *Uplatnění mediace v systému trestní justice*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009, 73 s. ISBN 978-80-7338-090-8.
- 7) ROZUM, Jan. *Vybrané problémy sankční politiky: ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativ: institut zabezpečovací detence*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2005, 198 s. ISBN 80-7338-042-0.

- 8) SOLNAŘ, Vladimír, Jaroslav FENYK, Dagmar CÍSAŘOVÁ a Marie VANDUCHOVÁ. *Systém českého trestního práva*. Vyd. 1. Praha: Novatrix, 2009, 283 s. ISBN 978-80-254-4033-9.
- 9) SOTOLÁŘ, Alexander, Pavel ŠÁMAL a František PÚRY. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: Beck, 2000, 468 s. ISBN 80-7179-350-7.
- 10) SOTOLÁŘ, Alexander. *Právní rámec alternativního řešení trestních věcí*. Praha: Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti ČR, 2001, 607 s. Nemá ISBN.
- 11) ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2011, 416 s. ISBN 978-80-87212-68-4.
- 12) ŠTERN, Pavel, Lenka OUŘEDNÍČKOVÁ a Dagmar DOUBRAVOVÁ. *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 212 s. ISBN 978-80-7367-757-2.
- 13) TONRY, Michael H. *The handbook of crime & punishment*. Oxford: Oxford University Press, 1998, 803 p. ISBN 978-0195140606.
- 14) VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. 3., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006, 66 s. ISBN 80-210-4056-4.
- 15) WALKER, Samuel. *Taming the system: the control of discretion in criminal justice, 1950-1990*. New York: Oxford University Press, 1993, 191 p. ISBN 9780195360158.
- 16) ZERNOVA, Margarita. *Restorative justice: ideals and realities*. Aldershot, Hants, England: Ashgate, c2007, 162 p. ISBN 978-0-7546-7032-2.
- 17) ZVEKIC, Ugljesa, Robert HARRIS a George MAIR. *Probace - poznatky ze zahraničí: prosazování probace na mezinárodní úrovni*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2002, 38 s. ISBN 80-7338-005-6.
- 18) ŽATECKÁ, Eva. *Postavení a úkoly Probační a mediační služby*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2007, 136 s. ISBN 978-80-87071-55-7.

Komentáře k zákonům:

- 1) ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. 6., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Beck, 2008, s. 1503-3011. ISBN 978-80-7400-043-0.
- 2) ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, s. 1451-3586. ISBN 978-80-7400-428-5.

3) ŠÁMAL, Pavel. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vyd. Praha: C.H. Beck, 2011, 968 s. ISBN 978-80-7400-350-9.

Příspěvky ve sbornících:

1) KARABEC, Zdeněk. *Koncept restorativní justice*. In: KARABEC, Zdeněk (ed.). *Restorativní justice: sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: IKSP, 2003, s. 5-20. ISBN 80-7338-021-8.

2) KUČTA, Josef. *Trest obecně prospěšných prací – přítomnost a budoucnost*. IN: *Days of public law: sborník abstraktů příspěvků z mezinárodní konference*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 741-751. ISBN 978-80-210-4430-2.

3) OSMANČÍK, Otakar. *Teze o alternativních trestech a probačních úřednících*. IN: OSMANČÍK, Otakar a kol. *K problematice alternativních trestů a opatření*. Praha: IKSP, 1996, s. 4-14. ISBN 80-86008-26-6.

4) ROZUM, Jan. *Několik poznámek k problematice alternativ a kontrole jejich výkonu*. IN: OSMANČÍK, Otakar a kol. *K problematice alternativních trestů a opatření*. Praha: IKSP, 1996, s. 15-19. ISBN 80-86008-26-6.

5) VAN KALMTHOUT, Anton M. *Uplatňování alternativních sankcí – některé zkušenosti západoevropských zemí*. IN: OSMANČÍK, Otakar a kol. *K problematice alternativních trestů a opatření*. Praha: IKSP, 1996, s. 121-143. ISBN 80-86008-26-6.

6) VEJBĚROVÁ, Andrea. *Trest odnětí svobody a jeho vliv na recidivu*. In: JELÍNEK, Jiří (ed.). *O novém trestním zákoníku: sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny, květen 2009, trestněprávní sekce*. Praha: Leges, 2009, s. 183-189. ISBN 978-80-87212-21-9.

Časopisecké články:

1) BARBOŘÍK, Michal. *Trest obecně prospěšných prací - aktuální problémy a jejich řešení*. *Trestní právo*. 2006, č. 5, s. 4-12. ISSN 1211-2860.

2) FENYK, Jaroslav., SOTOLÁŘ, Alexander., SOVÁK, Zdeněk. *Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti*. *Trestní právo*, 1998, č. 2, s. 3-11. ISSN 1211-2860.

3) HÁKOVÁ, Lucie, Petr KOTULAN a Jan ROZUM. *Několik poznámek k trestu obecně prospěšných prací*. *Trestní právo*. 2005, č. 4, s. 9-14. ISSN 1211-2860.

- 4) HOŘÁK, Jaromír. *Domácí vězení a elektronická kontrola odsouzených*. Trestní právo, 2005, č. 12, s. 7-12. ISSN 1211-2860.
- 5) KARABEC, Z. *Krátkodobé tresty – jeden z problémů českého vězeňství*. Trestní právo, 2000, č. 4, s. 6-16, ISSN 1211-2860.
- 6) KARABEC, Z. *Účel trestání*. Kriminalistika. 2000, č. 2, s. 108-117. ISSN 1210-9150.
- 7) KARABEC, Z., ROZUM, J.: *K problematice souhlasu pachatele s uložením trestu obecně prospěšných prací*. Právní praxe. 1998, č. 4, s. 227-230. ISSN 1211-0825.
- 8) KARABEC, Zdeněk. *Nové možnosti pro trestní justici*. Kriminalistika, 2003, č. 2, s. 88-98. ISSN 1210-9150.
- 9) KOTULAN, Petr. *K pojmu obecné prospěšnosti při ukládání trestu obecně prospěšných prací*. Právní praxe. 1998, č. 4, s. 222-227. ISSN 1211-0825.
- 10) KROFTOVÁ, Andrea. *Probační a mediační služba - významný aktér při naplňování alternativního trestání*. Parlamentní zpravodaj, 2004, č. 10, s. 12-15. ISSN 1211-037X.
- 11) KUČERA, Pavel a Michal PTÁČEK. *Několik úvah nad institutem dohody o vině a trestu v českém pojetí*. Trestní právo, 2009, č. 7-8, s. 3-6. ISSN 1211-2860.
- 12) KYSELA, Karel a Petr VOLEVECKÝ. *Trest domácího vězení*. Trestní právo. 2011, č. 7-8, s. 4-13. ISSN 1211-2860.
- 13) NAVRÁTILOVÁ, Jana. *Trest domácího vězení*. Bulletin advokacie. Bulletin advokacie. 2009, č. 10, s. 94-97. ISSN 1210-6348.
- 14) SUCHÝ, Oldřich a Helena VÁLKOVÁ. *Obecně prospěšné práce jako alternativa trestu odnětí svobody v mezinárodním srovnání*. Právní rozhledy. 1996, č. 4, s. 151-156. ISSN 1210-6410.

Elektronické zdroje:

<http://www.epravo.cz>

<http://www.e-advokacie.cz>

<http://www.pmscr.cz>

<http://www.justice.cz>

<http://www.nsoud.cz>

<http://www.psp.cz>

Hlavní právní předpisy:

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).

Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

Zákon č. 117/1852 Ř. z., zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích.

Zákon č. 562/1919 Sb. z. a n., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění.

Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky.

Zákon č. 72/1994 Sb., kterým se upravují některé spoluvlastnické vztahy k budovám a některé vlastnické vztahy k bytům a nebytovým prostorům a doplňují některé zákony (zákon o vlastnictví bytů).

Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky.

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

Código Penal Português.

Strafgesetzbuch.

Judikatura:

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. 03. 2009, sp. zn. 4 Tz 6/2009, uveřejněný pod č. 8/2010 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

Stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 05. 02. 2001, sp. zn. Tpjn 300/2003, uveřejněné pod č. 22/2004 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 01. 04. 2009, sp. zn. 11 Tz 117/2008, uveřejněný pod č. 24/2010 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 03. 2012, sp. zn. 7 Tz 25/2012.

Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 26.7.2011, sp. zn. 8 To 294/2011.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 12.1.2010, sp. zn. 8 Tdo 1430/2009.

Seznam příloh

- Příloha č. 1: Počet uložených trestů domácího vězení**
Příloha č. 2: Statistika uložených trestů 1996 - 2011

Příloha č. 1

Počet uložených trestů domácího vězení

Soudní kraj	IPŠ ¹	TDV uloženo	PDV ² uloženo	TDV nařízeno	TDV + PDV nařízeno	TDV + PDV skončeno				aktuální stav
						vykonáno	náhradní trest	skončeno jinak	postoupeno	
Praha	59	29	2	29	31	8	2	2	1	18
Středočeský	161	81	3	72	75	22	5	4	4	40
Jihočeský	178	88	2	84	86	33	12	3	7	31
Západočeský	185	69	7	67	74	23	5	2	1	43
Severočeský	178	64	6	60	66	27	7	1	0	31
Východočeský	228	105	8	95	103	47	8	2	3	43
Jihomoravský	252	125	10	109	119	43	13	10	1	52
Severomoravský	302	131	4	122	126	47	15	8	1	55
	1543	692	42	638	680	250	67	32	18	313

Vysvětlivky: ¹ institut předběžného šetření - zpracování stanoviska o situaci obviněného pro potřeby soudu
² podmíněného propuštění s povinností zdržovat se ve stanoveném časovém období ve svém obydlí nebo jeho části (§89/1 NTZ a §89/2 NTZ)

(Stav ke dni 31.8.2012)

Zdroj: Ministerstvo spravedlnosti ČR. Dostupné na WWW:
<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=5266&d=310180>.

Příloha č. 2

Statistika uložených trestů v letech 1996 – 2011

Rok	NEPO	%	PO	%	peněžité tresty	%	obecně prosp. práce	%	jiné samost. uložené	%
1996	13375	23,1	37020	63,9	4734	8,2	725	1,3	427	0,7
1997	13933	23,3	37190	62,2	4703	7,9	1600	2,7	488	0,8
1998	14656	27,1	33059	61,1	2634	4,9	1776	3,3	372	0,7
1999	15340	24,5	38188	61,0	3370	5,4	3215	5,1	707	1,1
2000	14114	22,3	35617	56,3	3571	5,6	7084	11,2	754	1,2
2001	12533	20,8	32817	54,5	3324	5,5	8835	14,7	589	1,0
2002	9659	14,8	34942	53,7	3500	5,4	13424	20,6	1165	1,8
2003	9797	14,8	35676	53,9	2941	4,4	13592	20,6	1590	2,4
2004	10192	14,9	36162	52,8	2913	4,3	13031	19,0	1622	2,4
2005	10078	14,9	36006	53,3	2663	3,9	11990	17,7	1763	2,6
2006	9997	14,4	38657	55,7	2678	3,9	11787	17,0	1386	2,0
2007	9871	13,0	42242	55,8	4552	6,0	11921	15,7	1206	1,6
2008	10255	13,5	42157	55,6	5307	7,0	11193	14,8	993	1,3
2009	10687	14,5	41686	56,5	5280	7,2	11804	16,0	1766	2,4
2010	11818	16,8	44403	63,1	3462	4,9	7420	10,5	1277	1,8
2011	11733	16,7	45783	65,3	3078	4,4	6514	9,3	1349	1,9

Zdroj: Ministerstvo spravedlnosti ČR: Statistická ročenka kriminality pro rok 2011.

Dostupné na WWW: <http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html>.

Alternatives to unconditional imprisonment – Abstract

The following thesis is concerned with alternatives to unconditional imprisonment. I have chosen this theme because I think it is very topical and frequently discussed issue not only among experts but within the general public, too. These specific institutes of the criminal law enable quick, economical and effective solution of particular criminal cases with no need of using unconditional imprisonment. The main goal of this paper is to provide its reader with a summarizing overview about the existing alternatives in the present Czech criminal law, about their advantages and disadvantages, about the reasons which led to their implementation to our legal system and about another important related aspects.

The introductory chapter of this text deals with the general issues of the purpose of sentencing and sanctions. It provides the basic information about the main principles of sentencing and the theories of sentencing which laid the foundation of contemporary system of criminal justice. The following chapter describes the beginnings of the development of alternative sentencing in Bohemia region. The restorative justice and its principals brought new ideas to criminal law during the second half of the 20th century. According to this original doctrine the unconditional imprisonment lost its effectiveness and its using is connected with many negative factors. The restorative justice accents besides other things the role of an injured person and offers the new possibilities for the justice system in the form of the alternative sentences and other alternative ways in criminal law. That's why the third chapter focuses on its importance and dominant features.

The crucial part of this thesis includes chapters four to seven. The author seeks for a complex enumeration of all possible alternatives at this place at first. Then he pays attention to the most important kinds of alternative sentences – the conditional sentence, the house arrest and the community service. This passage is devoted to actual legislation of these three sentences, its essential changes, positive and negative aspects, frequency of its using and the proposals for possible future changes.

A recent wide development of the alternative forms within the criminal law represents the effort of many countries to find new possibilities in the sphere of sentencing of the perpetrators of misdemeanours. It is still very topical problem and this thesis comes with a further contribution to the never-ending debate about the utility and necessity of the alternatives to unconditional imprisonment.

Alternativy nepodmíněného trestu odnětí svobody - Abstrakt

Má diplomová práce se zabývá alternativami k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Toto téma jsem si vybral, protože si myslím, že je to velice aktuální a často diskutovaná otázka nejen mezi odborníky, ale též mezi širokou veřejností. Tyto specifické instituty trestního práva umožňují rychlé, úsporné a efektivní řešení jednotlivých trestních věcí bez nutnosti užití nepodmíněného trestu odnětí svobody. Hlavním cílem této práce je poskytnout jejímu čtenáři souhrnný přehled o existujících alternativách v současném českém trestním právu, o jejich výhodách a nevýhodách, o důvodech, které vedly k jejich zakotvení do našeho právního řádu a o jiných důležitých souvisejících aspektech.

Úvodní kapitola této práce pojednává o obecných otázkách účelu trestání a trestů. Podává základní informace o hlavních principech trestání a teoriích trestání, které položily základ současného systému trestní justice. Následující kapitola popisuje počátky vývoje alternativního trestání v českých zemích. V průběhu druhé poloviny 20. století přinesla restorativní justice a její zásady nové myšlenky do trestního práva. Podle této originální doktríny nepodmíněný trest odnětí svobody ztratil účinnost a jeho užívání je spojeno s řadou negativních faktorů- Restorativní justice klade důraz především na postavení poškozeného a nabízí nové možnosti pro justiční systém v podobě alternativních trestů a ostatních alternativních způsobů v trestním právu. Třetí kapitola se proto zaměřuje na její důležitost a dominantní znaky.

Klíčová část této práce zahrnuje kapitoly čtyři až sedm. Autor zde nejprve usiluje o komplexní výčet všech možných alternativ. Poté zaměřuje svoji pozornost na nejdůležitější druhy alternativních trestů – podmíněný trest odnětí svobody, trest domácího vězení a trest obecně prospěšných prací. Tato pasáž je věnována současné právní úpravě těchto tří trestů, jejím zásadním změnám, pozitivním a negativním aspektům, četnosti jejich využívání a návrhům možných budoucích změn.

Nedávny široký rozvoj alternativních forem v trestním právu ztělesňuje úsilí mnoha států nalézt nové možnosti v oblasti trestání pachatelů méně závažných trestných činů. Jedná se o stále velmi aktuální téma a tato práce přichází s dalším příspěvkem do

nikdy nekončící debaty o užitečnosti a nezbytnosti alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Klíčová slova

Restorativní justice, alternativní tresty, odklony v trestním řízení.

Key words

Restorative justice, alternative punishments, diversions in the criminal trial.